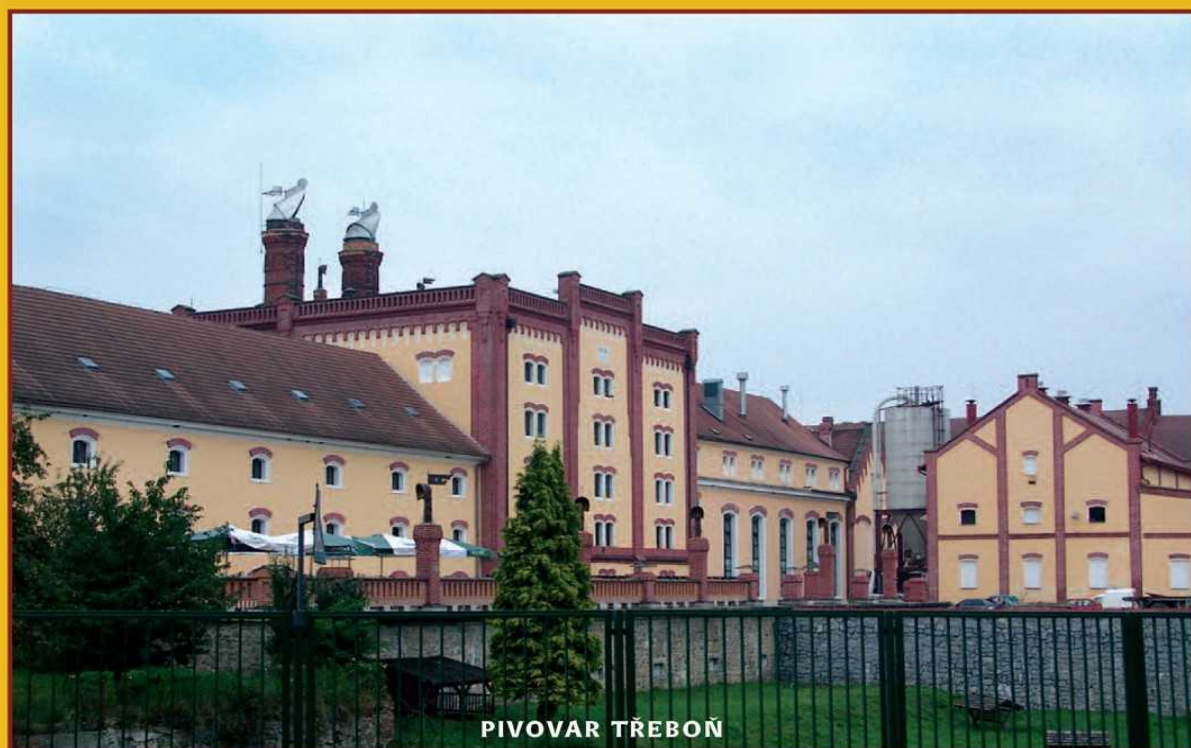

Encyklopedie **PIVOVARŮ** Čech, Moravy a Slezska

II. díl Jižní Čechy

PAVEL JÁKL

**Encyklopedie
PIVOVARŮ
Čech, Moravy a Slezska**

II. díl Jižní Čechy

PAVEL JÁKL

Nakladatelství Libri
Praha 2010

*Věnováno ing. arch. Janu Adámkovi, kamarádu „Mystikovi“,
s nímž jsem řadu dále opisovaných míst osobně i v partě provandroval ... a již nikdy ne.*

© Pavel Jákl, 2010

Illustrations © archivy autora, M. Angera, K. Vodňanského, M. Hruběše, V. Linharta, R. Kučery, pivovaru Budvar,
Města Volar, 2010

© Libri, 2010

ISBN 978-80-7277-227-8

ISBN 80-7277-225-2 (soubor)

ISBN 80-7277-226-0 (1. sv.)

Obsah

Poděkování	6
Slovo autora	7
Pivovary na území Jihočeského kraje	9
Abecední přehled německých jmen některých lokalit jihočeských pivovarů	779
Soupis jednotlivých lokalit jihočeských pivovarů, jež mají samostatnou kapitolu	780
Términologický slovníček	782
Výběrový seznam pramenů a použité literatury	786

Poděkování

Druhý díl *Encyklopedie pivovarů Čech, Moravy a Slezska* vznikal ztuha a daleko složitěji než první a věnovaný středním Čechám. Ten byl navíc dosti uspěchaný a trpí značnou nedůsledností, povšečností, což se o jihočeském říci již nedá. Pět let práce je zde přeci jenom znát a byť i tato publikace má k dokonalosti stále ještě daleko, myslím si, že už lze ji vcelku akceptovat. Proplouvá jsem danými krajinami křížem krážem a troufám si tvrdit, že v nich znám snad každý kout a místa, i když jsou jisté výjimky. Na svých cestách jsem potkal nepřeborné zástupy lidí, dozvonil se, doklepal i dotelefonoval a dopsal do množství muzeí, úřadoven, knihoven a bytů, když téměř všude jsem se setkával s porozuměním, a byť kolikrát ne přímo vítán, bylo mi dáno být vyslyšen.

Nemohu zde vyjádřit všem díky a sepsat seznam opatelných, proto jen k těm, co mi obzvláště pomohli a dali podněty. Z předstatných „pomahačů“ musím na prvním místě jmenovat Milana Starce z Černokosteleckého zájezdního pivovaru a osobu, která je podobně jako já stížena staropivovarnictvím a jemuž (skrze jeho mládí) snad bude dáno kráčet v mých šlépějích a dokončit to, co já už nemusím stihnout.

Práci na rekoognoscaci pivovarů nalézajících se v severnějších oblastech někdejšího Prácheňského kraje, hlavně na Březnicku, Rožmýtalsku či Blatensku, mně značně usnadnil Ivan Kirchner z Příbrami, člověk s energií a nadán trpělivostí při bádání v archivních materiálech, což je vlastnost, kterou trochu postrádám. I jemu proto pravím dík, už se nezlob a vše odpuštěno.

Ve Lnářích vzdávám hold panu Čadovi, který mi mezitím zemřel a své znalosti, co mně už nestačil říci, si vzal s sebou a předává je jiným kolemsedícím. Volyní mě skoro kompletně provedl pan Habart, osůbka z rodu pábitelů a v místním pivovaru pracující až do konce jeho dnů. Děkuji, zvláště za „plesové“. Sládcí a staří pivovarníci byli vůbec alfou a omegou mého snažení a všem jim tímto podávám ruku – vysloužilcům Karlu Muškovi z Jindřichova Hradce a poté činnému v Třeboni, tam zase Ivanu Dufkovi, emeritnímu sládkovi. Třeboňští, představovaní členy rodiny Stasků, vlastníků místního pivovaru, se chovali zvláště korektně (navíc mi umožnili rekoognoscaci jim též patřícího objektu pivovaru v Údolí u Nových Hradů). Veliký dík patří panu Miloslavu Urbánkovi, to za informace o táborském pivovaru. Úctu si u mě vydobyli i sládcí a pivovarníci současní – pan Pinkava v Březnici, Rosta Zagora v Českém Krumlově, pelhřimovský Vláda Veselý, v Českých Budějovicích Ivo Hajn a Jiří Samec, oba z Budvaru, či podsládek Kukla ze Samsonu. Ve Strakonících se mé osobě věnovali mezitím již penzičku si užívající Jindra Vondříčka s pokračováním nové paní sládkové Vlkové, tamním pivovarem mě detailně provedl podsládek Kotlík. V protivínském případě děkuji podsládkovi Jaroslavu Havlátkovi a místní legendě, bývalému sládkovi Václavu Márovi. Děkuji vícekrát.

Kapitolu samu o sobě tvoří „novopivovarníci“, kteří i v jižních Čechách navazují na často již léta odváte tradice regionálního pivovarnictví. V tomto směru patří pochvala provozovatelům restauračního pivovaru ve Zvíkovském Podhradí, pánům Valentovi s Voldřichem a jeho choti Dáše Voldřichové, sládkovi Ládrovi Ličmanovi. Zvíkov se pro mne stával příjemnou destinací a kolikrát i záchytným bodem při toulání se po jižních Čechách. Podobnou pohostinností se vyznačovali dražičtí Papulové, jedno-li zda otec či syn, Jiří s Janem.

Kompliment skládám též současným uživatelům objektů bývalých pivovarů – příkladně panu Slavkovi, kastelánu v Českém Krumlově, jehož jsem možná ponoukl ke zřízení „staropivovaru“ v krumlovském zámku, milevským premonstrátům (také uvažujícím o znovuoživení klášterních várek), paní na Měšicích u Tábora Berwid-Buquoyové, zvláště potom rodině Neumannů v Červeném Újezdi u Písku, vlastníkům zámku Skalice v Bohumilicích, panu Voldřichovi z Kuří, panu Wratislavovi z Mitrovic na Dírně... byla by jich dosti nekonečná řada.

Obzvláště si cením pomoci sběratelské obce, ačkoli to na vyznění této knihy nebude tolik znát – pro rozsáhlost textů bylo nutno značně omezit obrazovou stránku, barevná příloha se stala dokonce bezpředmětnou záležitostí. Nechci a nebudu jmenovat, jednotlivé přátelé si dobře uvědomují, jak mě daná situace mrzí a pochopí, že hovořím právě o nich. Nicméně podpora z jejich strany byla více než upřímná a spíše si jí vážím pro morální význam. Stejného životabudíče se mi dostávalo v hostinci nejbliže mému domovu – „U Bezuchů“ v přípražských Kunraticích, kde řada stránek této encyklopedie získávala svou konceptní podobu a myšlenkovou osnovu. Kolikrát až „haškovské“ psaní, dá se říci.

Děkuji pánům Milanu Polákovi a Broncovi z nakladatelství MILPO za jejich snahu o získání placené inzerce pro tento díl, zvláště pak při vědomí, jak ztíženou práci si vzali na starost. Když už jsem u vydavatelských firem, nutno zvednout hledí i před tou, díky níž se tato kniha dostává k vám, vážení čtenáři. LIBRI, že její pracovníci měli se mnou trpělivost a dokážou trochu krotit nepokoru a občasnou troulalost autorovu. Nemohu vynechat ani svou rodinu a dík jí za pochopení pro mou práci, která má charakter časem pádicího „koníčka“ a skrze níž své nejbližší opomímám a věnuji se jim skoro nijak. Neslibuji však nápravu, bude naopak hůře, píšu první stránky pivovarské historie Čech východních... Nemohu nevzpomenout ani na spolupracovníky z mezitím pozastaveného časopisu *Pivní kurýr*, z nichž jeden, Tonda Jelínek, se druhého dílu už nedočkal – možná bude k vypůjčení v nebeské knihovně.

K posledku vzdávám dík i Tobě, čtenáři, že se jednotlivými kapitolami zobrazujícími jihočeské pivovarství, minulé i současné, bez újmy na zdraví a ztráty soudnosti „provaříš, prokvasíš, proležeš ... a propiješ“ k absolutní strážlivosti. Tě je nám třeba snad nejvíce.

Než se začnete...

... tak krapet zeměznalectví. Představíme-li si českou zemi jako obrovitý koláč, ze tří stran rámovaný vypečenými a do výše vtaženými okraji hraničních hor, s Prahou zhruba uprostřed co vábivým cumlíkem k polaskání, jižní Čechy se ukazují mocně kousnutým dílem přibližně lichoběžného tvaru s nepravidelným, jaksí drobným vymezením. V historii byla jihočeská oblast rozkouskována do několika krajů, původních žup, následně vykrystalizovaných do podoby územních útvarů Prácheňského Vltavského a Bechyňského, které kolem poloviny 18. století přešly v další přerozdělení, čímž vznikl stálostejný Prácheňský kraj s Táborským a Budějovickým. Nejpůvodnější z nich, prvně jmenovaný, zaujímal západní část území, svým jihozápadním cípem zasahoval až po Železnou Rudu, od níž vycházela hraniční čára k severovýchodu, nad Sušici k Horažďovicím, odkud severně, přes Chanovice a západněji od Lnářů, dorazila až k obci Dožice. Tady se hranice kraje lomila k východu a přes zalesněné temeno brdské hory Třemšína klesala k Rožmitálu. Zdejší krajina bývala nejsevernější oblastí původního Jihočeska. Ze zdejšího starobylého města se prostírala dále východním směrem, stáčeje se více k jihu a pod Orlíkem dospěla k Vltavě, jejímu levému břehu. Opačný, pravý, již zaujímal kraj Táborský, jenž od severu omezen náhle tu vystupujícím Cunkovským hřbetem sledoval dále východní směr a nad Mladou Vožicí se jeho hraniční linie stočila jižněji k Pacovu, kde s pokračováním kolem Červené Řečice obsáhla Pelhřimovsko a s dotažením Želiva nabrala strmější jihovýchodní dráhu, když dospěla až k Mirošovu, obci nalézající se téměř u Jihlavy. Udaná ves byla zároveň nejvýchodnějším bodem opisovaného Táborského kraje. Ten se následně obrátil zcela k jihu a západněji orientována vedla jeho hranice přes Horní Cerekev na Počátky se Žirovnici, odkud již svisle jižně dosáhla česko-moravsko-rakouský střeť, někdejší Vitorazsko, Landštejn se Starým Městem pod Landštejnem. Do obou představených krajů byl od jihu vklíněn třetí, Budějovický.

Páteří jižních Čech byla odnepaměti Vltava pramenící hluboko v šumavských hvozdech a cestou k sobě přijímající celou řadu drobných i větších vodních přítoků, z řek potom Malší v Českých Budějovicích, Lužnici u Týna a nejseverněji Otavu pod majestátným Zvíkovem.

Nutno dále připomenout, že na všech shora zmiňovaných místech, lidských sídlištích, se v průběhu let vesele pivovarničilo, proto obraťme svou pozornost k meritu věci. Západní oblast původního Prácheňského kraje už řadu let patří pod Klatovsko (okres Klatovy), a tudíž současný samosprávný Plzeňský kraj. V tomto ohledu jsem se ztotožnil s dneškem a tento stav vzal za standard, řídě se momentální hranicí dělicí Jihočeský kraj od Plzeňského. Z encyklopedie tím „vypadla“ dobrá šedesátka dalších pivovarnických punktů, zejména na Sušicku a Horažďovicu. Netřeba zoufat, dojde časem i na ně, a ti netrpěliví nechtě nahlédnou do nedávno vydané publikace Tomáše Cihláře *Pošumavské pivovary*, v níž se o některých z nich dočtou.

Naopak do jihočeského dílu přibyla místa, která jsou dnes brána na středočeská a v předchozím svazku neměla zastoupení – Březnice, Bukovany, Drahenice, Starosedlský Hrádek, Tochovice, Zalužany a Zbenice (obce na levém břehu Vltavy, a proto „prácheňská“ strana), též potom Miličín, Neustupov, Petrovice u Miličína a Vlčkovice, kterážto místa někdejšího Táborského kraje jsou nyní součástí Středočeského. K zajímavé situaci došlo na severovýchodě Pelhřimovska. Želiv, stará osada s neměně historickým konventem řádu premonstrátů, býval původně součástí Bechyňského kraje, ale Táborského už nikoli. V polovině 18. století jej, stejně jako blízké obce Košetice, Lukavec, Mezilesí a Vyklatnice, registrujeme v područenství tehdejšího Čáslavského kraje. K větší kuriozitě se blížíme v případě Humpolce, dávnému to příslušenství heráleckého zboží a též kdysi patřícího do historického Čáslavska. Tamní pivovar si však řada lidí pamatuje ještě jako úd Jihočeských pivovarů, v jejichž spolku už byl málem zrušen. Humpolčtí pivovarníci jsou proto na „jihočeskost“ doslova alergičtí a časově poměrně nedávné křivdy neodpouštějí. Pivovary ve všech výše zmíněných lokalitách dostanou prostor v dalším dílu této encyklopedie, východočeském.

Co se však nedá akceptovat, je pokrivení česko-moravské hranice ve východních oblastech Jindřichohradecka. Státoúzemní direktivou, vyšlou z hlav socialistických „krajinoznalců“ a vzatou v účinnost roku 1960, byly k nově vytvářenému Jihočeskému kraji přivtěleny Dačicko a Slavonicko i s městečkem Studená. Rovněž pivovar v tomto ryze moravském místě byl posléze součástí zprvu národního a posléze vícekrát transformovaného podniku Jihočeské pivovary, stala se z něj pobočka Třeboně. Zde jsem zachoval starý status quo a pivovarské destinace v Dačicích, Slavonicích, Českém Rudolci s dalšími nechtě jsou klasicky moravskými lokalitami.

V dané oblasti, jak je vám předložena, bylo porůznu rozptýleno a touto knihou je představeno na tři sta míst s počtem čtyř set jednotlivých pivovarů a pivovárků, nalézajících se ve městech, městečkách, obcích, osadách a dvorech, též při starých hradních sídlech, na klášterním zboží, řada z nich bývala součástí tvrzí či zámků. Místa jsou nadepisována tak, jak v dobách funkce příslušného a tam se nalézajícího pivovaru bylo vhodné – kupříkladu Mezimostí v původnosti, nyní je tato kdysi samostatná obec součástí Veselí nad Lužnicí. Výše vedený počet pivovarů přitom není vůbec konečný ani definitivní, stále je co objevovat a ze šera archivů vycházejí nové a nové podněty, často průkazné, ale též spíše hypotetické. Opsané množství proto berme více za ideální a co je možné v současné době historicky registrovat.

Touto publikací zviditelněný počet jihočeských pivovarů je determinován dobou jejich průběžné existence, má staletý vývoj, který vyvrcholil v druhé polovině 16. století, kdy byly řady tehdy jsoucích pivovarských podniků nejšíkovatější a jejich síť nejhustší. Stejně jako celou zemi i jižními Čechami mocně zazmítalo období pobělohorské, všeobecně tragická třicetiletá válka. Blí-

že neurčitelné množství zdejších pivovarů v ní zaniklo, častokrát bez poválečného obnovení a náhrady, zdemolovaná území se z následků vleklých bojů vzpamatovávala jen ztěžka a po léta. Nutno potom podotknout, že po polovině 17. století naopak řada pivovarských podniků vznikla a do jisté míry byly tyto „novopivovary“ s to starší a zrušené postupem let zastoupit. Jisté však je, že éru předchozí jihočeští pivovarníci už nepřesáhli, alespoň co se součtu provozů týče. Docházelo též ke koncentraci pivní výroby, především ve městech, kde původně po domech funkční pivovárky, maloprodukční, byly slučovány už v jednotné podniky o vyšší výkonnosti. Počátkem 18. století máme zaznamenáno něco málo přes dvě stě tehdy činných pivovarů, pracujících již v klasičtém dělení na panské (k nim řadíme i klášterní), obecní a městské (popřípadě měšťanské či právovárečenské). Pokračujícím časem se počet pivovarů tenčil, což byl trend celostátní, a proto ani na jihu ničím výjimečný. Další citelnou ranou pro společenství činných pivovarů bylo zrušení propinačního práva roku 1869 a s ním nastolené „svobodné podnikání“. Důsledkem byla kolikrát až drasticky nastupující konkurence, přinášející do té doby neznámé, dosud neužívané postupy. Předeseilatелеm změn byla i do poměrně chudších oblastí jižních Čech vešlá průmyslová revoluce, projevující se hlavně ve větších sídelních aglomeracích městech. Někteří „velkopivovarníci“ (z nich jmenujme především Schwarzenberky) předjímalí nové okolnosti a vlastní pivovarskou produkci zkoncentrovali do užšího počtu podniků – to vše na úkor ostatních, okolních, blízkých i vzdálenějších. K soudobému kvasu zdárně přispívala i nová technologie přípravy piva. Po vzoru obecně úspěšného měšťanského pivovaru v Plzni (následného Prazdroje) přecházely jeden po druhém i další pivovarské podniky na metodu spodního kvašení mladiny, přesně podle úměry čím movitější provozovatel příslušného pivovaru, tím výrazněji a rychleji byla jeho pozice na trhu upevňována a prostředky jím vložené do modernizace jeho pivovaru se vzápětí vracely. Podkvasná metoda vyžadovala nákladné přestavby spílek a sklepů s nutností velikých lednic, což byly záležitosti pro méně majetné vlastníky pivovarů často nedostupné. A tak jejich provozy razantně zaostávaly ve vývoji, zastarávaly a docházely k zánikům. Funkce přestavovaných (i nově vznikajících) velkých pivovarů, navíc často už s výbavou strojního či dokonce parostrojního zařízení, stávala se pro zbylé a provozované v archaickém ručním pohybu v podstatě likvidační. Resumé – zatímco počátkem 70. let 19. století, na samém kraji výše popisovaných přeměn, pracovalo v jižních Čechách dosud velice akceptovatelných více jak 160 pivovarských podniků, pravda rozličné úrovně, blíže se zlomu století jejich počet klesal až závratnou rychlostí a nový věk, už dvacátý, v různém stupni nadějeplnosti přivítá pouhá polovina předchozích...

K dosavadním jihočeským pivovarským podnikům přibyl nový a tehdy progresivně založený „na akcie“, pozdější a s námi stále jsoucí Budvar. Jihočeši byli v jistém ohledu hodně mastodontní, zůstávali věrní tradici a transformace zdejších pivovarských podniků do podoby akciových společností u nás vázla, když kromě již zmíněného „Českého akciového pivovaru v Českých Budějovicích“ nebyla vícekrátě zprůkazňována. Budoucí Budvar již před vypuknutím první světové války stanul na čelném místě v pořadí tehdy činných jihočeských podniků – stav trvajících bez přerušování dodnes.

Úbytek počtu jihočeských pivovarů pokračoval po celý dvacátý věk, kdy se v něm promítaly další dějinné zvraty v podobách už nadnesené světové války, která měla mít druhé pokračování, hospodářské krize třicátých let a únorového převratu roku 1948 s následnou socializací státu. Do komunistického režimu vstoupilo už pouze 18 pivovarů jihočeské provenience, některé s krátkodobým výhledem na další činnost. Dnes, na prahu 21. století a zároveň třetího tisíciletí, zůstává nám zde v plné funkci již jen sedm průmyslových pivovarských podniků (s Březnicí osm), k nim připočteme tři restaurační provozy s nejnovějším přírůstkem v nově založeném privátním minipivovaru ve Vyšším Brodě, jenž je z „jedenáctky“ pobíhající i statující na jihočeském pivovarnickém hřišti nejmenší ve výkonu. Jen o málo výrazněji jej překonávají „Pivovarské dvory“ ve Zvíkovském Podhradí a Dražiči. Zbývajícími současnými pivovary jihočeského regionu jmenujme oba budějovické (Budvar a Samson), Český Krumlov, Pelhřimov, Protivín, Strakonice a Třeboň. Produkce všech dohromady představuje necelé dva miliony ročně vystavovaných hektolitřů piva rozličných typů, v činnosti znamenáme už jen dvě pivovarské sladovny – v Samsonu a Protivíně, když třetí připomeňme v Březnici, pivovaru vlastně dnes již nejihočeském. Výroba sladu představuje výši sotva 4 500 tun ročně připravované sladové materie.

Dostáváme se do moci řádků a stránek, které na Tebe, ctěný čtenáři, v následnosti čekají. Záznamů o práci šlechtických uživatelů statků s pivovary, jakož i o měšťanech a obecnících, církevnících, provozujících bohumilou várečenskou činnost často po věky, je v nich bezpočet i s dobovými peripetiemi a souvislostmi.

Přeji dobrý zrak, uvolněnou mysl a vůči sobě shovívavost, vždyť v natolik rozsáhlém souboru informací nelze neudělat chybu a minelu. Rád s ní budu seznámen s následkem poučení. Nic, příjemné a ničím nerušené čtení.

Pavel Jákl (Pivovarský)

Své připomínky a názory posílejte prosím na adresu nakladatelství Libri, Na Hutmance 7, 158 00 Praha 5 nebo na e-mail: libri@libri.cz.

BAVOROV / HELFENBURK

Ačkoli je Bavorov historicky starším sídlem, pomístní pivovarnictví mělo svůj prapůvod spíše na Helfenburku, hradě vystavěném severozápadně od tohoto jihočeského městečka, přesněji „na vrchu Malošíně“. Obě pivovarské lokality nejenže k sobě v podstatě přináležely, ale dokonce se vzájemně prostřídaly v nástupnictví svých pivovarských podniků. Jsou proto zařazeny pospolu, do jedné kapitoly.

Helfenburk, založený krátce po polovině 14. století Rožmberky, míval v minulosti pivovary ve skutečnosti dva. První – a založením starší – měl své uplatnění přímo v hradním areálu. Později byla jeho činnost přenesena do lépe položeného podhradí, kde se v roce 1553 hovoří o dokončení výstavby „nového pivovaru“. Oba pivovary (založené a vlastněné rodem Rožmberků) měly své zázemí ve dvoře Štětín, ležícím mezi Helfenburkem a Bavorovem. Zázemím rozumíme dodávky základních surovin potřebných k přípravě piva – chmele a především obilí (pšenice, ječmene). Štětín, dodnes existující, je zároveň jednou z nejstarších jihočeských hospodářských jednotek. Přes nespornou starobylost hrálo helfenburské pivovarnictví v dané oblasti roli víceméně epizodní, zatímco starý pivovar, funkční zřejmě od prvopočátku hradu, zanikl zřízením nového, který byl zrušen ještě před závěrem 16. století. Jeho produkci zastoupily výhodněji lokalizované pivovarské podniky rožmberského dominia. Byl mezi nimi i pivovar v Bavorově.

Umístění prvotního helfenburského pivovaru přímo v panském sídle mělo dějinnou logiku, avšak příliš poplatnou středověké potřebě skrýt vše za hradby. Hrad sám byl zároveň i centrem správy panství, jež ve své době zahrnovalo přes dvacet vsí i s městečkem Bavorovem. Tato situace se však s příchodem renesance ukazovala jako jistým anachronismem. Od počátku 16. století význam Helfenburku s pozdně gotickým opevněním po stránce vojenské upadal a posádka se zmenšila. Úpadek pokračoval za posledních Rožmberků zvláště poté, když si Vi-

lém z Rožmberka nechal nedaleko odtud postavit renesanční zámeček Kratochvíli a úředníci spravující panství přesídlili do Netolic. Počáteční sláva helfenburského pivovarnictví zarůstala býlím podobně jako zanikající hrad, jenž se roku 1593 – při prodeji panství Petrem Vokem z Rožmberka městu Prachatice – připomínal už jako pustý. O faktu, že výbava původního helfenburského pivovaru nebyla ledajaká a podnik měl jistou úroveň, svědčí dobový záznam datovaný rokem 1452 a popisující jeho zařízení slovy *pánev celá měděná (opravovaná), kád' miešni (starši), dvě kád' miešni (dobré), dvě kád' mlatné, jedno cedidlo, dvoje necky, ježto od pivy bývají*.

Zatímco určení místa staršího helfenburského pivovaru je spíše hypotetické (obecně se má za to, že se nacházel buď ve spodní části hradu, při vstupu do něj, kde se též popisovala cisterna zachycující dešťovou vodu, nebo v budově „neznámého účelu“ při západní straně hradního paláce, pod nímž byly i hluboké sklepy), umístění druhého pivovaru nám poměrně přesně svým zápisem předstřel Augustin Sedláček, autor *Hradů, zámků a tvrzí Království českého*. Jen pro ujasnění situace citujeme: *... na Mlaka nahoru cesta ... chalupy, jež stávaly pod hradem ... za tím, ale vlevo kousek od cesty, uvidíme močál, jest to však nádržka zanesená a živou vodou sycená, z níž se ... vařilo pivo Helfenburské; neb tu někde stávaly ... potom vedle něho pivovar, jichž známky snad by se po bedlivém ohledání našly*. Jak vidno, už za časů páně Sedláčkových, koncem 19. století, nezbyvalo ze spodního helfenburského pivovaru nic jiného než močálovitý mokřad. Dnes tu už nenajdeme vůbec nic, jen stromová a keře milosrdně skrývající a zamlčující dávnou minulost. Ani památky po pivovaru, dvoře při něm a chmelnici, která tu též měla v době činnosti pivovarského provozu být. Dnes by se tu člověk až „ubloudiv“ v křoví a marasmu. A tak ponechme Helfenburk turistům a vraťme se s pokorou sobě vlastní do lůna civilizace, kterou nám v dané oblasti a měrou věru hojnou dopřává Bavorov.

Městečko nedaleko Vodňan, jak ostatně už ze školních zpěvníků známe skrze lidový popěvek, jménem napovídá, že

bylo založeno přispěním ve své době významného velmože Bavora, přesněji Bavora III. ze Strakonice, mimo jiné královského purkrabího na Zvíkově a věrného služebníka jak posledních Přemyslovců, tak krále Jana Lucemburského. Kdy město Bavorov přesně vzniklo, není známo, ale již k roku 1309 se váže zmínka o tom, že *Bavorovští nemusí odvádět clo ... v Netolicích ... pro klášter ve Zlaté Koruně*. Jednalo se nepochybně o určitou výsadu podporující rozvoj právě zakládací osady. Bavor III. se pak, v roce 1315, podepisuje sám co „z Bavorova“. Je tím i zřejmé, že velmož se v jím založeném městě i usadil a nechal tu vystavět zároveň svůj hrad. První zmínka o hradu Bavorově a sídelním celku však pochází až z roku 1334, kdy zboží zahrnující hrad, městečko a 23 vesnic převzal do dědičného držení od krále Jana, jenž se vzdal odumrtiného práva po Bavorově smrti, Petr z Rožmberka. Ten byl o dvacet let později – spolu s bratry Joštem, Oldřichem a Janem – hlavním iniciátorem výstavby hradu Helfenburk. Nový hrad se záhy stal správním centrem panství a význam Bavorova se zdál být podružný.

Zdál, ale nebyl. Rožmberkové vedli Bavorov jako tržní ves a v roce 1361 pro ni vymohli právo královské. Zanedlouho se Bavorov připomíná jako městečko řídící se právem královského města Písku. Podstatnější pro nás je ale fakt, že už roku 1355, v době založení Helfenburku, vznikla v Bavorově sladovna, se vši pravedpodobností pracující pro hradní pivovar. Natolik včasná funkce sladovny nepřímou poukazuje na souběžnou činnost helfenburského pivovarského provozu.

Příklon Bavorova k převzetí pivovarského činnosti nastal až nástupnictvím Viléma z Rožmberka na post vladaře rodového domu. Už v roce 1566 byl založen vrchnostenský pivovar Rožmberků v nedalekých Netolicích, u jehož zrodu nestál nikdo jiný než začínající adept rožmberských služeb a později proslavený Jakub Krčín z Jelčan. Má se též za to, že budoucí regent stál i u vzniku pivovaru v Bavorově, jenž byl zřízen kolem roku 1570. Při zmínce o něm se však musíme vrátit o sto padesát let zpátky. Roku 1420, při tažení na Prachatice, vypálili Bavorov husité a kromě značných škod

Bavorov, pivovar ze severovýchodního pohledu (foto autora, 1997).

Bavorov, kamenná kašna ve dvoře panského pivovaru (foto autora, 1997).

ve městečku ohni podlehl i starý bavorovský hrad. Nebyl již obnoven, ale jako náhradu za něj vystavěli Rožmberkové v severozápadním cípu rynku zprvu provizorní dům pro panské úředníky. Shodou okolností zadní prostor za domem zaujímal už dříve činná sladovna, k níž byl v poslední třetině 16. století připojen i rožmberský pivovar. Východně od městečka, pod „Horami“ a za říčkou Blanici, byly založeny dvě chmelnice a obilí pro nový pivovarský podnik dodávaly panské dvory – mezi nimi i již zmíněný Štětín. Bavorovský pivovar byl již z počátku výkonnější, lépe zařízený a na svého předchůdce pod Helfenburkem dal brzo zapomenout, i když je možné, že ještě nějakou dobu pracovaly oba pivovary společně.

Činnost bavorovského pivovaru byla ryze panskou záležitostí. O své se však hlásila i místní obec. Městečko zůstávalo po všechen čas poddánem, a ač vrchnost projevovovala svou blahosklonnost udělováním různých práv a privilegií, výsady vlastních várek se od Rožmberků Bavorov nedočkal. Roku 1593 převzalo bavorovské zboží (stále vedené jako „helfenburské“) město Prachatice. Snad z příslušnosti ke stejnému stavu či pro „krásné oči pánů radních“ se v roce 1601 bavorovští měšťané dočkali a se svolením Prachatic mohli *sobě činit várek piva bílého i červeného*. Výsada byla stvrzena o šest let později s tím, že Bavorovští mohli k várkám používat i oves. Zda obec provozovala vlastní pivovar, však není známo a nezdá se to ani pravděpodobné. K várkám byl nejspíše využíván panský pivovar – v době příslušnosti Bavorova k Prachaticím vlastně taktéž „obecní“.

„Dvojvárečství“ skončilo v Bavorově poměrně záhy a jako na celou zemi i na Bavorov tvrdě dolehly neblahé doby pokusu českých stavů a měšťanstva zvrátit u nás habsburské poručení. Prachatičtí, též zapojení do povstání, byli stíženi pobělohorskými konfiskacemi a kromě jiných statků přišli i o Bavorov. Zboží roku 1620 převzal Jan Oldřich z Eggenberka – i s pivovarem, sloužícím již ale výhradně pro něj jako novou bavorovskou vrchnost.

Obec o těžce nabyté právo vařit pivo bojovala ještě dalších šest let, ale roku 1626, kdy byl Bavorov již spojen s českokrumlovským panstvím, Eggenberkové marné snažení bavorovských měšťanů rázně utáli a na příští půlstoletí si zajistili místní pivní hegemonii. Po mnohých peripetiích se bavorovská obec svých várek nakonec dočkala, ale až roku 1676, navíc za poplatek vrchnosti a bez možnosti zřízení vlastního pivovaru. Obecní várky se vykonávaly v panském pivovaru.

Pivovar v Bavorově byl činný – s určitými přestávkami – až do druhé poloviny 19. století. Jednou z těchto „přestávek“ bylo i období kolem poloviny století osmnáctého, když tehdy zpracovávaný tereziánský katastr činnost bavorovského pivovaru vůbec nezaznamenává. Již předtím, od roku 1719, byli vlastníky pivovaru (zároveň i posledními) Schwarzenberkové, kteří postupně stagující a dále se nerozvíjející podnik uváděli ve výčtu svých pivovarů ještě k roku 1860. Jeho existence se však v téže době – po třisetletém trvání (k tomuto číslu je ale dobré připomenout předchozí dvoustoletí pivovarnické činnosti na Helfenburku) – s jistotou až matematickou pomalu uzavírala. Pivovar krátce před rokem

1870 s definitivou zanikl, když jeho funkci převzal tou dobou přestavovaný a rozšiřovaný jiný schwarzenberský pivovarský podnik, a to v Petrově Dvoře u Netolic. Ostatně, v Bavorově svařované množství piva bylo snadno zastupitelné – přibližných 2 000 hektolitřů piva ročního výstavu nebylo pro zbylé okolní pivovary knížecích pánů těžké nahradit i přesto, že ve stejném období se osudově naplnily roky činnosti i jiného blízkého schwarzenberského pivovaru v Libějovicích u Chelčic.

Na rozdíl od řady jiných schwarzenberských pivovarů, které neprošly sítím požadované efektivity a po svém zrušení skončily jako sklady a stáčírny knížecích piv buď z Protivína, Třeboně či Českého Krumlova, bavorovský si marku uznávanosti časem dokonce vylepšil. Zaniklý pivovar byl v krátké době upraven na mlékárnu s přidruženou výrobou sýra, jež prezentovaný jako „knížecí“ produkt si záhy vydobyl nové místo na slunci. Bavorovské sýry se staly ozdobou stolů labužníků a vozily se pryč až do Vídně. lnu, prapodivné osudy předurčily Bavorovu pivovarské sudičky...

Dnes není po sýrárně ani vidu ani slechu. Vznikem samostatného státu došlo i na věhlasné a všeobecně uznávané schwarzenberské hospodářství. Jeho redukcí a okleštěním odbytových možností vlivem prvorepublikové pozemkové reformy bavorovská sýrárna s mlékárnou zanikly a budovy starého pivovaru, bez patričního využití, se postupem let dostaly až do stavu, ve kterém se nacházejí nyní. Nutno předeslat, nic moc. Z objektů se vytratily dílny i skladové hospodářství a jejich opuštěnost bije do očí.

Kapitola o „Baborově“ (jak jsou Jiho-

češí zvyklí městečku dodnes říkat) je u konce. K pivovaru uvedme jen nezbytný popis. Věkem omšelý Panský dům svou načervenalou omítkou nepřehlédnutelně dominuje bavorovskému náměstí. V domě dodnes existuje hospoda, která tu bývala snad odjakživa a její sklepy dozajista pamatují ještě místní pivo. Na ni od západní strany šikmo navazuje přízemní dům čp. 114, v podstatě úvodní část bavorovského pivovaru, který dále pokračuje do ohybu dnešní ulice Dr. Františka Mrázka, probíhající kolem kostela Nanebevzetí Panny Marie s farní zahradou ohraničenou kamennou zdí s krásně zachovaným lomeným obloukem gotického portálu. Ulice se k severu zalamuje a pravouhému zabočení se podřídili i stavitelé pivovaru, kteří jeho dvojkřídlý trakt velmi malebně a nadvařovat, tupoúhle, převedli do hlavního křídla objektu čelem obráceného do Panské ulice, jež ústí zpět na náměstí a znovu u Panského domu – tentokrát na opačné straně, než je úvodní dům čp. 114. Tímto popisem jsme obsáhli kompletní pivovarský areál, který je nepravdělného, lichoběžníkovitého tvaru. Prostor mezi Panským domem a pivovarem vyplňuje zahrada a dvůr, jenž je v místě spojení obou pivovarských traktů pravouhle vymezen. Poblíž setkání pivovarských křídel se dochovala kamenná kašna – bohužel, bez obvyklého vřočení. Přesto však je jasné, že pochází z doby založení pivovaru a voda do ní byla přiváděna z malé vodní nádrže, rybníčku, který se kdysi nalézal na volném prostranství severně nad pivovarem. Prostranství (dnes parčík) zůstalo, ale po rybníčku už není ani stopy. Ten sám byl jen záhytným, když voda byla do pivovaru, potažmo města, vedena ze strání pod Mazným vrchem. Už vedení vody zdůrazňuje význam pivovaru vůči Bavorovu – ve vodoteči „první v řadě“. Vodovod byl nepochybně dílem Krčínovým a jeho zřízení je dalším potvrzením účastenství budoucího správce rožmberských domoví zde, v Bavorově.

Objekty pivovaru jsou přízemní a ve stavebním podání velmi rustikální. Založeny „od kamene“ se sedlovou střechou „krytou cihlou“, jak by se dalo dobově říci. Vnější podoba pivovaru byla po staletí neměnná, což jen poukazuje na jeho starobylost. Interiér budovy (míněno hlavní křídlo na severní straně) je podélně dělen středovým sloupovým, dochovaným jen náznakově vzhledem k pozdějšímu přepažení vnitřních prostor a přezděnění. I tak jsou patrné renesanční kří-

žové klenby, občas zvýrazněné typickými „hřebínky“. Vlastní klenutí pak je cihelné. Jednotlivé vnitřní provozní celky bývalého pivovaru už jsou nečitelné – objekt zde byl vícekrát stavebně upraven, na rozdíl od exteriéru. S trochou obdivu lze poukázat na dosud fragmentárně uchované vykachličkování některých místností, poukazující ale už na mlékárenský provoz.

Zvláštní nejistotou jsou sklepy, které prý kdysi bývaly přímo pod pivovarem. Zdá se, že na ně upozorňuje zevní a ze země vystupující, avšak již dávno zazděný průchod vedený z ulice Dr. Františka Mrázka. Sklepy jsou nepochybně zaniklé, ale ne možná zcela a všechny. Naproti pivovaru stojící objekt čp. 370 (jinak součást původního panského hospodářského dvora a stejně jako pivovar pocházející z dob ještě rožmberských) jeví nepochybně znaky hlubokého podsklepení. V obloukovitém zakončení průjezdu do dvora je sice poměrně pozdní letopočet 1850, ale nenechme se mýlit. Schwarzenberský znak u vřočení znamená, že stavebník se tu něčím chlubil. Třeba zřízením nových pivovarských sklepů datovaných do dob, kdy v podstatě všechny knížecí pivovary rodu – velké i malé – rychle přecházely na modernější technologii v přípravě piva – metodu spodního kvašení – a sklepy bývaly sice stranou od pivovaru, ale v jeho přímém dosahu a navíc propojeny s původními...

I Bavorov tak skrývá mnoho tajemství, určitě i překvapení a do budoucna se jedná o místo podrobnějšího průzkumu. A navíc – zdejší pivovar, přestože se zvláště v posledních letech mění pozvolna v ruinu, by jistě stál za opravu a hodnotné využití. Ještě mají Bavorovští čas.

BECHYNĚ

Skalnatá ostrožna vysoko nad soutokem Lužnice s říčkou Smutnou lákala k osídlení už ve starověku a vskutku zde archeologický průzkum a prádlně hraděte naznačil. Místo, lidmi obývané v nepřerušované linii po staletí, později využil i přemyslovský stát a jako vyvrcholení zde byl Přemyslem Otakarem II. vystavěn kamenný hrad – klasicky jako protiváha rostoucí moci Rožmberků, pocházejícím z původnějším Vítkovců. Území kolem Bechyně pak náleželo pražským biskupům, když následně přešlo zčásti též pod královskou komoru. Kolem roku 1323 nechal Jan Lucemburský na návrší mírně se snižujícím ke staršímu hradu

vysadit město, nazvané stejně jako jeho opěrný celek – Bechyně. S tímto datem jsou spjaty i počátky bechyňského pivovarnictví, sice přímo nedoloženého, nicméně více než zřejmého.

Na sklonku svého života i slávy přenechal tentýž Jan Bechyně Šternberkům, z nichž již první, Štěpán, připojil ke svému jménu i druhý přídomek – „z Bechyně“. V držení šlechtických vlastníků byla pak Bechyně po celý zbytek feudálního období a knížaty z Paaru přešla až do 20. století. Za panské správy se zde pivo vařivalo již stoprocentně, a pivovarnictví se tu rozvíjelo ve dvou základních liniích – městské (obecní) a později i vrchnostenské.

Krátce před vypuknutím husitských válek získala město s hradem následná oběť onoho rozporuplného období, Jindřich Lefl z Lažan, zakladatel rodu Místo i jmenně potvrzovaného – Bechyňů z Lažan, původem ze Slezska a s erbem, na němž jsou tři červení kapři pod sebou ve stříbrném poli. Z nich pak Jan Bechyně dal měšťanům četná práva, z nichž za důležité považujeme zejména povolení pivních várek. Co dříve jen předpokládáme, bylo rokem 1444 písemně stvrzeno. Bechyňskou pivovarnickou složku tak otevřela městská obec, která její listy nashobila téměř 600 let. Prvotní várky probíhaly bezpochyby po domech, když jednotlivý pivovar není ve starších dobách nikde uváděn.

Páni z Lažan Bechyni ztratili a od roku 1477 drželi město s hradem opět Šternberkové, kteří váhu své moci upevnili stvrzením starých práv, včetně várečného. Za nich byla šlechtě královským majestátem (tzv. svatováclavskou smlouvou z roku 1517) povolena pivovarnická činnost, ale zdali ji bechyňští Šternberkové patričně využili, není zcela zřejmé. K rozhodné změně pak došlo v roce 1528, kdy část Bechyně a zdejšího panství získal Kryštof ze Švamberka, bytostí hospodář a z historie známý co „stavitel pivovaru“. Je tak nade vši pochybnost, že nový ján na Bechyni (jenž posléze získal celé zboží), pokud vrchnostenský pivovar sám nezřídil, jistě o něm přemýšlel.

Za Švamberků se doposud ryze středověká Bechyně rychle stávala renesančním městem žijícím stavebním ruchem. Novodobých úprav se dočkal i hrad, již přestavěný na zámek a tím kvalitativně zhodnocený. V bývalém předhradí vznikla řada objektů (mimo jiné tzv. Hozlaurovský dům) s možným panským pivovarem, pro jehož umístění bylo využito pů-

vodního gotického opevnění včetně trojice dělostřeleckých bašt nacházejících se v severozápadní části zámeckého areálu. Propojením jednotlivých věží, každé jiného tvaru, vznikl pro bechyňský vrchnostenský pivovar charakteristicky „zvlněný“ objekt, dodnes pozorovatelný ve své původnosti.

Druzí Švambergové na Bechyni – Kryštofovi synové Václav a Zdeněk – povolili místní obci stará práva, když Václav ze Švamberka nechal postavit i již skutečný a várky jednotlivých pivovarský provoz, umístěný v severovýchodním cípu rynku, v domě původního čp. 19 a dnes čp. 11. K roku 1553 se váže dobový zápis, který nám zvěštuje fakt, aby Bechyňští piva bílého vařeni v obecném pivovaře, i také voda k němu a do něho přivedena, po pořádku každý k svému vlastním užitku užívati mohli a to v městě i jinam na cizí panství, jestliže by potřeba ukazovala, vystavovati mohli. V odplatu však museli várečníci odvádět švamberské vrchnosti povinnou daň v podobě šesti stříbrných grošů z každé uskutečněné várky. Toto ustanovení dále Bechyňským potvrdil i poslední Švamberg na zdejším panství, Jindřich. Jinak řečeno, za pánů ze Švamberka dosáhla velikost bechyňského panství svého prvního historického vrcholu, když v sobě zahrnovalo na třicet vsí a osad, k nimž je třeba připočíst i řadu dvorů a mlýnů. Už proto se dá existence vrchnostenského pivovaru více jak předpokládat – obecní pivovar jistě výkonnostně nepostačoval, a navíc, všimněme si zdanlivého detailu: panská správa povolila měšťanům svařovat pouze „bílé pivo“, tudíž méně hodnotné pšeničné, zatímco o várkách „starého piva“, ječného, není ve výše uvedeném privilegii ani zmínky. Je tím dosti zřejmé, že výnosnější produkci ječného piva si ponechávala pod kontrolou vrchnost. Ostatně, tentýž „zvyk“ máme velice dobře zaznamenán u Rožmberků, švamberských sousedů. Však ti již měli bohatnoucí bechyňský dominikál v „merku“...

Jindřichem ze Švamberka a roku 1568 stvrzená práva bylo doslovnou „labutí“ písní rodu (labuť byla erbovním znamením této z dějin se pozvolna vytrácející rodiny), jenž létem následným v Bechyni ukončil svou vládu a zboží nově získal sám Petr Vok z Rožmberka. Co výše naznačeno, zde dokonáno. Nutno však podotknout, že Švamberky dříve vysoko nastavenou latku Vok ještě zvýšil. Pro posledního Rožmberka se Bechyně (a především zdejší zámek) stala rezidencí

i sídlem jeho dvora. Přímo citankovou záležitostí pak byla Vokova svatba s Kateřinou z Ludanic, uskutečněná roku 1580. Ještě předtím, v roce 1578, postihl Bechyni ničivý požár, který „úřadoval“ především v zámeckém komplexu. Při něm došel újmy i pivovar, prvně s konkrétností dějinně uváděný jen o rok dříve. K již rožmberskému pivovaru patřovala tehdy měděná pánev a voda se do něj dodávala v třiceti devíti zvláště k tomuto účelu upravených korbelech. Ze zprávy je zřejmé, že pivovarský provoz neměl ještě vodovodní řád a nedostatek vody při zámku zhoubu ohněm jen znásobil.

Požár se ve svém důsledku stal pro Bechyni, tamní zámek a koneckonců i pivovar určitým „dobrodíním“. Následnou přestavbou nabyl panský celek charakteristických renesančních rysů a upraven byl též pivovar. Ústředním stavitelům měl být Vlach pracující ve službách rožmberského domu, Baltazar Maggi. S jeho osobou se setkáváme i u jiných pivovarských staveb posledních Rožmberků, kupříkladu v Třeboni či na Krumlově.

Veselka páně Voka byla monstrózní akcí a směle konkurovala předchozímu svatebnímu rituálu jeho bratra Viléma na českokrumlovském zámku. Kromě nejrůznějších lahůdek se dostalo na slavnostní tabuli bezmála devadesát věrtelů „domácího“ piva, to jest bechyňského. Panstvo mělo asi dobrý apetit, když místní pivní mok kompenzovalo pivem ze Soběslavi, Petrova Dvora u Netolic, Tábora či Písku. Chuť všech takto zmíněných piv už vzala za své, a my si můžeme jen tiše povzdechnout a ctěným bechyňským svadebčanům jen přát...

Žel, lesk daný Bechyni zviditelnosti Petra Voka měl záhy pozbyť trpytivity a panství se přibližovalo ke ztrátě své původní úrovně. Doba plíživě špěla ke třicetileté válce, která měla přinést zdejšímu zboží sice ne přímou zkázu, ale notně poničenou pověst. Poslední neblahých událostí byl skon dosavadního vladaře rožmberského domínia, již zmíněného Viléma, v roce 1592. Jím zanechané dluhy byl nucen řešit poslední z rodu, Petr Vok, prodejem částí rozsáhlých držav. Již za čtyři roky po Vilémově smrti (a jistě s těžkým srdcem) se musel rozloučit i se statkem jemu nejmilejším – Bechyní. Vok se však zachoval chlapsky a jako pravý kavalír – městu stačil ještě potvrdit dávná privilegia, jimiž dále posílil i obecní várky. Listina nese letopočet 1593. Roku 1596 se na Bechyni (napotřetí

a zároveň naposled) vrátili Šternberkové, zastoupení Adamem, ve své podstatě tragickou postavou, jenž byl nucen následkem pobělohorských událostí odejít ze země.

Načas. Adam ze Šternberka se na Bechyni ještě vrátil a jen jeho smrt v roce 1623 byla příčinou, že panství nebylo konfiskováno. Další členové rodu, kteří se včas přiklonili k vítězné habsburské straně a konvertovali ke katolicismu, se trvali na zboží po celý zbytek 17. století. Avšak ani loajalita Šternberků k císařským neochránila město před pustošením a panství před rabujícími vojsky obou znepřátelených táborů. Přesto bechyňské pivovary – vrchnostenský i městský – zůstávaly v činnosti, byť s určitostí nekonkretizované. Náprava poválečných škod probíhala velice zvolna a gradovala až v samém závěru výše udaného věku. K roku 1660 je známa úprava sladovny v zámeckém pivovaře, když uvedený letopočet měl být vytesán v kamenném máčecím štoku na humně. Tentýž náduvník byl o půlstoletí později opraven.

V této době skončila více jak jedno století trávající vláda Šternberků nad Bechyní, když rokem 1700 po meči vymřela zdejší větev rodu. Posledním majitelem panství byl Jan Josef, hrabě ze Šternberka a na Bechyni, jenž tragicky utonul v rakouské řece Inn – prý při návratu z tradiční římské poutě. Následovalo poručenství nad statky, trávající až do roku 1715, kdy sňatkem dcery nešťastného Šternberka, Marie Terezie, s říšským hrabětem Janem Leopoldem z Paaru přešla Bechyně s městským i dominikálním pivovarem do vlastnictví tohoto, původem italského šlechtického rodu. Paarové, později a knížata, jak bylo již v úvodu zmíněno, byli posledními majiteli nejen panského pivovaru, ale zároveň i dovršiteli jeho staletého vývoje, neboť uzavřeli historii bechyňského pivovarnictví. Byli to oni, kdo na obranu před vzmahající se blízkou konkurencí nechali zaniknout souputníka vlastního pivovaru, pivovarský podnik městský. Tady všeobjímající historii obou bechyňských pivovarů ukončíme a dále jim věnujme pozornost odděleně.

Městský pivovar

Když ne stavebně, tak zcela nepochybně starší historií vyniká pivovar bechyňské várečenské obce (též uváděný jako pivovar obecní), zabývající se pivovarnictvím určitě již od poloviny 15. století. Svou původní dominanci však měšťanstvo

Bechyň, obecní pivovar – zachovalé průčelí, nyní restaurace „U města Bechyň“ (foto autora, 2004).

ztratilo už po stu letech a v celém následném časovém údobí zůstávalo ve stínu pivovarovství dominikálního, v Bechyni představovaného panským pivovarem při zámku. Především pozdější vlastníci zboží – napotřetí Šternberkové a Paarové – dávná městská práva zcela ignorovali, posléze přímo zakázali obci expedovat své pivo mimo hranice města (tolerovány však byly dodávky na cizí panství) a byl jí ponechán jen místní výčep, ovšem i tak postupně oklešťovaný. Navíc, ve starší době (jak již výše nastíněno), tedy do bělohorských časů, mohla obec připravovat várky pouze z pšeničného sladu, což sice později a přecho-

dem na převažující v ary ze sladu ječného pominulo, ale hodnota vstupních surovin (včetně chmele) byla stále výhodnější pro dominikál, který si je opatroval produkcí z vlastních dvorů, zatímco várečníci je museli od vrchnosti nakupovat. Tentýž jev známe ostatně z řady míst, kde probíhalo souběžné pivovarovství – to jest městské a panské. Bechyň v tomto směru nebyla výjimkou a jako čistě poddanské město byla vydána vrchnosti na milost či nemilost. A tak zatímco zámeckou správu kormidlovaný pivovar přikupováním dalších statků a rozšiřováním panství produkčně stoupal, obecní podnik víceméně stagnoval a jeho výrobek byl upozadován.

První určitější záznam o výstavu bechyňského městského pivovaru máme až z počátku 18. století, kdy se v něm ročně svařovalo kolem 800 hektolitrů piva s várkami převyšujícími hodnotu 21 hektolitrů. V porovnání – sousední pivovar šternberského poručení míval tehdy produkcí více jak trojnásobnou. Nicméně, výstav obecního pivovaru byl i tak vcelku slušný, když mnohé podniky ve vazalském stavu vůči místnímu pivovaru vrchnosti na tom byly mnohem hůře. V polovině téhož věku svařoval pivovar bechyňské várečenské obce notně skleslých sotva 500 hektolitrů piva ročně, zatímco vzrůstající se podnik při zámku vystavoval už čtyřnásobek. Paarovská správa přitlačila na pilu... Poté počala bechyňská městská obec svůj pivovar pronajímat, což však žádnou zvláštní změnu nepřineslo a podnik prakticky i fakticky v neměnnosti zvolna procházel desetiletími a šel ke svému vcelku neodvratnému konci.

V pozdějších letech, k poslední čtvrtině 19. století, máme o situaci týkající se bechyňského „dvoj pivovarovství“ už poně-

kud konkrétnější informace, především víme více o jednotlivých výstavách. Z těch je zřejmé, že obecní pivovar musel projít rekonstrukční kúrou, když se jeho roční produkce blížila i ke dvoutisícové metě. Var činival tehdy něco málo přes 22 hektolitrů, pohyb pivovaru se děl ručně a v nájemnictví i sládkovství se prostrídávaly dvě generace pánů Kreutzerů – starší František a zřejmě jeho syn Josef. Zdá se, že oba byli členy rozvětveného sládkovského rodu známého i z působi v Březnici. Jeden příslušník tohoto rodu, Hynek Kreutzer, působil i v Praze, kde se stal nájemcem a sládkem „U Karabinských“ na Malé Straně, a posléze pracoval dokonce i jako ředitel Společenského pivovaru pražských sládků v Braníku.

Roku 1889 nastoupil na místo bechyňského obecního sládky a pachtýře Antonín Havránek, sládek z právě končícího panského pivovaru v nedalekém Stádlci. Netušil jistě, že bude posledním v tomto úřadu. Čekalo jej tucet zdejších let, ale v žádném případě ne tučných. Stádlecký pivovár konkurenčně udolaly rukou společnou táborští právováreční měšťané a svou hřivnu přidala i paarovská knížecí správa v Bechyni. Havránek se budoucnosti musel jistě bát a před větší hrozbou z Tábora se snažil ukrýt v možná bezpečnější Bechyni. Popravdě řečeno, zřejmě neprohloupil a svou sládkovskou kariéru zakončil důstojně – dovedl bechyňský pivovar várečenské obce až do prvních roků 20. století, což bylo v okolní pivovarské mlýnici doslovným ternem. Výrobním obdobím let 1901–02 vystavil jemu svěřený podnik posledních 584 hektolitrů piva a pivovar byl následně zrušen.

Koncem 19. století se měšťané snažili řešit klesající výkonnost obecního pivo-

Bechyň, obecní pivovar – renesanční klenba v hostinské místnosti (foto autora, 2007).

Bechyň, obecní pivovar – zadní prostory zbořeného pivovaru, po němž tu opravdu mnoho nezbylo (foto autora, 2004).

varu výměnou Havránka za „snaživějšího“ nájemce, což se však nepovedlo a vše zůstalo při starém. Problém byl však klasicky zcela jinde a na propad výstavu měl sládek zřejmě pramalý vliv. Bechyňské výčepy a šenky zaplivovaly nejen pivovary zblízka, ale pivo se do nich vozilo i z dálky – z Budějovic, Třeboně, ba i z Plzně. Vlastní výčep pivovaru v přílehlém hostinci nepředstavoval žádné terno a ani letní zahrada mnoho nevynášela. Ostatně, jak dále uvidíme, na svůj ortel čekal i jeho kdysi mnohem silnější konkurent, knížecí pivovar před zámkem.

Poloha bechyňského obecního pivovaru byla již v předchozím textu určena, a tak zde jen upřesňujeme. V místním podání se jedná o dům bývalé restaurace „Protivínka“, což jen dokládá, jaké to pivo ve v bývalém pivovare posléze točovalo. Patrový dům s renesančním průčelím dnes nese název „U města Bechyně“ a je v něm stále ještě restaurační provoz. Pivovar, čelně uvozený zmiňovaným domem stojícím na náměstí (nyní T. G. Masaryka), se provozně nacházel v zadních traktech objektu, zasahujících už do Klášterní ulice. Byl zbořen a původní dvůr, kdysi miniaturní, se stal náhle rozlehlým a prázdným. Po ukončení činnosti pivovaru byla v jeho základních prostorách zřízena sokolovna a divadelní sál, vše svému účelu sloužící až do poloviny 60. let 20. století. Přední díl pivovaru měl v dávné minulosti radniční účel, býval v něm původní rathaus, což lokalizaci městského pivovaru ještě více umocňuje. Dnes, až na okázalost architektonicky velice hodnotného průčelí, zadem zde projdete prakticky bez povšimnutí. Škoda. Zvláště pak mrzí, že úplně vymizelo místní povědomí o dávném obecním pivovaru a doptat se na něj je spojeno s dosti velkým úsilím.

Zámecký pivovar

Přesné datum vzniku bechyňského vrchnostenského pivovaru nelze s jistotou dohledat, a proto už výše zmíněný rok 1577 berme s notnou rezervou. Již tehdejší rozsáhlost zboží upřednostňuje starší dobu jeho založení, minimálně již za Švamberků. Navíc je potřeba si uvědomit, že Bechyně byla od svého prvopočátku významným sídelním a správním celkem. Až do poloviny 18. století měl zdejší hrad – později sice již spíše formální, nicméně všeobecně respektovanou – funkci centra Bechyňského kraje, jehož čelním představitelem byl vládnoucí mocí dosazovaný hejtman. To pro

panský pivovar představovalo samé plus. V roce 1594 Petr Vok, náhradou za potvrzení obecních várek, vymohl sobě na měšťanstvu šenk panského piva v lázni pod zámkem, kterou Bechyňským obnoval. Jeho pokračovatelé nutili následně měšťany k výčepu panského piva i v jejich domech – kromě jejich vlastního jistě, ale k osobní škodě. Roku 1701 poručník tehdy ještě nezletilý dědičky panství Marie Terezie, Václav Vojtěch, hrabě ze Šternberka, koupil od bývalého zámecného hejtmana Jana Lebedy (jinak příslušníka měšťanského stavu) dva domy na severním okraji rynku, z nichž jeden nechal přestavět na hospodu zvanou „Panskou“, v níž se následně čepovalo vrchnostenské pivo, a to po dobu více než 200 let. Dům, stojící na rohu náměstí T. G. Masaryka a Libušiny ulice, slouží k restauračním účelům i dnes.

Následníci Šternberků, Paarové, si získali v habsburské monarchii jméno a majetek přepravou poštovních zásilek, kde vystřídali původně se touto službou zaobírající rod Taxisů. Podobně jako jejich předchůdci pocházeli z italské krajiny, konkrétně z Lombardie, a v Čechách se počali usazovat v průběhu 17. století, především v jižních Čechách. Hospodářským centrem pro ně byla především Bechyně a později i Kardašova Řečice s příslušnými pivovarskými provozy. Stěžejním „paarovským“ pivovarem však byl po všechen čas jejich správy podnik bechyňský.

V doznívající šternberské době, v le-

tech 1710–12, produkoval panský pivovar v Bechyni přes 2 300 hektolitřů piva ročně s várkami, které byly více jak šedesátihektolitrové. Hodnotou výstavu jej v okolí překonával jen měšťanský podnik v Táboře a především arcibiskupský pivovar v Týně nad Vltavou, jenž ho trumfoval i velikostí varu. Tereziánský katastr, sepisovaný v polovině 18. století, významné postavení bechyňského vrchnostenského pivovaru jen stvrzoval. Sečteme-li výstavu obou zdejších pivovarských provozů, Bechyně s produkci bezmála tří tisíc hektolitřů piva ročně byla v jižních Čechách notně privilegovaným „pivním“ místem, jehož hodnota se měla časem ještě pozdvihnout. Kupříkladu v roce 1755 zřídila vrchnost u horního mlýna vodárnu, v níž byl umístěn stroj, který čerpal vodu z Lužnice a hnal ji železnými troubami položenými ve stráni do Panské zahrady do nádržky, na způsob věže vystavěné, odkudž rozváděna dřevěnými troubami do zámku, panského pivovaru a do kláštera. Vodovod sloužil též potřebám pivovaru. Zde je třeba podotknout, že na stavbu vodního přivaděče přispěla i městská obec, ovšem pod podmínkou, že řad bude zaveden i do kašny na rynku a z ní vyveden k městskému pivovaru. Konkurenční nevráživost šla tehdy stranou a oba bechyňské pivovary vařily od té doby pivo ze shodné vody.

V 19. století byl vrchnostenský pivovar patrně v několika etapách rekonstruován a postupně produkčně rozšiřován. Podnik, posléze vystavující přes dvojná-

Bechyně, panský pivovar – hranolovitá bašta, následně využívaná jako část sladovnického hvozdu (foto autora, 2004).

Bechyně, panský pivovar – středověká bašta bechyňského hradu, která později sloužila jako lednice pivovaru. Východní pohled (foto autora, 2004).

sobek původní kapacity, byl znovu přestavěn v závěrečné třetině téhož věku. V roce 1873 měl oproti minulosti snížený var na 45 hektolitrů vyrážené mladiny, stále byl zařízen na ruční provoz a jako takový měl nájemce. Při případném stavebním rozšiřování muselo se v Bechyni vycházet z místní konstelace – původní předhradí, i tak stísněné a vymezené prostorově, bylo pro pivovar poněkud nešťastně zmenšeno Paary zřízenou jízdnou, měřítkově dominantní stavbou kolmo k pivovaru, která zaujímal severní stranu zámeckého areálu. Právě jízdná, jinak vcelku zdařilý architektonický objekt, umožnila případné rozšíření pivovaru o další budovy.

Místo pro nejzákladnější pivovarský objekt – varnu – bylo nalezeno v šikmé orientaci k válcové baště, původním to severním ukončení starého pivovaru. Ve skromnosti umístění obsahovala nová varna (kromě nádob) též chladicí štok a kotelnu se strojním zařízením – pivovar se stal strojním, a v této lehce inovativní pozici setrval až do závěru trvání monarchie. Takto doplněný pivovarský podnik měl zprvu snížený var, jen 40 hektolitrů mladiny (později se hodnota várky zvýšila na původních 45 hl), a jeho výstav kulminoval na desetitisícové hranici (ve výrobním období let 1911–12 byl docílen bechyňský rekord v podobě 10 710 vystavených hektolitrů piva).

Bechyně, panský pivovar – prostor sladovnického humna, dnes výstavní síň (foto autora, 2004).

Sládkem tou dobou byl Adolf Novotný, v pivovare činný v letech 1893–1920. Svým způsobem ne zcela ojedinělý, nicméně čirý praktik a bechyňská sládkovská figura, jež se zde dočkala i svého posledního spočinutí.

V modernizačních trendech se pohybující knížecí podnik byl dále opatřen novým sladovnickým hvozdem, pro nějž se našlo více než vtipné umístění v prostřední hranolovité gotické baště původního hradního opevnění, která byla pro potřeby dvojlískového hvozdu tzv. anglického typu stavebně upravena přístavbou schodištního traktu. Už zmíněná okrouhlá severní bašta mezi pivovarem a novou varnou měla podružné využití jako lednice při spilce, čímž bylo dáno, že pivovar přešel na přípravu piva metodou spodního kvašení.

Sládky, kteří se na přestavbách knížecího zámeckého pivovaru podíleli, a předchůdci již zmíněného Adolfa Novotného byli pánové Matěj Vaněček (ten je uváděn též jako nájemce) a od roku 1875 František Josef Liebl, který stejně jako jeho následovník v Bechyni zemřel a je tu zřejmě i pochovaný. V dobách pracovní činnosti této trojice bechyňských sládkovských velikánů zažíval jimi vedený pivovar svá zářná údobí, klasicky ukončená první světovou válkou. Město nad údolím Lužnice se od počátku 20. století také pyšnilo světově proslulým zřízením železnice poháněné elektrinou, kterou vyprojektoval František Křížík. Týž „hybatel“ byl ještě před válkou zaveden i do pivovaru, jehož pohon se nadále uváděl jako elektrostrojní. Válečné období bylo pro zbylý bechyňský pivovar doslova tragédií. Asi se nějakou dobu ani nevařilo (chybí údaje o výstavu) a co v

Bechyně, panský pivovar – vpravo pivovarský provoz, vlevo objekt bývalé jízdnary (foto autora, 2004).

me, tak občasný prodej byl i pod pětinou mírové produkce. Poslední z Paarů, co se týče vlastnictví pivovaru s velkostatkem, Alfonz, který rodinné dědictví převzal v roce 1917, měl po vzniku samostatného Československa jako rakouský občan s novou mocí pochopitelné problémy. Jeho majetek následně podléhal pozemkové reformě. Obětoval Kardašovu Řečici i s pivovarem, který byl vbrzku pronajat třebaňskému schwarzenberskému pivovaru a v krátkém čase jím též zrušen. Krize byla sice načas zažehnána a nový „knížecí“ sládek (tohoto titulu se ovšem nesmělo v masarykovské republice používat, a Karel Štrunc se jím mohl honosit tak leda po bechyňských restauracích, kde přežíval duch rozpadlého rakousko-uherského soustátí) se uvedl jako schopný člověk, jenž pivovaru vrátil život. Ačkoli pivovar na předválečné mety již nedosáhl, finální a naposled uváděná produkce z výrobních let 1926–27 (7 020 hl) je více než důstojná. Následovala transakce, která byla z hlediska slušně opět prosperujícího pivovaru na Bechyni dosti podivná – správu velkostatku počali obletovat znovu Schwarzenberští, tentokrát z Protivína, tou dobou již třetí desetiletí dodávající pivo do hostince bývalého obecního pivovaru. Alfonz Paar nakonec jimi nabízenou obchodní nabídku přijal, a rokem 1928 bechyňský pivovar zrušil. Jeho prostory poskytl pivovaru protivínskému, který si zde zřídil sklad a stáčírnu svého piva. S jistě zklamaným Štruncem se pak již v žádném pivovare na sládkovském postu nesetkáváme, když zřejmě dožil v nepříliš štramácké pozici skladníka... Pivovarské zařízení bylo dílem prodáno (varna kupříkladu do Trhových Dušníků u Přibrami), zbytek šel do šrotu. Za bechyňským pivovarnictvím se zavřely tůně, ne nepodobné těm v níže proudící Lužnici.

Protivínští hospodařili v zaniklém pivovare ještě za 2. světové války, ale i oni odtud odešli a pivovarský duch z Bechyně s definitivou odvanul. V následném údobí byly objekty bývalého pivovarského podniku zcela uzpůsobeny k výstavním účelům a jako součást Alšovy jihočeské galerie na Hluboké slouží dodnes. Charakter jednotně celistvé pivovarské budovy je i po novějších úpravách evidentně renesanční a z pohledu architektonického má mimořádnou hodnotu. Pivovar je o jednom patře a jeho východní obrys, obrácený do dvora, se vyznačuje výrazným esíčkovitým zalomením, které mělo prazacátek v již zmíněném stavebním propojení tří obranných věží původ-

ního předhradního opevnění. Opačná strana, v níž tušíme v jádru ještě středověkou hradbu, už má obvod srovnaný do jedné linie, z níž však vystupují hmoty bašt, každá jiného půdorysu.

V čelním dílu pivovaru, který je opatřen pohledově zajímavým, profilovaným štítem otočeným k jihu na zámeckou stranu, bývala původní varna s příslušenstvím – štokem a spilkou vespod, později doplněná o lednici, která vyplňovala podzemní část první bašty, tvarově polygonální. Před pivovarem, těm z jihu a oddělené, stával obdélný důl, dle všeho obytný, který sloužil jako sídlo správy pivovarského provozu a byt sládků. Kolem se prostírala zahrada, vymezená od pivovarského dvora zdí s brankou. Od staré varny má pivovar po celé své zbývající délce pod terén zahloubené přízemí, středem dělené kamennými sloupovými, což z daného prostoru vytváří klasičtější dvoulodí. Z jednotlivých pilířů vybíhá do stran a zdí vznosná křížová klenba. Hlavní část zde zaujímalá sladovna s humnem a již popsáním hvozdem, stejně jako první lednice povysunutým do tentokrát obdélné druhé (prostřední) bašty. Hvozď je provozně už skoro neznatelný, bez typického střešního párníku a připomenut je pouze zevně malými okénky, prolamujícími kamenný plášť věky omšelé věže. Novější vložení sladovního hvozdu dále uvozují cihelné dozdvíky původní bašty. Za humnem bývala nová spilka s druhou lednicí, taktéž zmíněnou a vloženou do tělesa třetí, tvarem okrouhlé hradební věže. Patro a podstřeší v sobě obsahovalo sladové a obilné půdy.

Ke zde končícímu starému pivovaru byla ve druhé polovině 19. století nakoso, sledující zužující se vymezení předhradního prostoru, přistavěna nová varna, architektonicky zřetelně se vymykající ze stavebního slohu původního pivovaru. Evidentní a už industriálnější přístup – přízemní objekt značné hmotnosti, opatřený již přezděnými vysokými obdélnými okny (zřejmě zčásti se žaluziemi), strohý styl. Střecha polovalbová na rozdíl od sedlové ve zbylém pivovaru. Interiér obsahuje rozsáhlou obdélnou místnost členěnou mocnými klenběnými pásy s placovitým uzávěrem stropů. Varna bývala univerzálním prostorem ve všeskerým svým příslušenstvím. Komín chybí. Volný díl před pivovarem, dvůr, vyplňovala kdysi kašna a proti severnímu ukončení pivovaru bývaly jeho pomocné provozy – bednárna a kolny, dnes z většiny nevyužívané a napůl rozbořené objekty.

Zbývají sklepy. Jejich lokaci shledáváme pod budovou sýpky, v jádru ještě gotickým stavením situovaným jihovýchodně od pivovaru směrem k zámku. Mohutný patrový objekt má hluboké terénní založení a sklenutím do dvojlodí byl pro existenci sklepního hospodářství přímo ideální záležitostí. Prostor dnes slouží jako další výstavní síň, tentokrát pojmenovaná po sochaři Vladimíru Preclíkovi. Bechyňská „rozkouskovaná“, nicméně veškerý pivovarský provoz se odehrával v předhradí a v blízkosti zámku, vrchnosti na očích. Dnes ticho a výtvarno, což také není málo.

BĚLÁ U OBROTANĚ

Uprostřed zvlněných polí, jižně pod Obrataní a poblíž historické pozdně středověké tvrze v Sudkově Dolu, v prameništi odtud vyvěrajícího potoka Bělé, stojí stejnojmenný dvůr. Krajina kolem je rozverná ve své rozmanitosti, kde si lesy podávají ruku s obdělávanými plochami, když z jihovýchodu ji zašpičatěle rámuje vrchol Svidníku, za nímž leží známější Černovice. Slovem východní Táborsko.

V Bělé býval už v 15. století statek, odkud se uváděl jistý Pešek a současně s ním i Beneš z Bělé, žijící ještě v roce 1454. K počátkům následného věku známe pak Dorotu z Bělé s jejími dětmi, Janem a Annou, dalšími hospodaři na jimi zděděném statku. Buď za nich, nebo za Janova syna Kryštofa z Cimburka byla na zboží – jež si stále uchovávalo samostatnost – vystavěna renesanční tvrz, zčásti sice z kamene, ale zřejmě ještě dřevěná a svou hodnotou jistě pokulhávací za starším panským sídlem v níže ji položeném Dole, už zmíněném svrchu.

Pivovar zde vznikl patrně současně s tvrzí, když vařival zprvu pro šest a rokem 1596 už pro sedm vsí. Vlastníkem Bělé byl tou dobou rožmberský úředník na Bechyni, Jiřík Homuta z Harasova († 1614), oblíbenec Petra Voka. Ten, dle dobových zápisů, vypravil Jiříkovi dokonce honosnou svatbu, když si bral dědičku bělského zboží Elišku z Cimburka. Homuta vůbec nebyl člověkem ledajakým – kromě Bělé (tu vlastně jen vyzeňil) držel i nedaleký Choustník a roku 1599 koupil rovněž blízký Radenín. Jeho nesporný vkladem do historie místního pivovarnictví pak byl ten fakt, že ponechal v provozu všechny pivovary na svých panstvích – v Bělé, Choustníku i Radeníně.

Bělá u Obrataně, schwarzenberský hospodářský dvůr, jehož součástí byl také panský pivovar (foto autora, 2004).

Bělá se na počátku 17. století stala součástí Homutova radenínského zboží, kam byla přenesena i správa panství. Pivovar však zůstal. Po epizodním Janu Víkovi z Kvítkova, manželovi Homutovy dcery Johanky, získala Radenín s Bělou její sestra Zuzana, provdaná za Jana staršího Černína z Chudenic. Jak je patrné, v předbělohorském údobí měly ženy na Bělé slovo a začasť to byly právě ony, kdo na statku více vládli.

Následné události dostávaly spád, urychlovaný průběhem třicetileté války, i když radenínsko-bělské zboží bylo ušetřeno konfiskací a zůstávalo v neměnném stavu. V polovině 17. století, roku 1654, došlo k rozdělení panství mezi syny prvního Černína, Heřmana a Humprechta, když Heřman zdědil Bělou. Další existence zdejšího pivovaru byla tímto aktem sice potvrzena, nicméně úroveň statku během vleklé války silně poklesla. Bělá se propadala do dluhů, a tak se jí mladý Humprecht jistě rád zbavil. Prodal ji (spolu s pivovarem, dvorem, ovčínem a vesnicemi Křečí se Strážteží) své sestře Evě Polyxeně, další ženě v bělských dějinách. Ani nová majitelka panství příliš nepozvedla, a tak se na homutovskou dobu jen ve skrytu duše vzpomínalo. Po dalších majetkových zvratech získali z ruky do ruky jdoucí Bělou Schwarzenberkové, kteří ji spojili s Chýnovem. To už se psal rok 1719 a pro zdejší pivovarský provoz, do té doby stále činný, nastával finální soumrak. Nelítostná potřeba hospodárnosti upřednostňovala schwarzenberský panský pivovar chýnovský, a bělský takřka vzápětí po výše uvedeném roce zanikl. Jeho po-

slední výstavy máme zaznamenány k létům 1710–12, kdy s tří a půlsudovými vary produkoval ročně už spíše symbolických 20–28 hektolitřů piva. Tehdejší vlastníkem na prahu zániku se nacházejícího pivovaru byl rytíř Jan Jindřich Zumsand ze Sandberka.

V době, kdy Bělou převzala chýnovská knížecí správa, pivovar už beztak nevaril. Zpusťlé bylo i „rytířské sídlo“, jednopatrové stavení, na ovčíně se propadla střecha a kdysi běloskvoucí statek zešel. V roce 1775 zde Schwarzenberkové nechali zřídit nový hospodářský dvůr a tvrz, která do té doby sloužila jako sýpka, byla zbořena a s pivovarem se stalo nepochybně totéž. Dvůr, po další přestavbě o století později, přišel o poslední zbytky původnosti a získal podobu typickou pro schwarzenberskou hospodářskou architekturu. Dnes je celý areál po přestálé „socializaci“ zpět v soukromém vlastnictví. Statek se odívá do nového hávu a odráží se už poněkud sličnější tváří v hladině starého rybníka pod ním. Dávna úroveň se na Bělou pomalu vrací. Zdejší pivovar však bude již jen vzpomínkou.

BĚLČICE

Jihozápadně od Březnice a zhruba v polovině cesty k Blatné potkáváme v úvalu rozložené městečko Bělčice se vsutku „bělavým“ starobylým kostelíkem s přední oddělenou zvonicí, který dominuje protáhlému náměstí. Jinak též rodiště básníka a prozaika Ladislava Stehlíka, autora *Země zamyšlené*. Svou vlast nad-

šeně opěvující bard se ve zmíněném díle zmiňuje též o bělčickém pivovárku, jenž zde kdysi býval a zanikl až po připojení městečka ke lnářskému panství ve druhé polovině 17. století. I proto jistě překvapuje dodnes zachovaná budova starého pivovaru, byť ve stavu dosti podstatného přestavění. Nicméně dávný objekt nepozbyl zcela „pivního“ punce, protože je v něm hostinec sloužící lidem občerstvení hledajícím, zvláště potom místním Sokolům.

Nejstarším stavebním dokladem existence Bělčic je už zmíněný, původně románský kostel sv. Petra a Pavla, založený před polovinou 13. století. První zpráva o této lokalitě pak je datována létem 1243, kdy se odtud uváděl zeman Petr z Bělčic. V blíže neurčeném období, ale bezpochyby ve 14. století, byla západně od starší vsi vyzdvížena tvrz, počátkem husitských válek osazená vladyckým rodem Běšínů z Běšin, původem z Pošumaví. Jeho příslušníci hospodařili na zdejšímu statku po dvě stě let, a dokonce tu založili samostatnou rodovou větev. Nejni proto divu, že Běšínové své sídlo patřičně pozvedli a přičinili se i o povýšení dosavadní farní vsi na městečko. Poprvé se tak stalo pravděpodobně na sklonku středověku nedochovaným přípisem vydaným tehdejší českým panovníkem Vladislavem II. Jagellonským. V témže čase vládl běšínskému domu Jindřich z Běšin, přezdívaný všeříkajícím výrazem Jeptiška. Za jeho působení, na přelomu dvou věků – patnáctého se šestnáctým –, prožívaly Bělčice své patrně vrcholné období. V okolí městečka se dobývaly drahé kovy (stopy po kutacích pracích jsou stále patrné především jihozápadně odtud v lesích za vsí Újezd-cem), Běšínové zakládali též rybníky a již stě stáli při vzniku zdejšího pivovaru. Na rozdíl od dávno zaniklého pivovarského podniku se tu rybníkářství daří dodnes a výnosy z něho přinášejí i nadále Bělčickým jisté příjmy.

Kdy a jak vznikl bělčický pivovar, leptonisně neznáme. Měl však jistou souvislost se založením nového panského sídla, postaveného prakticky ve středu městečka a severně od rynku. Tady dodejme, že původní tvrz se nacházela někde nad dosud existujícím rybníkem Hrádek, na návrší s poněkud „nerytířským“ názvem Slepíčí hora, a byla vypálena již za husitských válek. O jejím znovuoobnovení se nám nedostává zpráv, stejně jako o vzniku tvrze nové. Ať tak či onak, vše se stalo za Běšínů, když za hlavního iniciátora stavby nové tvrze berme již výše zmíně-

Bělčice, sokolovna, kdysi panský pivovar a jeho hlavní trakt (foto autora, 2007).

ného pana Jindřicha Jeptišku, člověka nejen zbožného, ale též praktického a hýřícího všelikými aktivitami. Jeptiška měl i dobré sociální postavení – byl místosudím Království českého a díky své funkci se pohyboval ve „vyšších kruzích“.

Běšínovský pivovar stával v poplužním dvoře při nové tvrzi, ovšem jeho existenci máme doloženu až před polovinou 16. století. Roku 1528 Jindřich Jeptiška Běšina zemřel a o jeho majetek se podělili čtyři synové – Jan, Jindřich (mladší), Burian a Václav. V roce 1541 a po shoření zemských desk došlo k novému zápisu, z něhož se dovídáme o chmelnici „nové“, a především se prvně setkáváme s pivovarem, který byl předmětem zvláštních ujednání, jež měly předcházet sporům: ... *abychom všichni čtyři bratři ze spolku užívali, však tímto způsobem, aby každý bratr náš, tak i druhý rovně var svařil pořádkem a nechťel-li by který bratr vařiti, kdyby naň čas po pořádku přišel, hned aby jiný, kterýž po něm vařit má, vařiti mohl a každý sobě sám chmel, slad aby způsobil, než jiných věcí všech k němu náležejících, aby i sládka zjednajíc, ze spolku jemu platíc a stravou opatříc užívali a bratr, kterýž piva nevařil, aby jiných bratří lidé a krčmáři byli povinni od toho piva vzíti a vydati a bílých piv odjinut jiných, aby žádný z nás bratří voziti nedopustil a kdož by staré pivo šenkoval a přivezl, od věřtele (míněno věřtele – pozn. aut.) dva groše a od polouvozu čtyry groše míš. aby posudního dal a o ty peníze společně rozdělití se máme.* Vydeduková-

no a dnešním jazykem řečeno, Běšínové si zavedli na přípravu piva jistý monopol, sládka najímali a ten svařoval zřejmě pouze pšeničné (to jest „bílé“) pivo. V době zápisu do nově zakládaných desk nejstarší bratr „nebyl již mezi živými“ a o statek s pivovarem se tak starali jen zbylí tři. V roce 1549 je doložen na Bělčicích už jen Václav Běšín z Běšin, nejmladší ze sourozenců. Předchází dělení se o várky tak odpadlo.

K bělčickému panství tehdy patřivaly jen vsi Hornosín a Závašín s panským mlýnem, a tím je zřejmé, že valná většina v běšínovském pivovaru vyrobeného piva se musela zkonsumovat přímo v místě. Ves v roce 1549 vyhořela, ale není zřejmé, zda škodu utrpěl i pivovar. Tehož léta došlo k povýšení Bělčic na městečko, ovšem sedm roků odkládanému a nakonec stvrzenému až v roce 1556 císařským a ve Vídni vydaným glejtem podepsaným Ferdinandem I. Bělčicím byl dán městský erb s právem pečetit zeleným voskem. Dá se předpokládat, že ničivým požárem postižení bělčičtí měšťnínové usilovali též o právo vlastních pivních várek, ale na jejich požadavky nebyl v tomto směru brán zřetel. Víme však, že ve městečku fungovala samostatná sladovna, se vši pravděpodobností obecní. Místní pivovarství se však i nadále odvíjelo ve vrchnostenské režii.

Další zprávu o pivovaru přináší až rok 1623, kdy poslední bělčický Běšín, Smil, vyznáním hodnověrný katolík (tudíž ne-

postizžený pobělohorskými konfiskacemi) prodal zboží své zpupné a sice tvrz Bělčice s pivovarem, dvorem poplužním, městečko necelé, ves Závěšín, což tu měl, a tři díly podacího v Bělčicích, v sobotu den sv. Václava, t. j. 21. října 1623 Jaroslavu Volfovi ze Šternberka a na Lnářích... za 26 000 kop míšeňských. Jak vidno, zboží bylo tehdy dělené, když část městečka (bez podílu na pivovaru) vlastnila Smilova choť Žofie. Éra vlády rytířů z Běšin v Bělčicích nicméně končila, neboť i ona svůj díl městečka prodala, a to témuž Šternberkovi, toho času císařskému komorníkovi a člověku vezoucímu se po vlne vítězné habsburské přízně.

Nový pán získal Bělčice s běšínovskou tvrzí a pivovarem ve stavu nepříliš dobrém – v předvečer bělohorské bitvy operovaly v okolí městečka obě proti sobě stojící armády, když stavovská vedená Kristiánem z Anhaltu (v jeho vojsku byl přítomen i jinak bojům se vyhýbající „zimní král“ Fridrich Falcký) si na majetku katolického Smila Běšina z Běšin jistě zchladila žáhu a vpadla sem vpravdě „nohou vojákou“... Jistě ouvertura věcem následným, protože trudné časy právě nastalé třicetileté války městečko i dále degradovaly. Po několikerych změnách v držbě koupil mezitím hodně po kleslém statek, který už nikdy nenabyl dávnou zářnost, Aleš Ferdinand, hrabě Vratislav z Mitrovic – člověk, s jehož jménem se na stránkách tohoto dílu encyklopedie setkáme ještě několikrát a vždy v souvislosti s koupěmi zbídačelých panství v okolí Lnářů, odkud expandoval. Vratislav byl od roku 1660 novým majitelem lnářského zboží, které počal rozmáchle zvěřšovat a zároveň i koncentrovat. Bělčice byly k vratislavovskému dominiu připojeny létem 1663. Zda místní pivovar zanikl už tehdy, nebo až po roce 1675, kdy Vratislavem těžce zadlužené panství a jím samým silně nadhodnocené získal jiný tehdejší zbohatlík – Humprecht Jan, hrabě Černín z Chudenic, není přesně známo. Ví se však, že již za Vratislava z Mitrovic vznikl ve Lnářích nový zámek stavený v honosném barokním slohu a sídlo původní, s tehdy ještě nevelkým pivovarem, bylo cele upraveno na produkčně velký pivovarský podnik, jemuž záhy padly za obět veškeré pod lnářské panství spadající okolní statky s vlastními pivovárky. Bělčický nebyl, a ani nemohl být, výjimkou. S jistotou pak lze říci, že na konci 17. století se pivo na Bělčicích určitě již nevařilo. Ve výčtu ztrát z roku 1692, kdy ničivý požár postihl celé městečko, se

o pivovare nemluví a uváděna je pouze ohněm strávená řada domů s tvrzí a dvorem při ní. Bělčické panské sídlo ale i tak nebylo tou dobou již využíváno a v provozu zůstal pouze dvůr, navíc účelově přestavovaný.

Připojením ke Lnářům dospěly místní děje, ohledně vlastní tváře, k epilogu. Přestože byla Bělčicím ještě dvakrát po sobě přiznána stará městská práva, samostatnosti nabyly teprve ve 20. století a změnou režimu. Ale zpátky do hlubší historie. Zatímco zbytek starší bělčické tvrze, předhusitské, vzaly zcela za své až po dalším velkém požáru, který městečko postihl roku 1818, kdy se její zdivo stalo dobře využitelným stavebním materiálem pro obnovu vyhořelých domků zdejších obyvatel, druhou tvrz s dvorem i pivovarem zle poničil jiný červený kohout, tentokráte „kokrhající“ v roce 1858. Tento požár tvář Bělčic pozměnil zřejmě nejvíce, neboť většina domů byla od základu přestavěna a dvůr následně rozparcelován. Jak jsme poznamenali již v úvodu, je až s podivem, že budova pivovaru zde zůstává i nadále s námi a vůbec nevypadá osiřele, jako se v podobných případech děje často.

Takřečeny „běšínovský“ pivovar se nalézá severně od náměstí, starého to rynku, v Sokolské ulici. Ze dvora s tvrzí, které jej kdysi obklopovaly, tady zůstal nejpůvodnějším objektem, celý areál uvozujičím. Dnes je z pivovaru sokolovna se sálem a již nadneseným hostincem, vše pod číslem popisným 57. Jedná se o dvojkrídlou sestavu jednopatrových budov spojených v pravém úhlu. Čelní, hostinský trakt je užší a do výše ční trojúhelný štít sedlové střechy je ve vrcholu zdobený pojednánými sympatiemi vzbuzující kamennou chmelovou šišťici. Stejná okrášlenost se skví i na štítu bočního křídla pivovaru, širšího a v útrokách skrývajícího sál s kotelnou. Podle pamětníků bývaly v místě současné kotelny sklepy, dnes bohužel již nezachytitelné. V místě spojení obou pivovarských bloků pokračuje objekt novějším přístavkem sýpky, s původním pivovarem ale nesouvisející. Dále v hloubi dvora zaujme svou zjevnou starobylostí přízemní objekt čp. 201, dost možná pozůstatek tvrze vládků Běšínů (?). Zbytek dvora je přebudován v obytné domky, v jeho zadním čele stojí zcela novodobá hasičská zbrojnice. K dokreslení původnosti zbývá ještě dodat lokaci nevelkého rybníčku, kdysi se nalézajícího mezi pivovarem a bělčickou radnicí, jež stojí uprostřed náměstí. Tvořil dno vodotečí sem sváděných ze se-

veru, severozápadu (od Slepíci hory) a východu, z kostelní strany. Severní prameny byly vedeny dvorem a sloužily též pro provoz v něm činného pivovaru.

Někteří bělčičtí občané kladou místo pivovaru na náměstí, do budovy nedávno zrušeného hostince Bouchalka, kde jsou údajně velmi hluboké a patrové sklepy. Že by „šum“ anebo, spíše, nebyla zde ona kdysi v Bělčicích zmiňovaná sladovna? I Bělčice si uchovávají své „bílé“ místo, což je dobře. Vždyť pátrání po dávných pivovarských (potažmo i sladovnických) punktech nemá ukončení a je kořením života.

BĚLEČ U HUSINCE

Severovýchodně od Prachatic, nedaleko husinecké železniční zastávky a při úzké, strmě stoupavé asfaltce směřující na Netolice rozprostírá své domky nevelká obec Běleč, spadající dnes pod Těšovice. Zvláště v pozdním odpoledním slunci se tváří velice přívětivě a většina jejích domů se opravdu bělá, což pojmenování vísky vhodně přiznává i dokladuje.

Dávnější Běleč se poprvé písemně zmiňuje k roku 1360 jako statek vládky Mikuláše, který tu hospodařil ještě o dvě léta později. Běleč, zřejmě tehdy dělené zboží, získali následně Malovcové z Malovic, za nichž zde vznikla tvrz, zaručeně stojící v roce 1514. Šestnácté století přineslo Bělčici několikerou změnu ve vlastnictví. Roku 1617 získal bělečské zboží Ctibor Oudražský z Kestřan, toho jména mladší. K tvrzí příslušely tehdy vsi Běleč, Lhota, Dachov a díl Javornice. Spíše „zbožičko“, nicméně již s pivovarem, nepochozybně též velice kromýnem. Zejména pro jeho činnost se o zdejší statek dosti vehementně ucházela prachatická městská obec, pro kterou byl bělečský pivovárek nedůstojnou konkurencí.

Pan Ctibor se však z výhodné koupě dlouho neradoval. Aktivně se zapojil do stavovského povstání, a tak mu bylo panství v pobělohorské době zkonfiskováno. Roku 1623 ho koupila Johanka Malovcová z Malovic, rozená z Bukovan. Běleč se tak na krátký čas vrátila do majetku zřejmých zakladatelů místního pivovaru. Nutno ovšem podotknout, že tvrz s přílehlým hospodářstvím byla císařskou armádou, která zdejší krajinou procházela, v roce 1620 vypálena a ves vydrancována. Včetně pivovaru, dá rozum.

Zatímco panské sídlo bylo poměrně záhy obnoveno, o pivovaru se to nedá

s jistotou říci. V dalších letech šlo bělečské zboží z ruky do ruky, což jeho hospodářskému rozvoji příliš nesvědčilo. Ani po skončení třicetileté války se funkce panského pivovaru v Bělči neuvádí a po roce 1688, kdy zdejší statek od Jana Františka Chlumčanského z Přestavlk koupil Jan Kristián, kníže z Eggenberku, se o jeho činnosti nedá ani mluvit. Zboží totiž bylo spojeno s prachatickým, kde již působil na tu dobu velký vrchnostenský pivovarský podnik. Odhadem lze tak práci bělečského pivovárku vymezit druhou polovinou 16. a první pětinou 17. století.

Prachatické panství, i s připojenou Bělčí, posléze zdědil knížecí rod Schwarzenberků a v místech bělečské tvrze byl zřízen nový hospodářský dvůr, který starší celek naprosto pohltil. Relikvy renesanční tvrze s pivovarem a dalšími příslušenstvím tak lze pouze odhadovat. Ve středu obce, na uměle vytvořené plošině, stojí poměrně rozlehlý objekt čp. 20, již léta zrušený hostinec doposledka jmenovaný „U Šenkýřů“. Při něm sledujeme protipožární nádržku a původní to rybníček. Ten měl bratříčka v druhém, ještě menším, nalézajícím se pod silnicí nížeji. Ocitáme se tak v historickém centru Bělče, zmíněnými vodními plochami odděleném do vlastní vsi. Celek byl na východě ohraničen prostorem dávného panského sídla, tvrze, s jejím hospodářským příslušenstvím. A co z nich dnes rozpoznáváme? Z pozdější eggenberské zástavby zůstala torza a konfigurační roztržitost. Čelo současného komplexu pohledově ovládá nověji upravovaná budova smíšeného zboží, za níž prý bývaly jakési sklepy, snad příslušné k pivovaru (?). Zadní stěna konzumu však dodnes přiznává starší kamennou zdivo. Sama tvrz údajně stávala jižněji a zbyla po ní jen ohradní zeď. Ostatní objekty bývalého panského dvora, po skončení 1. světové války rozparcelovaného, jsou většinou obytné a slouží rekreačním účelům.

Konečně resumé? Přes dávnost věků se určité povědomí o existenci bělečské tvrze ve vsi uchovalo, ale s pivovarem je to podstatně horší – jeho funkce vešla do dějin, v případě právě pročené této kapitolky jen mírně oprášených.

BENEŠOV NAD ČERNOU

Podél od západu k východu svažitého a tvarem obdélného náměstí, původního to tržiště, pravidelně rozestavené městečko, nalézající se ve sníženině mezi

Slepičím a Novohradskými horami – tak lze jednoduše a lapidárně charakterizovat jihočeský Benešov, stejně jako známější středoečeský (ale i jiný, rozkládající se v Čechách severních u Děčína). Založen byl jistým Benešem, ve zdejším případě pánem z Michalovic a příslušníkem mocného tou dobou rodu Markvarticů. Jako osada vznikl Benešov někdy na přelomu 13. se 14. stoletím, když první písemná zpráva o existenci vsi je dána až rokem 1332. Křestní jméno Beneš bylo pro daný rod běžné a oblíbené, i proto se vedou o osobě zakladatele pozdějšího městečka dohady. Je správně Beneš Správný, či věrnější Beneš Věrný... Přídomky rodinných členů pánů Markvarticů mají až pohádkový nádech, že?

Těsné sousedství Benešovska s pohraničním hvozdem způsobilo, že kraj kolem i městečko samé už od středověku osídlovali osadníci hovořící německy, pro něž se Benešov záhy stal tržním střediskem i sídelním centrem. Proto již tehdy se pro něj vžilo označení Německý Benešov, posléze též Černý Benešov, což zase bylo dáno pojmenováním říčkové městečko podtékájící – Černou. Německý národnostní živel ovládal chod i hospodaření Benešova až do poloviny 20. století, což se zákonitě dotýkalo i zdejšího pivovarnictví.

Poměrně rychlý rozvoj osady (podpořený výhodným положением na obchodní cestě vycházející z Českého Krumlova, přes Kaplici a Benešov pokračující k moravským hranicím) vedl k jejímu povýšení na městečko ještě před polovinou 14. století. Patrně už v dobách vzniku Benešova tu byla vyzdvížena i tvrz, později dokonce přeměněná na hrad. Feudální sídlo význam Benešova rovněž vzrůstalo, a to i přes historický fakt, že poměrně brzy zaniklo. Městečko bylo od prvo počátku poddanské. Nejdříve příslušelo k velešinskému panství s hradem tamtéž, poté je roku 1387 získal Oldřich z Rožmberka, a Benešov se tak stal trvalou součástí novohradského zboží. Tento stav trval až do závěru feudálního období. Vrchnost pak měla zásadní vliv na vznik a pozdější vývoj benešovského pivovarství, podobně jako v řadě jiných míst (kde vedle sebe stály městská s panskou správou) posléze vedeného ve dvou liniích – městské a vrchnostenské.

Poslední staromajitel Benešova z rodu Markvarticů, Jan (III.) z Michalovic, udělil roku 1383 městečku „právo města Boleslavi“, které ve své podstatě umožňovalo zdejším měšťanům vařit pro svou potřebu pivo a též je prodávat. Daný ča-

sový údaj tím pokládáme za počátek benešovského pivovarnictví, v režii městské obce bez výraznějšího omezení překlenující dobu více jak půltisíciletou. Nabízí se i neodbytná otázka, zdali by se vařilo v Benešově pivo dodnes nebo třeba několikrát změnil režimu, které přinesl minulý věk, rádoby „vítězný“, ale pro mnohé znamenající totální prohru. Vařilo by se? Změňme téma a zmírněme razanci slov. Zpět k historii, ze které čerpejme poučeně.

Z hlediska posloupnosti benešovského pivovarnictví si tady dovolíme malou odbočku. V místech, kde probíhalo várečnictví dvojkolejně – to jest v konání městské obce či právovárečníků z jedné a vrchnostenské z pozice druhé, bývá všeobecným zvykem a běžnou praxí počíti historii dané lidské činnosti tu staršího data, jež je představená zpravidla institucí prvně jmenovanou. I v Německém Benešově se nesly páry pivních várek z domů místních měšťtěníků mnohem dříve, než se tak dělo z varny panského pivovaru. Nicméně v porovnání s jinými lokalitami této země, kde obě výše jmenované strany souperily ve várkách často i po staletí, zde mělo várečnictví v režii panské správy životnost pouze krátkodobou a z pohledu věků skoro jepičí. Konkrétně, vrchnostenský pivovar v Benešově nad Černou svou činnost ukončil po více než jednom století svého trvání. Budme proto v tomto ohledu galantní a s gráciízností renesančního kavalíra dejme s úklonou přednost skromné dějepisné črtě, která se týká funkce benešovského pivovaru vrchnostenského.

Panský pivovar

Pivovar vznikl za Rožmberků a u jeho stavby stál v panských službách práci konající pozdější regent rožmberských statků, s pivovarnictvím dosud málo profesně spojovaný Jakub Krčín z Jelčan. S jeho osobou je obvykle spojováno věhlasné, téměř až legendární rybníkářství a stavby vodních děl, jak ještě zvíme i v dalších kapitolách vedených jiným jihočeským pivovarům. Krčín měl ale profesní rozptyl mnohem širší a zřizování pivovarů bylo jeho sice vedlejší, avšak velice zdařilým příspěvkem k soudobému vzepětí ekonomického podnikání druhé poloviny 16. století. Renesancí éra se v jeho konání odrážela v mnoha směrech, pracovních i soukromých, když doslovně danou dobou žil. Po všech stránkách a naplno.

Jako datum založení benešovského

panského pivovaru je brán letopočet 1567, kdy v údolí pod městečkem, v meandru říčky Černé a v ploché nivě jihoovýchodně položené od centra Benešova, vyvstala jednopatrová, původně zřejmě vícekřídlá budova podniku, jenž měl během krátkého času trýmat otěže místního pivovarnictví. Opodál byl prokopán náhon vedoucí vody Černé pod kola nového panského mlýna, též pracujícího pro potřebu sousedního rožmberského pivovaru. Starší pivovar městské obce počal být funkcí upozadován, jak dále rovněž zvíme. Odbyt panského pivovaru se orientoval především na krčmy ve vsích seskupených kolem Benešova. Spolu s pivovarskými podniky v nedaleké Kaplici a na Nových Hradech v Údolí, patřících stejné vrchnosti, stal se benešovský pivovar záhy dalším korálkem na náhrdelníku rožmberské hospodářské činnosti týkající se pivovarnictví, jakožto odvětví přinášejícího do panské pokladnice jeden z nejvyšších zisků. V této kvalitativně dobré pozici vstoupil vrchnostenský pivovar v Benešově do následujícího, 17. století, pro jeho funkci však zároveň i posledního.

Po vymření Rožmberků Petrem Vokem roku 1611 osiřelý majetek krátce držel švaberský rod. V pobělohorském období jemu zkonfiskované zboží Nové Hradky převzal jeden z protagonistů smutně proslulé bitvy, voják z povolání Karel Bonaventura, hrabě Buquoy de Longueval. Rokem 1620 nastal i pro Benešov historický zvrat, naštěstí na dlouhé časové období neopakovaný. Buquoyové byli benešovskou vrchností až do závěru patrimoniálního období, což však nemělo pro zdejší pivovar do budoucna valnou cenu.

I Benešov, jako ostatně celé Čechy, byl po Buquoyově příchodu na panství vlivem vleklé války trávající třicet let postižen mizérií a městečko si sáhlo na dno svých možností i sil. Již v roce 1619 bylo vypáleno a obyvatel postupem válečných let ubývalo. Na všem předválečném významu tratily i oba zdejší pivovary, naposledy zřejmě „svorné“ ve stejné beznaději. Panská správa byla nucena sáhnout k úsporným opatřením a v osidlech redukce hraběcích hospodářských provozů uvízl náhle nadbytečný pivovárek v Německém Benešově, když kaplickému s novohradským měla být dána nová šance. Pro benešovské panské pivovarníky bylo tvrdou ranou založení zcela nového buquoyovského pivovaru v Kaplici v polovině 17. století – tudíž na samém sklonku třicetileté války. S odstupem času ře-

čeno, vše připomínalo tak trochu „samo-požíračství“, protože již při pohledu do mapy zjišťujeme jasnou blízkost obou městeček, navíc násobenou přibližně stejnou vzdáleností dělicí Benešov od sídla panství, Nových Hradů. Benešovský pivovar, nacházející se uprostřed mezi Kaplicí a Údolím pod Novými Hrady (s hlavním pivovarským podnikem buquoyenské vrchnosti) byl zkrátka obětován a odsouzen do neperspektivnosti.

Ke zrušení jeho činnosti zřejmě přispělo i poněkud nevhodné umístění pivovaru ve zjevně zátopové oblasti. Tady, při vši úctě ke znalostem a erudovanosti zakladatele Krčína, musíme hřebínek jeho pýchy poněkud srazit. Důvodů, které zapříčinily zánik benešovského vrchnostenského pivovaru, však bylo určitě více, aniž všechny s určitostí známe. Víme potom jen, že podnik ukončil svou činnost v průběhu 70. let 17. století. Po století stráveném v jeho stínu měl náhle navrch blízký pivovar benešovského měšťanstva, jenž zkrátka ovládl místní „pivní“ kolbiště. Kolo dějin se obrátilo.

Vrchnostenský pivovar s přes tři století vyhaslý varným kotlem však v Benešově dodnes potkáváme, čemuž s obdivem tleskejme. Připomeňme si dobu jen nedávno minulou, v níž se zdejší městečko ocitlo v příhraničním pásmu a dosavadní podmínky se od základu změnily. I Benešovem se po ukončení 2. světové války a vystěhování původního obyvatelstva (většinou německé národnosti) přehnal hordy zlatokopů a „novoosídlenců“, často se rekrutujících z živil skoro kriminálních. Neobydlené domy pak mizely někdy až aritmetickou řadou, a proto ještě jednou – za to, že starý pivovar zdejší vrchnosti dosud alespoň z dílu stojí, opět zatleskejme. Nese novější číslo popisné 287 při původní třicítce, kterýmžto přízemní domek s pivovarem kdysi nepochybně souvisel. V sousedství vcelku nevýrazných stavení budova renesančního pivovaru přímo vyniká a budí zasloužený respekt, daný její evidentní starobylostí i výškou hrotité střechy ukončené polovalbou. Navíc se již zdálo „bělá“ svou opravenou fasádou. Pravdou však je, že pivovar už není úplný a celistvý ve své dávné původní podobě, o níž se můžeme dnes jen dohadovat.

Budova pivovaru není podsklepená, a tím se vracíme k výše již zmíněnému problému: nížinný prostor kolem pro sklep potřebné zahloubení neumožňoval, a proto příslušný provozní celek hledejme jinde, nejspíše v protilehlé a tok Černé vymezující stráni, kde skutečně

vypozorujeme domek s číslem popisným 31, nalézající se až za říčkou. Sounáležitost obou původních čísel leccemu nasvědčuje. Tolik o benešovském „krčínovském“ pivovárku, jehož zbylá budova dnes slouží k obytné rekreačním účelům. Nyní se směle vydejme kopcem do městečka a rovnou na rynek, kde nás vítají hned dvě místa s pozůstatky pivovarů patřících benešovské městské obci. I tam bude o čem přemítat a věst možná už nerozpletitelné myšlenky.

Městský (obecní) pivovar

Příchodem Rožmberků dosavadní význam Německého Benešova poněkud poklesl a pro městečko nastalo období mírné stagnace, které trvalo až do husitských válek. Za nich, v roce 1423, se však Benešovským dostalo nového impulsu v podobě potvrzení starých městských práv, k nimž přibýlo i právo mílové. Tímže datem je též udáváno založení už jednotného obecního pivovaru, jenž byl napevno instalován zřejmě v některém z původních várečných domů. Není bez zajímavosti, že postavení starého městského pivovaru je stále v paměti a dodnes se s ním shledáváme v dolejší, jihovýchodní části benešovského náměstí, takřka naproti kostelu. Pivo se v něm vařivalo až do druhé poloviny 16. století, když vlastní pivovarský provoz se nacházel v zadním díle domu čísla popisného 77. Pivovar byl složen z dvojkřídlé dispozice pravoúhle k sobě připojené a částečně uzavírající nevelký dvůr. Hlavní trakt

starého pivovaru, vybíhající z čelní a do náměstí obrácené budovy, je dochován, druhé křídlo však již zmizelo a zbylo tu po něm jen uprázdněné, zídrou ohraničené místo. Tolik o pivovaru benešovské městské obce prvním a starém. Svým způsobem pozoruhodnost, plně souměřitelná s částečnou zachovalostí pivovárku vrchnostenského.

V roce 1555 nadal Vilém z Rožmberka Benešovské varním právem, čímž jen rozšířil staré výsady dané městečku jeho předchůdci. Vladař rožmberského domu si ale zároveň začal pohrávat s myšlenkou vlastního várečnictví, kterým by ovšem veškerá jím a jeho předky připsaná privilegia Benešovu upřel a degradoval. Hnala jej ziskuchtivost a zášť vůči moci nabývajícimu měšťanstvu jemu sice podřízenému, nicméně na významu nabývajícím právě díky konání pivních várek. Už tehdy šlo o peníze a ty, jak víme, stojí vždy na prvním místě. Nic nového v Království božím na zemi... Rovněž tak z již předchozí kapitoly věnované panskému pivovaru víme, že ke zřízení vrchnostenského pivovarského podniku skutečně došlo, avšak co zaráží až k nepochopení, je další čin Rožmberka – už tři roky po založení panského pivovaru, létem 1570, nechal pan Vilém postavit v zadním dvoře benešovské radnice městský pivovar nový, u jehož zřízení nestál nikdo jiný než nám již dobře známý a preaktivní Krčín. Budoucí regent si tak v Německém Benešově postavil (a to doslova) dva pomníky v podobě dvou, do

Benešov nad Černou, část starého městského pivovaru přeměněná na byty (foto autora, 2005).

udována vlastní konkurenčních pivovarských podniků provozovaných vrchností i městskou obcí. Chtěl-li by být autor těchto řádků jízlivý, pán z Jelčan si možná byl vědom určitých chyb, jichž se dopustil při výstavbě panského pivovaru, a založením městského pivovaru měl snahu navrátit sobě poněkud pošramocnou reputaci. Kdo ví.

Zpátky k Rožmberkovi. Rozpolcenost páně Viléma konání byla známá a opakovala se ve vícero případech, takže v Benešově se nepotkáváme s prvním takovým případem. Zkratkovitost Rožmberkova chování se zanedlouho projevila v tom, že zprvu Benešovským odebral jim samým vydané varné právo, aby je rokem 1577 obci zase vrátil, ovšem s poukazem na každoroční splátky, vycházející z jednotlivých pivních vrhek. Navíce došlo k rozdělení místního trhu, úzkostlivě střeženého a sledovaného. Šenk městského piva se musel zásadně odbývat pouze v Benešově, čímž byla nepřímá dána jeho kvantita, omezená hranicemi městečka. V hierarchii benešovského pivovarnictví hrál v tu dobu zkrátka prim pivovar vrchnostenský a basta. Městský byl formován jen pro potřebu obce a obyvatel Benešova.

Přemístěním městského pivovaru za radnici získal i Benešov v tomto směru klasické postavení městečka, v jehož správním celku (za který byl „rathaus“ vždy považován) se odehrávaly veškeré hlavní funkce jeho činnosti – jednací i hospodářská, kterou zastupoval právě obecní pivovar. Radnice sama je renesanční budovou stavěnou kolem poloviny 16. století. V jeho závěru, roku 1594, došlo k její přestavbě, což je dochováno i letopočtem v průčelí. Má se pak za to, že už při prvotní stavbě byla pod čelním traktem zřízena městská sladovna, ke které Krčín nový pivovar vlastně „jen“ připojil. Nově nastalý sedmnáctý věk tak přivítali benešovští várečníci s pivovarem sestaveným do jediného provozního uskupení, k němuž nutně připočítáme výcep provozovaný v přízemí radničního domu. Stav a situace, ve své podstatě procházející od století ke století a končící až polovinou minulého.

Roku 1604 byl do Benešova přiveden ručně vrtanými dřevěnými troubami opatřený vodovod, pro nějž byla uprosřed rybníku zřízena záchytná kašna. Z ní pak vycházela odbočka i do pivovaru, což platívalo též až do 20. století, zatímco níže postavený pivovar panský byl odkázán na vodní zdroj říčky Černé. Voda z vodovodu, jímaná z prameniště na úpa-

tí Slepších hor, cestou náležitě „změkla“, a byla tím pro várky jistě příhodnější než tvrdá říční užívaná panskými sládky. Další důvod pro odlišnosti obou v Benešově připravovaných piv a danými různorodými pivovarskými podniky.

Marie Magdalena, hraběnka de Longueval, choť a vdova po již roku 1621 v bitvě u Nových Zámků v Uhrách padlém Karlu Bonaventurovi Buquoyovi, potvrdila létem 1623 Benešovským veškerá práva daná předchozí vrchností. Městečko procházelo tragickým údobím válečných útrap, které započalo už v roce 1619, kdy došlo k vydrancování Benešova. Nepochybnou kuriozitou i symptomem doby je ten fakt, že na vypálení městečka se podílel již zmíněný Buquoy. Co dodat, oj, oj...

V nastalém míru a době jen pozvolně konsolidace přechází třicetiletou válkou zbídačelého zboží, přesněji roku 1666, došlo k další konfrontaci městských várečníků s mocí hraběcí správy. Opět se jednalo „o pivo“, jak jinak. Spor se urovnal v podstatě až zánikem vrchnostenského pivovaru – v benešovském případě panský element vzácně ustoupil a nechal volné pole působnosti místnímu pivovaru městské obce, jenž tak pro příští léta zůstal v Benešově sám, samotinký. Nutno však danou situaci vyhodnotit po všech stránkách – ve velikosti produkce nebyl benešovský pivovar žádnou štikou v rybníce, nždyt v počátcích 18. století vystavoval něco přes 500 hektolitřů piva ročně. Var byl vymezen hodnotou pěti čtyřvěderních sudů, do srozumitelnosti přeložme – velikost várky byla sotva třináctihektolitrová. Přesto však v dané oblasti Novohradska se z tamních městských a obecních pivovarů vystavovalo (po kaplickém a trhovském) v Benešově nejvíce, ale v porovnání s pivovarskými podniky držnými v panské režii se zdejší sládek nijak zvlášť psit nemohl – „nýdrtálský“ pod Novými Hradý produkoval čtyř, pěti až šestinásobně více. Na obranu Benešovských je však dobré dodat, že městské pivovary v Kaplici i Třhových Svinech, oba výkonnější, disponovaly dobře dvojnásobnými varnými nádobami. Je proto možné konstatovat, že úroveň pivovárku v Německém Benešově nebyla v žádném případě zlá a jeho práce zanedbatelná. Ostatně, vše se mělo časem zcela změnit a lepší doba měla teprve nastat.

Tereziánský katastr, sepisovaný v polovině 18. století, hodnotu benešovského městského pivovaru „ponížil“ snad na nejhorší možnou mez. Podle něj produ-

koval sotva dvoustovku hektolitřů piva za rok, tedy méně než polovinu předešle uvedeného množství. Pivo z Benešova hořklo už při první polklé kapce, dalo by se říci. To jen „přes kopec“ a ve starých skelných hutích u Hojně Vody se tou dobou tamní sládek přímo překonával, když ročně svařoval v tamním, v podstatě neidentifikovatelném pivovárku skoro trojnásobek (!) piva. Přitom existence „starohuťského“ pivovaru není plně potvrzena, pouze várky jsou zapisovány, a je proto i možné, že tyto byly kupovány. Benešovský pivovar, jako Hojně Vodě nejbližší, by se pro podobnou obchodní spolupráci jevil více než způsobilým. Novohradsko si dodnes udržuje mnohá „pivovarnická“ tajemství, zřejmě už těžko odhalitelná.

Nadešlo 19. století a pro Benešov nad Černou s pivovarem městské obce poslední z pohledu jeho celistvé činnosti. Zatím se ale nic „černě“ nejevilo, a co více, opak byl pravdou. Již v první polovině udaného věku byl doposud malý a nízkou produkcí se vyznačující podnik od základu přebudován a rozšířen. Někdy se dokonce mluví o „novém“ pivovaru, datovaném k roku 1838, jako „právě spuštěném“.

V roce 1867 byly v dosud volném prostoru za pivovarem, mezi ním a rybníkem, v místech stromy osázeného sádečku, zřízeny nové vrchní sklepy, což Be-

Benešov nad Černou, pivovarský dvůr s dominantou komína (archiv MÚ Benešov nad Černou).

tanovské naráz postavilo mezi nejprogresivnější mysli pivovárníky dané doby a blízkého okolí pak obzvláště. Paralelu podobně koncipovaného sklepního hospodářství nacházíme v okolí pouze v Údolí u Nových Hradů, tamním pivovaru hraběcí rodiny Buquoyů, též tím časem přestavovaného a modernizovaného. Otázku, kdo byl v tomto směru z obou pivovarských podniků první, však nechme stranou. Není nijak zvlášť důležitá, možná tak pro v historii se štourající hnidopichy.

Městská obec svůj pivovar též již propachtovávala. V roce 1873 se v něm vyprodukovalo bohatě přes 5 000 hektolitrů piva s várkami o obsahu dvaceti osmi hektolitrů vyražené mladinky. Pivovar ale i nadále setrval v zastaralém ručním pohybu. Později, za nájemce Franze Weilgunga, byl pivovar opět rekonstruován, var zvýšen na 36 hektolitrů obsahu kotle a jeho výstav znenadání překlenul desetitisícovou hranici roční výroby. V letech 1888–89 byl vystaven už nikdy více nedosažený, natož překonaný rekord za celou dobu funkce podniku – 12 409 hektolitrů piva, číslo téměř neověřitelné s přihlédnutím ke kapacitě provozu, který se sotva blížil k desetitisícovce hektolitrů ročně svařovaného piva. Pivovar, ač obklopen horami, je načas svou úrovní symbolicky převyšoval. Bohužel neznáme jméno sládky, jenž německobenešovský městský pivovar takto produkčně povýšil, ale můžeme si ho docela dobře představit, jak chodí pyšně po rynku s palci zastrčenými za pásem obepínajícím pracovní kalmuk... A možná se zlatými hodinkami s řetízem, které dostal od benešovských konšelů za odměnu. Krátce před uvedeným letopočtem je v pivováře doložen sládek Jan Štědra, snad to byl i on, kdo nepotvrzen stál u zdejšího supervýstavu a jako jeho původce zasluhující si pomník.

Následné výstavy sice poklesly, pivovar asi nasadil příliš vysokou latku, nicméně i nadále představoval okolní špičku ve výčtu obecních či městských pivovarských podniků. Dva z blízkých závodů, rychnovský a hornostropnický, pivovar v Benešově funkčně překonával a z podniků v soukromém vlastnictví jej výrobně převyšovaly pouze panské pivovary v Kaplici a již zmiňovaném Údolí – ten i výrazněji. Stále stejná nota a vcelku obehnaná píseň. Benešov svůj stín překračoval často jen nahodile, bez stálosti ve výkonu.

Právě z Údolí přešel do Benešova tamní sládek František Martinek (Mar-

tínek), posléze činný na Moravě v řadě pivovarů. Do dalšího století provedl pivovar benešovské městské obce sládek František Ullmann. Za něj už byl novým nájemcem podniku českobudějovický měšťanský pivovar, což do budoucna nebylo pro další funkci benešovského provozu žádné terno a záležitost nijak povzbuzivá – budějovičtí právovárečníci (doma omezovaní nově vzniklým Českým akciovým pivovarem) hledali cesty když ne k navýšení, tak alespoň udržení produkce a jejich pozornost se obracela k oblastem obývaným německy hovořícím živlem. Benešovsko se jevilo regionem téměř ideálním, byť tu zůstávalo v činnosti ještě několik nezanedbatelných pivovarských provozů. Vetrít se do některého z nich, to byl pro Budějovické základní účel a cíl. Není proto ani divu, že po krátkém čase byl ze sklepů benešovského pivovaru vystavován v narůstající míře i „budweiser“, fakt, o němž současný zaoceánský pivní magnát ze St. Louis může jen snít a v bažinách kolem Mississippi tiše přemítat.

Benešov tak do dalších let posloužil budějovickým várečnickům jako předsunutá hlídka kontrolující každý sud do okolních vsí vystavovaného piva. Konkurční boj tvrdil jak ve vodě vařené vejce a před námi vyvstává vcelku pochopitelná souvislost: dvacátým stoletím roztáčená řevnivost a potřeba udat svůj výrobek stůj co stůj (ne, nejde o přítomnost, važení, to vše se dělo už před sto lety) rozdělila někdejší pivovarský svět, podniky držené šlechtou z jedné strany a měšťany či právovárečníky v případě druhém, na všeho schopné soupeře. V zájmu zachování vlastní pivovarské činnosti přisedali příslušníci obou institucí k sobě jak vlašťovky před tahem do jižních krajín a hledali východisko – feudal k feudálovi a várečník k měšťanostovi. A tak zatímco kolem Benešova blízkých buquoyových pivovarů v Údolí a Kaplici kroužili regionálně silnější Schwarzenberkové s potřebou prodat své třebované a krumlovské pivo, zájem mocnějšího právovárečenstva z Českých Budějovic se soustředil právě na Benešov. Zde je nutno se zmínit o sládkovi Emanuelu Janotovi, možná snad o dvou osobách stejného jména (že by otec se synem?). Janotové se totiž objevují v obou příslušných pivovarech – benešovském i českobudějovickém – takřka současně. V prvním případě dokonce podvakrát, krátkodobě v roce 1907 a posléze v letech samostatného Československa. Trochu „janotovský“ chaos, jak ještě zvímé.

Úvodní desetiletí 20. století zastihlo městský pivovar v Německém Benešově v určité krizi, která se však na výstavech nijak drasticky neprojevovala. Tý se i nadále udržovaly v intencích himálajských velikánů, hodnotách odpovídajících osmi tisícům ročně svařovaných hektolitrů piva. Ullmanna na sládkovském postu vystřídal již zmíněný Janota a jeho v jediném roce Ferdinand Kurz, příslušník rodiny v českém pivovarství až kultovní. Avšak ani on se v benešovském prostředí dlouho neohrál a odputoval ze zdejšího podhorského kraje do vnitrozemí, do Soběslavi, kde si užil jiná vzepětí i pády a stal se ve svém dalším místě sládkovskou legendou. Trojí střídání sládků, navíc v krátkém časovém úseku, hovoří za vše a přitakává výše uvedené krizi benešovského podniku. Nicméně za obou posledně jmenovaných, ale dost možná již za Ullmanna, byl do pivovaru zaveden strojní pohon a var se zvýšil na 40 hektolitrů vyražené mladiny. V tomto technickém rozpoložení podnik zřejmě i „dožil“, když další modernizace či rekonstrukční vylepšování už byly sporé a nevýznamné.

Léta nevyraznosti a přešlapování na místě rokem 1910 rozsekl nový sládek Max Just, jenž funkci pivovaru zkonsolidoval, ale zároveň ne vlastní vinou přivedl k propasti s názvem světová válka, tenkrát v netušenosti ještě nenazývaná „první“. Přestože boje v ní (na rozdíl od války třicetileté) tentokrát neprobíhaly na našem území, válečný střet se projevoval vpravdě nepěkně. Rakousko-uherské mocnářství se hroutilo, především hospodářsky. „Dojčebenešovsko“, jistě vyzývající staříčkého Habsburka obdařeného metalémovským licou, rychle vystržídivělo i proto, že brzo nebylo co pít... Zdejší pivovar byl v polovině války výrobně odstaven a lelky chytající Just šel péci pivní chlebiček k sousedům do Kaplice, dodejme rovnou, že též pro tamní městskou obec. Alespoň že tak, zradil „přiměřeně“.

Člověkem ustanoveným věst napůl zrušený benešovský pivovar, spíše však skladníkem sem distribuovaného českobudějovického piva, byl jistý Matthey, jehož po opětovném zprovoznění podniku (1919) zastoupil nám již známý Emanuel Janota. Ožívování pivovaru však probíhalo jen povlovně, když někdejší výstavy byly pro daný podnik naprosto nedosažitelné a pohybovaly se v polovičních hodnotách ve srovnání s předválečnými. O to více se po okolí městečka prodávalo „budějovické“, což platilo až do začátku další války.

Emanuel Janota byl „zapsaným“ benešovským sládkem rovných deset let a rokem 1929 povýšil na sládka dokonce „vrchního“. Tady se člověk neubrání pozastavení – vzhledem k tehdejší produkci pivovaru (stále sotva čtyřtisícové) se nabízí vcelku logická deduce: Emanuel Janota byl i sládkem českobudějovickým (měšťanského pivovaru a stále nájemce v Benešově), a to již od roku 1917. Dvě léta nato se stal tamním vrchním sládkem a v téže funkci setrval v jihočeské metropoli až do roku 1943, po němž byl jmenován technickým ředitelem. Vrchním sládkem v Německém Benešově byl Janota do roku 1939, kdy městečko a okolní oblast spadla pod německý zábor a stala se příslušenstvím Třetí říše. Dle všeho se v kauze Emanuel Janota jednalo o jednu a tutéž postavu, jen dělící svou pracovní činnost na dva pivovary – po jistě důležitějším budějovickém měšťanském mu mohl být benešovský „šumafuk“, vždyť byl z půlky skladem a stačirnou budějovického piva. Co víc, k podobnému názoru přispívá i funkce správce pivovaru, kterým se v Benešově stal dřívější účetní Václav Huemer-Kreiner, se svou novou funkcí korespondující s páně Janotovým sládkováním.

V letech 1928–29 vystavil pivovar městské obce hodnověrně 4 203 hektolitry piva, když některé předchozí (i vyšší) výstavy zarážejí svou na nuly zarovnanou hodnotou. Bezpochyby šlo o největší prvorepublikový výkon krok s dobou ztrácejícího pivovarského podniku, který poté vešel do dalšího, nejistého údobí celosvětové hospodářské krize. V jejím odeznívání byl do pivovaru dosazen „technický vedoucí“ Bedřich Javůrek, věc pro upadající podnik tak trochu záhadná a dost možná i zbytečná. Jinou podivuhodností pak je, že Javůrek setrval v benešovském pivovaru i po záboru městečka říšskoněmeckou správou v roce 1939. Tou dobou byl pivovar městské obce v Německém Benešově s kaplinkým městským uv v kraji osiřelý (původně panské pivovarské podniky kdysi regionu vévodící – buquoyenské kaplický a léta proklamovaný „nýdrtálský“ v Nových Hradech mezitím zanikly a staly se sklady schwarzenberských piv) a udržoval se v činnosti jen silou vůle. Jeho roční výstavy byly vzhledem ke kapacitě pivovaru často jen třetinové, ale vařilo se a kouř z pivovarského komína začerňoval pole i lesy kolem. Poslední výstav je zaznamenán k létům 1938–39 a nese číslici 3 241 hektolitru piva, což je opět jistý rozpor – v té době už byly jed-

Benešov nad Černou, radnice v jihovýchodním pohledu a z náměstí (foto autora, 1987)

notlivé produkce ustanovovány kalendářním rokem a ne fiskálním, a tak se lze domnívat, že v daném případě šlo o sloučení dvou ročních výstav z let 1938 a 1939. Následnou vojensko-politickou destrukcí pak přišlo nejen Novohradsko, ale i řada jiných našich oblastí o další pivovárek „jako dlaň“, jen jí někoho plácnout... Koho že pak.

Po ukončení 2. světové války veškeré zprávy o existenci benešovského pivovaru zdejší městské obce mizí, což mělo mít další vyústění. Dodejme, že tragickéjší. Následoval odsun původně tu žijícího německého obyvatelstva a o případném obnovení pivovaru nemohlo být ani řeči. Městečko se stalo „příhraničním“ a hlavní slovo v něm měla armáda. Jižně pod Benešovem začínaly „dráty“ a oblast se stala prakticky nedostupnou. Zaplápání, tyto a podobné zvěsti již neplatí a Benešov se velmi rychle probouzí k životu. Že ale býval „Německý“, se ani dnes příliš nezdůrazňuje. K úplnému vyrovnání se s minulostí zkrátka ještě nedochází. Pro nás však je nanejvýš sympatické, že přes běh dob zde stále nalézáme pozůstatky všech tří pivovarských provozů, které se v Benešově činily po staletí. Toť klad, skoro až vzpruha.

O krčínovském pivovárku panském i původním městském podniku na jihovýchodní straně náměstí bylo psáno už výše, nyní k pivovaru třetímu a činnosti předchozích dvou dovršujícímu. Městský pivovar, v pořadí benešovský k obci

příslušný druhý, vznikl v zadním prostoru radnice, renesančním domě čp. 126, který se nalézá zhruba uprostřed severní strany náměstí. Celek byl do přestavby v první polovině 19. století tvořen ze čtyř stran uzavřeným dvorcem, stísněným v obdélném tvaru. Jižní čelo zaujímalá už nadnesená radnice, jednotlivé boční trakty byly přizpůsobeny k pivovarským účelům a vybíhaly z kratších radničních stran. Zadní díl celé sestavy, dvůr uzavírající, vyplňovalo menší hospodářské křídlo, pravděpodobně stodola. Do prostoru pivovarského dvora se vjíždělo skrze radnici klenutým průjezdem, později zrušeným a změněným na přístupovou chodbu městského úřadu. Zmíněná přestavba pivovaru (připomeňme znovu letopočet 1838) původní komplex městského hospodářství zjednodušila – hlavní (západní) křídlo pivovaru bylo prodlouženo, zadní uzavření dvora zaniklo a v prostoru za pivovarem následně vznikly již výše zmíněné nové sklepy. Ve druhé polovině 19. století byl stavební vývoj benešovského městského pivovaru v zásadě ukončen.

Pivovar měl podobu jednopatrového zděného objektu poměrně subtilní šíře, obsahujícího veškeré základní výrobní provozy – varnu s chladnicí, spílku a sladovnu s nezbytným hvozdem. Směrem do dvora vystupoval cihlový pivovarský komín, hranolovitý a od paty vzhůru se kónicky zužující, stavební zřejmě až v souvislosti s přechodem pivovaru na

strojný provoz. Proto se zde dá předpokládat i strojovna, když otop mladinové pánve setrvával v přímém ohni. Varna bývala dvojnádobová a v jednoduchém provedení. Bohužel, po zrušení své funkce byl pivovar využíván jen zčásti, postupem let zchátral, a byl proto v počátcích 70. let 20. století zcela demolován – jak jinak než za „aktivní“ účasti armády s použitím těžké techniky, pro kterou byla fyzická likvidace historického objektu jistě vítaným zpestřením činnosti místní posádky, která se nudila při ostře hranic, a denní rozkaz jí lakonicky mohl označit za součást běžného cvičení...

Po pivovaru tak zbylo jen volné a dodnes nezastavěné prostranství, vystřevené a budící rozpaky svou uprázdněností. Zachoval se však jeho zámek skrytý pod tělesem staré radnice. Oproti skleslosti, vyvolané totálním zánikem vlastní pivovarské budovy, starší podradniční díl přímo šokuje a je balzámem na zjitřelou ránu každého pátratele či pivovarnického historika. Předchozí chmury jsou rázem pryč a v člověku se až probouzí nadšení. Ve své podstatě se jedná o původní sladovnu a staré sklepy vytvářející trojmístnostní sestavu podzemních prostor. Sladovna (humno) je rozměrným, nízkým a mastodontně klenutým sklepem souznívajícím s dobou založení radnice, renesancí. Dochované humno přecházelo do již dříve zaniklého východního křídla pivovaru, které muselo nutně obsahovat i sladovní hvozď. V jedné podlahové rovině se sladovním humnem uložené sklepy jsou dva, mají chodbovitý charakter a sousedí spolu podélně. Valené klenutí je u krajního z nich porušováno bočními výsečemi. Odvětrávání probíhá čelem malými okénky vyústujícími do náměstí. Později, za rozšiřování pivovaru, byly taktéž renesanční sklepy upraveny na další humno, po němž se tu zachovala nádrž na máčení ječného zrna, štok, nezvykle navýšený s okrajem zdíva skoro nad pás. Analogii podobné koncepcovaného máčecího štoka nalezneme Benešovu poblíž, v obci Kuří (viz kapitolu o tamním panském pivovaru). Do podzemních prostor v radnici se vcházelo přímo z pivovaru, nyní je vstup otevřenější a vedený úzkým schodištěm ze dvora. Staré sklepy s humnem jsou v současnosti skladištním prostorem, za klad berme v potaz jejich suchost a slušný stav.

Úctu dodnes vzbuzujícím modernistickým novotvarem jsou vrchní sklepy za místem bývalého pivovaru. Ještě done-

dávna zanedbaný objekt „traktorky“ je opraven, a přestože i nadále slouží jako dílna a garáže, do svého okolí svítí, až oči přecházejí. Budova je ve svém základním celku přízemní, pouze zadní díl lednice je vyzdvžený do úrovně patra. Střed přízemního bloku zaujímal obdélná spilka, valeně klenutý rozložitý prostor s klenebními výsečemi v delších bocích. Ty po obou stranách doplňovala dvě sklepní oddělení chodbovitého tvaru a valeně klenutá. Přední prostor, třetí sklep, býval zároveň stáčirnou i skladem piva. To se odtud též vyzvedovalo širokými dveřmi opatřenými portálem, pivní sklepy uvozujícím. Kamenné ostění vstupu nese letopočet vystavění sklepů (1867, víme již) s iniciálami zřizovatele A. H., vycházejícími ze jména zatím neidentifikovatelného benešovského sládka. Právdaže soudobého. Lednice zaujímal celý zadní trakt sklepů a potřebný led se do ní dodával přímo z rybníka a přes jeho hráz, vzdálenou odtud jen pár kroků.

Radnice, nedávno citlivě zrestaurovaná a svou sličností ozvláštňující benešovské náměstí, je i nadále sídlem městské správy. Kontinuita minulosti s přítomností je potěšujícím jevem, rovněž i ochota ze strany zdejšího „ouřednictva“ je příkladná a o pivovaru jsou tu všichni připraveni diskutovat. Úplný opak doby jen nedávno minulé, kdy zakaboněný Benešova patriční zvyrazňovaly pátravé pohledy pohraničnicků a jejich místních přísluhovačů. Kde je jim všem konec, snad nepodnikajíj...

BERNARTICE

Jižně pod Milevskem a na křižovatce sem se sbíhajících cest, spojnici silnic tábořsko-písecké či milevsko-vltavotýnské (s odbočkou na starobyrou Bechyni), leží Bernartice. Městečko, jemuž dominuje věž raně středověkého kostela sv. Martina, má velice dávný původ, a tudíž je i bohaté na historii. K ní patří i bernartické pivovarství, jehož úroveň byla neopominutelná, a to i přes fakt, že se zde pivo nevaří už skoro tři sta let. Duch představovaný tímto pro náš národ až nebetyčně důležitým produktem z Bernartice dosud nenabral jiný směr a formou určitě zachovalosti dávno zaniklého pivovaru je tu s námi dodnes.

Původní ves byla zcela jistě pojmenována po osobě tak pokřtěné, a vskutku již k roku 1251 je v písemných pramenech zmiňován jistý kněz Bernart, a to při již

stojícím a výše zmíněném kostele. Drobny nesoulad – dle románských stavebních znaků kostelní věže je původ Bernartice určitě starší, a co víc, na přelomu 13. a 14. století je zde historicky doložen Bernart z Bernartice, velmož s rúží v erbu, tudíž Vítkovec, snad z kosohorské větve. Ber jak ber, osobní jméno Bernart místu (od poloviny 14. století už městečku) již zůstalo. Při kostele, který zaujímá výhodnou polohu na od východu k němu přicházejícímu ukončení plochého hřbetu, vzniklo i původní panské sídlo, prvotní tvrz.

Významnou změnou pro historický vývoj Bernartice s přilehlým panstvím bylo jejich získání rytířským rodem Bechyňů z Lažan, zastoupeném osobou Buriana, v roce 1477. Tímto datem se významně spojily Bernartice se sousedními Borovany – což se mělo v budoucnosti ještě opakovat, aby obě lokality došly konce feudální doby v plné pospolitosti. Scelení městečka a Borovan se odrazilo i v jejich načas souběžném pivovarnictví, jak dále zjistíme. Zda druhé a pozdější rytířské sídlo jako znak poměrně dobře situovaného panského rodu, který se místně uplatnil v blízké Bechyni (předkové přišli do Čech až ze Slezska a usazovali se u nás teprve od počátku 15. století), kam přenesli své sídlo, z gruntu vystavěli, přičemž tvrz se nalézá východněji od původní a nad břehem Zámeckého rybníka, či zdali už existující zámek jen nově osadili, s přesností nevíme. Je však jisté, že Bechyňové stáli u založení bernartického pivovaru, což berme za nezvratný fakt.

Pivovar je s určitostí udán k roku 1553, kdy se bernartické zboží dělilo mezi syny Jiříka Bechyňého z Lažan – Jana a Adama, přičemž starší Jan získal polovinu městečka Bernartice se *sladovnou, pivovárem ... a chmelnicemi*. K pivovaru patřival i mlýn pod Bernartice, polnosti, lesy, rybníky atd. Stejným dědicským řízením se vedlejší Borovany na určitou (ale nedlouhou) dobu osamostatnilo a začas vynikly i vlastní pivovarem, též „bechyňovským“ a vrchnostenským.

Rokem 1604 Bechyňové o bernartickou část panství s pivovarem (o deset let dříve opět zmíněném) přišli, když danou polovičku městečka s tvrzí a její hospodářskou složkou získala pražská měštiná Anna Puchfelderová, rozená Zellingnerová z Hennersdorfu. Nová majitelka ale hospodařila na Bernartice jen dvě léta a už roku 1606 koupila její díl zboží staroměstská jezuitská kolej. Tím

Bernartice, odvrácená strana pivovaru s relikty starého panského sídla vlevo (foto autora, 2006).

bylo nastartováno sice vrcholné období vrchnostenské správy nad městečkem, nicméně pro zdejší pivovarství závěrečné, byť přetrvávající ještě téměř 130 let. Jezuité trpělivě, promyšleně a pozvolna získávali okolní statky a rokem 1623 převzali i Borovany, též tou dobou s pivovarem. Tímto rokem skončila skoro stopadesátiletá vláda Bechyňů z Lažan v místní krajině, jimi vytvořená bernartická větev z Bechyňska vymizela a řečeno popravdě, neodešla právě se slávou...

Jezuité řídili bernarticko-borovanské panství z Prahy, Klementina, nesídlili zde a teprve po skončení třicetileté války začali uvažovat o zřízení zdejšího správního celku. Nakonec se jim staly nepříliš vzdálené Opařany, které tovaryšstvo Ježíšovo koupilo roku 1669. Vzniklo tak poměrně rozsáhlé dominium s opařanským centrem a hybatelem zdejších veškerých hospodářských aktivit jezuitských bratří. Důsledkem těchto změn bylo udržení pouze jednoho pivovaru na statcích, a to bernartického, *od kamene stavěného, se sladovnou též v kameni*. Na pivovaře byla v dobových zápisech zdůrazňována měděná pánev a klenutá spilka, při sladovně hvozď. Pivovar pracoval zprvu jen pro pět hospod a svařoval ročně ke stovec sudů, což při jejich čtyřvěderním obsahu značilo zhruba 250 hektolitrů piva ročně. Výstav však následně stoupal a gradoval v počátcích a v první třetině 18. století, kdy se v Bernarticích vařovalo až 1 400 hektolitrů piva za rok, což bylo hodně, a místně jezuitský pivovar produkčně překonávaly jen panské pivovary v Bechyni, Milevsku a především v Týně nad Vltavou, kde tou dobou pracoval nejvýkonnější pivovarský pod-

nik v širém kraji. Rovněž hodnota bernartického varu, třináctisudová (přibližně 32 hl), byla nadprůměrná.

Povznesenost skončila na den a svátek Navštívení Panny Marie, v červenci 1733, kdy se naplo ukázalo, že ne každá „návštěva“ je vítána. Toho dne vyšlely z bernartické fary plameny, jež následně zasáhly nejen budovy na rynku, ale postihly i pivovar. Nepomohl ani svatý Floriánek, jehož soška s baldachýnovitým krytím byla pořízena a instalována jen několik let před katastrofou. Proklamovaný ochránce před ohněm na nás v Bernarticích na náměstí shlíží dodnes.

V Bernarticích tak tragickým létem 1733 skončily věkovité pivní várky, pivovar již nebyl po požáru obnoven a své zastoupení měl v nově zřízeném pivovarském podniku staroměstských jezuitů v nedalekém Srlíně, jenž své první pivo vystavil již následujícího roku. Za své vzala i bernartická tvrz, též ohněm poničená, následně opuštěná a ponechaná svému osudu. Časem byly rozvezeny i ochranné valy a z torza starého panského sídla se stal původní charakter ztrácející obytný celek, což v obecném pohledu platí dodnes. A pivovar?

Chceme-li blíže poznat bernartický vrchnostenský dvůr s pozůstatky tvrze a pivovaru, musíme se vydat z centra městečka na východ směrem k Taboru, kde za novodobějšími budovami školy a školní jídelny potkáváme náhle uvolněný prostor – zatravněné hřiště se zahradou příslušnou k pivnici, která se chlubí vše říkajícím pojmenováním „U Čendy“. Tot' nejsoučasnější současnost, když přízemní hostinec – po stránce stavební nevýrazný – je východní boční stěnou při-

pojen ke zjevně starému a již jednopatrovému stavení, trojúhelníkovitým štítem otočeným k jihu a do silnice. Zmíněné budovy si povšiml i Augustin Sedláček a pokládal ji za tuze starožitnou. Za jeho života se zde nacházela pošta a náš věhlasný historik v ní viděl původní pivovar. Popravdě řečeno, proč nevěřit – Sedláček se v Bernarticích pohyboval již před více než sto lety a o zaniklém pivovarském podniku tu tehdy měli jistě větší povědomí než dnes. Přítakejme tedy a na už vícekrát upravovaný objekt bývalého pivovaru kývněme. Nicméně...

Dnes v jádru nevyužívaný možný pivovar, obdélný a ve viditelných fragmentech vskutku prozrazující starobylý původ, uvozuje dvojdomí čísel popisných 37 a 38, od silnice a sem z ní vyvedené úzkou uličkou zakryté zahradou s vysokou zdí, prolomenou barokizující průjezdní branou s menší brankou pro pěší. Na dvojdomí, přízemní a stojící na mírné vyvýšenině, od severu navazuje druhá a tentokrát rozlehlejší zahrada, jež zasahuje až k jižnímu břehu Zámeckého rybníka. V místním podání se jedná o pozůstatky tvrze, o čemž však veškerá literatura mlčí a poukazuje na skutečnost, že prastaré vrchnostenské sídlo v podstatě beze stopy zaniklo. Asi ne... Maně se však vtírá myšlenka „pivovarská“, neboť zvláště západnější část dvojdomé soustavy, ta s nižším číslem popisným, má značně archaickou podobu. Opatřena je polovalbovou střechou se štítem, jenž obsahuje ve vrcholku mile působící oválné okénko, které svědčí o barokní přestavbě budovy, udané zřejmě až po zničujícím požáru z roku 1733. Rustikálnost sama, hospodářskou prapůvodnost nevylučující. Pro situování bernartického panského pivovaru právě sem, do východního okraje původního dvora s tvrzí, hovoří i existence nevelkého rybníka, který se nalézal ještě východněji odtud a dnes již zmizel v novodobé zástavbě.

Dvojdomí je v současnosti obytným a zčásti rekreačním celkem, což platí především o čp. 38. Stav je dvojitvárný – zatímco původnější díl jeví jistou narušenost v důsledku ubourání některých přístaveb, druhý (s novou střechou a podkrovím) je rekonstruován a získává modernější podobu. Co se týče vmístění pivovaru, Bernartice vzbuzují určité rozpaky. Na vyřešení zdejší pivovarské otázky si tak asi ještě počkáme.

„Blatné místo“, to jest sídlo nalézající se v mokřadech, ve zdejších morfologických podmínkách utvářených nejen spodními vodami, blaty, nýbrž i dnešním městem procházejícími a tu se potkávajícími vodotečemi následně změněnými v Lomnici, už podle pojmenování se kličkací a „lomící“ říčku východně odtud, nad Zvíkovem, odevzdávající své vody Otavě.

Blatná byla založena na křižovatce starých cest, z nichž základní sem vedla ze západu, od Plzně přes Horažďovice, a tady, při brodu, se tato větvila s odklonem k severu, za Prahu, a k východu, směrem k Písku. V Horažďovicích se napařovala na obchodní stezku vedoucí k pošumavské Sušici. Z historické stránky je Blatná dávným sídlištěm už jistě před slovanským, avšak konkrétnější doklady o její existenci jsou pozdějšího data. Můžeme připomenout pozůstatky románského kostelíka neznámého zasvěcení, dodnes patrné v zástavbě mladšího panského sídla, nynějšího zámku. Stavebně je svatyně doložitelná k poslední třetině 12. století s předpokladem, že její součástí muselo být zřejmě ještě jen dřevěné hradiště, dvorec, kurie, po nichž se psal jistý vladyka Vyšemír, uváděný k roku 1235. Vyšemír z Blatné se střelou v erbu, navozujícím jeho příslušnost k rodu známých Bavorů, měl následníky v osobách bratrů Předoty s Bavořem a Dluhomilem, kteří sídlili na zdejším hrádku krátce před polovinou 13. století. Bavorům, tady se pišícíím „z Blatné“, patřila stále ještě jen osada až do konce následného věku. Byli to právě Bavorové, kdo starou tvrz přestavěli na rozměrný gotický hrad, zdárně využívající přírodou mu dané předpoklady obehnat jeho objekty rozsáhlou vodní fortifikací. Už v předhusitských dobách byl blatenský hrad téměř nedobytnou pevností i významným panským sídlem, v jehož těsné blízkosti a v návaznosti se mohlo zdárně rozvíjet budoucí městečko, z původní vsi rychle nabývající na hodnotě. Tou se mělo brzy stát i sladovnictví s pivovarnictvím, v Blatné uplatňovaná „řemesla“ nepochybně již od středověku. A jelikož ani panská správa v tomto směru nezažala, budeme po několik věků svědky blatenského dvojpárečnictví, vedeného obcí i vrchností. Podobně jako tomu bylo v jiných okolních podmínkách (a nejen jihočeských), ani zde nemáme zcela jasno, kdo z výše uvedených institucí va-

řil v Blatné pivo, když všeobecně předpoklad upřednostňuje obyvatele vzímajícího se městečka, taktov ovšem statutárně uváděného až za pokračovatelů bavorovské tradice, pánů z Rožmitálu. Přihlédneme-li k důležitosti Blatné jako střediska obchodu a setkání cest, zdá se potom docela nepokrytým faktem, že pivo se tu muselo připravovat už v dobách počátku osídlení. Víme-li o dávnější nechtivi feudálů se podobnou činností vůbec zaobírat, obecní várečnictví je tím takřka nasnadě. Proto i my se první věnujme pivním varům konaným v režii obce, posléze měšťanstva, ve městě ukončeným sice dříve, ale dobou trvání historičtějším.

Měšťanský (obecní) pivovar

Blatenští Bavorové, sice dějinně ne tolik významní jako blízcí strakoničtí, nadali osadu při hradu prvními právy, z nichž nejstarší a navíc písemně nedochované pochází z období kolem roku 1400, kdy poslední příslušník vymírajícího rodu, Břeněk, prodal svým poddaným *všechna městiště ustavená i neustavená i také dědiny orné i neorné na horách i dolinách*. Pozdější opis ztraceného listu dokládá, že část zboží, dosud spravovaná feudální vrchností, drží obec. A až o případném várečnictví v něm nenalzáme zhora ničeho, proč by nemělo být už tehdy skutečností? Příprava piva a jeho následný prodej do krčem v místě uvaření i kolem

byly nejjednodušším zdrojem příjmu do obecní pokladnice a předmětem zájmu přímo prvotním. Konkrétnější datum existence blatenských pivních várek přináší rok 1480, v němž tehdejší vlastník panství, Zdeněk Lev z Rožmitálu, jenž právě dosáhl plnoletosti, obnovil už městečku výše nadnesený a zašantročený list pana Břeňka Bavora z Blatné, navíc k němu připojil ustanovení dávek z *domácího i dováženého piva a sladu*. Z páně Zdeňkova privilegia s naprostou jasností vysvítá činnost blatenských pivovarů. Lépe řečeno udávaná funkce právovárečných domů a městských sladoven, ze kterých byli jejich majitelé a uživatelé povinni odevzdávat vrchnosti určitý finanční obolus. Jinou pozoruhodností bylo, že městské pivovary zřejmě už tehdy nepostačovaly svou produkcí místní i okolní potávce, když do Blatné se muselo pivo též kupovat.

Tentýž Zdeněk Lev z Rožmitálu, mezitím už význačný český velmož (mimo jiné se titulující hodností nejvyššího královského purkrabí), vyprosil blatenským měšťanům právo dvou výročních trhů, které pečtil tehdejší panovník Vladislav II. Jagellonský. Psal se rok 1502, za dalších jedenáct let k městečku stále shovívavý feudální magnát potvrdil právovárečnickům funkci pivovaru a co více, povolil jim zřízení druhého pivovarského podniku. Jednalo se o záležitost vskutku hodnou rozmáchlosti udaného kavalíra,

Blatná, přízemní budova za sebou řazených jednotlivých provozních celků měšťanského pivovaru i s dochovaným hřebenovým střešním párníkem dokladujícím přítomnost varny a chladicího štoku v daném prostoru (foto autora, 1986).

Blatná, dnes již neexistující okolí měšťanského pivovaru se zbořenou budovou nadsklepí v zadním plánu. Vlevo novodobě přestavěný objekt původní sladovny (foto autora, 1986).

vždyť Zdeněk Lev byl tou dobou provozatelem vlastního panského pivovaru a dva městské mu musely být otevřenou konkurencí. Přerod středověku v novověk byl na Blatné elegantní a vpravdě blahosklonný, po budoucí řevnivosti zatím ani stopy. Však se mělo začas leccos změnit a městské várečnictví se s vrchnostenským dostalo zákonitě do křížku.

Zda postavili blatenští právovárečníci druhý pivovar, není známo a podobná skutečnost se nejeví ani reálnou. Spíše šlo o Rožmitálovo gesto a jím hzenou rukavici, kterou patricijové patrně ani nezvedli. Nicméně panská přízeň pokračovala kupříkladu a tím, že městu se dostalo práva pečetit červeným voskem. Blatná po všech stránkách zkvétala a městečko bohatlo, když příjmy z vystavovaného piva byly jednou z podstatných položek podtrhávajících význam dané lokality. Bohužel, vláda pánů z Rožmitálu se rychle krátila a měla blízký konec.

Už velice rozmařilý a přepychumilovný Zdeněk Lev z Rožmitálu blatenské panství (ale i rodové rožmitálské) silně zadlužil. Svému potomku a následníkovi, zároveň poslednímu významnému členu rodu, Adamovi Lvu z Rožmitálu, je dal do užívání natolik pokleslé a ztrácející předchozí gloriolu úspěšnosti, že tento radši před věřiteli uprchl ze země. Létem dobrovolné emigrace, roku 1541, potvrdil Adam Lev blatenským měšťanům všechna dosavadní privilegia, čímž sobě zachoval když ne stavovskou čest,

tak alespoň vzpomínku na sebe jako na nekořistnického velmože, vzdávajícího se veškerých poct s nemožností návratu. Na Blatnou tímž datem přišla nová vrchnost, Šternberkové. Jejich následníky byla šlechta polského původu, pánové z Rozdražova.

S porožmitálskými majiteli nastala pro Blatnou zcela jiná doba, s předchozí naprosto nesouměřitelná, která se měla záhy odrazit i v měšťanském pivovarnictví. Dřívější tolerance panské správy vůči právovárečnickům byla ta tam, opak získával navrch. Patrně již za Zdeňka Lva z Rožmitálu, kdy docházelo k rozsáhlým přestavbám hradního sídla, z něhož se stával podstatně pohodlnější zámek hodný úrovně a postavení svého majitele, byl původní panský pivovar (se vši pravděpodobností dlící v hradních budovách) přenesen do volného prostoru v předzámčí. Není pochyb o tom, že nový vrchnostenský pivovarský podnik byl i větší než původní a svou produkcí již zákonitě mocně ovlivňoval místní várečenské dění. Funkce měšťanského pivovaru tím byla oslabována a těžiště pивní výroby se postupně přiklánílo k panské. Oproti dominikálnímu pivovaru, už stavěnému z pevného a nehořlavého materiálu, v kamení a „pod cihlou“, byl měšťanský jen dřevěnou a zřejmě nepřilíš vzhlednou „boudou“, s panským nesrovnatelnou záležitostí. Koncem 16. století v něm sládkoval jistý Řehoř, jenž pivo pouze připravoval do podoby zchlazené

mladiny, zatímco kvašení, dokvácení a ležení probíhalo postaru v domech jednotlivých várečnicků. Zvláště při pivovaře se nacházela městská sladovna, nad jejímž chodem bděla rovněž postava várečnictvem najímaného sládka, s pivovarským totožná. Výsledné pivo se vytáčelo buď v domech vlastněných právovárečným měšťanstvem, též v obecních výčepech a na radnici, tamním šenku. Radniční dům, městečku daný již Adamem Lvem z Rožmitálu a jím i jeho následníky osvobozený od veškerých platů a povinností, mající nové postavení naproti kostelu Nanebevzetí Panny Marie na jihozápadním nároží dnešního náměstí Míru, byl v roce 1614 rozšířen o sousední dům a vyzvednut do patra. V přízemí se nacházel mážhaus se zmíněným výčepem a sklepem, v němž býval uložen chmel vážený k várkám.

Rozdražovští, pro nezletilost nástupce v majetnictví Václava, krátce před koncem 16. století zastupovaní pány z Lobkovic, docílili rokem 1601 povýšení Blatné na poddanské město, když zmínění Lobkovicové i nadále Blatenské privilegovali – kupříkladu tím, že Oldřich Felix z Lobkovic osvobodil od daní městskou sladovnu a povolil bezplatné vedení vody do městečka, tím i k pivovaru. Až do třicetileté války bylo v městských výčepch šenkováno pouze pivo z měšťanského pivovaru, zatímco panské se rozváželo po okolních vsích blatenského zboží – jednalo se o vcelku paritní stav, porušovaný z obou stran jen ojediněle a spíše vyhovující právovárečnickům, kteří tím měli zajištěn pravidelný odběr jimi připravovaného piva. Přesto jsou registrovány některé „výjimky“, především ze strany vrchnostenské správy, která počala na činnost místního várečnictva pohlízet poněkud nevráživě.

Páni z Rozdražova, náboženským cítěním katolíci a příklonní k habsburskému domu, se od povstání českých stavů distancovali, stejně jako valná většina obyvatel města. Blatná proto byla krátkodobě obsazena mansfeldovským vojskem a následně vypleněna. Další osudy obou pivovarů, měšťanského i panského, jsou v průběhu válečných událostí historicky neznámé a má se za to, že jejich činnost byla pozastavena. V berní rule, na Blatnou se vztahující k roku 1654, nejsou ve městě vůbec uváděni sladovníci, miněny osoby udaného řemesla. Po vestfálském míru, znamenajícím ukončení vleklé války, se občasné rozpory mezi várečenskou obcí a panskou správou začaly prohlubovat. Paniku

v měšťanských řadách vyvolala koupě válkou „spuštěného domu“ a jeho přeměna na výčep chmeloviny vycházející z vrchnostenských pivních sklepů. Evidentní porušení dosavadních privilegií, Blatenským dávaným po staletí. Nemenší újmy vůči měšťanským právům se dopouštěli i sousedé, kteří si do vlastních domů na předměstí nechávali dovážet cizí piva z okolí, často i potajmu a ze „schválností“. Zřejmě též proto, že samo blatenské pivo nebylo asi tou dobou příliš kvalitní a venkovská piva je v chuti překonávala. Všeobecně se české pivovarnictví na sklonku 17. století ocitlo v krizi, jež měla mít déletrvajících pokračování.

Počátkem následného věku, osmnáctého, znamenáme v Blatné 77 právovárečných domů, dávajících průměrný roční zisk (čistý výnos) ke dvěma stům zlatých tehdejší měny. V porovnání s ostatními městy Prácheňského kraje (a tamními pivovarskými podniky, provozovanými městskou obcí) šlo o průměr, spíše ovšem nižší, když plnější měšci se mohli prezentovat várečníci především písečtí, strakonického či netolicí. Naopak menší zisky vykazovali jen mirotičtí, souměřitelní byli vimperští. V polovině 18. století, jak nás o daném časovém období zpravuje tereziánský katastr, produkoval pivovar blatenských právovárečnicků kolem 700 hektolitru piva ročně – o něco více než polovinu k výstavu sousedního pivovarského podniku zdejší vrchnosti, tou dobou již zastupovanou hraběcí rodinou Serényiů, nástupců Rozdražovských. Blatná si vedla už podstatně lépe než před půlstoletím a místní právovárečníci v hierarchii okolních pivovarů provozovaných obcí či měšťany evidentně postupovali a získávali na významu. Tradičně více se vystavovalo v Horažďovicích, Netolicích, Písku, Prachaticích, Volyni a Strakonících, podstatně méně potom v Miroticích, na stejné úrovni byli březničtí a vimperští právovárečníci. Nicméně naprostou převahu se mohli chlubit pivovarníci pracující v okolních vrchnostenských službách. Trend, nastoupený již koncem 16. století, měl se i dále potvrzovat. Skutečnost, jež platila i pro Blatnou.

V samém závěru 18. století se v Blatné naposledy vyměnila vrchnost, od roku 1798 představaná rodinou svobodných pánů Hildprandtů z Ottenhausenu. Pro měšťanský pivovar nastalo závěrečné období jeho činnosti, shodou okolností a možná i náhod zároveň zřejmě nejvýznamnější a produkčně určitě nejhod-

Blatná, měšťanský pivovar v čelním pohledu a po nedávné přestavbě zadních dilů s narušením dané lokality nově zbudovanou průjezdní komunikací (foto autora, 2006).

notnější. Ovšem konečně, a to v každém případě. Starý provoz, navíc stavebně rozdělený do několika výrobních celků, už dávno nepostačoval, Blatná se rozrůstala a počet domů i obyvatel nabývaly na síle.

V první čtvrtině 19. století byla dosud stále ještě dřevěná budova původního pivovaru nahrazena zděnou novostavbou obdélného tvaru, zčásti přízemní a v předním (severním) díle jednopatrovou, v němž se nacházelo obydlí sládky a pivovarský výčep zřízený vedle varny v přízemí. Datum dokončení přestavby je dodnes zřetelné v ozdobné kartuši instalované ve štítu budovy. Naplno byl nový pivovar spuštěn rokem 1824, když dobou počátku přestavby bylo léto 1822. Krátce po dostavbě pivovaru, jež znamenal zároveň rozšíření, byl pro potřebu vzrůstajícího výstavu právovárečnický zakoupen starší dům čp. 210 vedle radnice, v němž došlo ke zřízení hostince dodnes známého pod názvem „U bílého lva“. Dům nebyl drahý, při požáru města v roce 1834 totiž vyhořel a jeho městiště bylo opuštěno. Nový hostinec blatenských právovárečnicků zároveň zastoupil starý obecní šenk v radnici, jež byla požárem rovněž značně zdevastována. Časté ohně byly i pro Blatnou nesukutečnou pohromou. Pověstný červený kohout nemalou měrou „zakokrhál“ i nad novým pivovarem, na jehož opravu musela městská obec vynaložit 1 000 zlatých, peněz tehdy nemalý. Už předtím právovárečné měšťanstvo zápasilo s dlu-

hy, a představení tak byli nuceni se spojit s obcí a výtobytky vzešlé z produkce pivovarského provozu věnovat na posilnění obecního důchodu, rovněž postiženého silnou recesí. Měšťanstvu patřival rybník Topič za městem, který však převzala vrchnost, vysušila jej a postavila zde hospodářský dvorec. Právovárečníci se pustili s panskou správou do soudní pře, jež je stála vpravdě krutých 2 000 zlatých. Výsledkem sporu byla pro vrchnost výhodnější úmluva o dělení výnosu ze dvora s měšťanstvem „půl na půl“. Při představě levnější pracovní síly a taktéž laciněji získávané surovinové základny, kterou se panské režijní hospodářství vyznačovalo, byla zdánlivá parita pouze slabou náplastí na právovárečnický management vedenou vádu. Probíhal-li udaný spor v zimním období, není daleko od pravdy okřídlené rčení o Vaškovi, aby nechodil s pány na led...

Zároveň s pivovarem byla nově postavena i sladovna, dokončená v roce 1832 nákladem 5 239 zlatých a 40 krejcarů. Poté došlo i ke zřízení nových pivních sklepů s lednicí a zřejmě i se spilkou, vše vystavěné nad pivovarem a sladovnou a opět mimo vlastní výrobní. Ani nový provoz zůstával rozdroben do několika celků. Stálá chyba, pro budoucnost nevěstící nic dobrého. V příštím období rovněž nově přestavovaný pivovar hildprandtovského velkostatku dal výše zmíněné úvaze zapravdu. Naopak stálou výhodou blatenského právovárečného pod-

násku jeho vedení v režii měšťanstva, bez tehdy už zcela běžných pachtů, které hodnotu pivovarských podniků zpravidla snižovaly.

Počátkem 70. let 19. století, za sládků Viktora Oppla, svařoval měšťanský pivovar v Blatné v průměru okolo 3 000 hektolitrů piva – oproti minulosti šlo o podstatný nárůst produkce, jež tak byla s výstavem sousedního zámeckého poměrně srovnatelná. Var byl o velikosti 28 hektolitrů, provoz setrval na ruční bázi. Kromě výčepů ve městě se vozilo pivo z měšťanského pivovaru i do okolí Blatné, což ročnímu výstavu dosti nahrávalo. Nově získanou hostinskou akvizicí právovárečnicků byl výčep v domě čp. 107 v blízkosti pivovaru na horním rynku. Budoucnost se náhle jevila růžovou, v ničem nepřipomínající blízkí se krach a zánik měšťanského pivovarského podniku, jehož činnosti měl v blízkém časovém horizontu zámecký zcela vyeliminovat.

Ve výše zmíněném počátku závěrečné čtvrtiny 19. století produkoval blatenský hildprandtavský pivovar o polovinu více než měšťanský, což se ve srovnání obou už čistě konkurenčních podniků nezdálo být příliš. Podstata problému však tkvěla jinde – zatímco právovárečný pivovar byl omezen místem a dlel v sevření okolní zástavby, zámecký volným prostorem ve své blízkosti přímo oplýval a jeho případnému rozšíření stály v cestě pouze finance. Jinou těžkostí byla vzrůstající konkurence, do dané oblasti pronikající především z jihozápadu v podobě piva z nového pivovaru strakonických právovárečnicků. Avšak nejnebezpečnějším nedalekým pivovarským podnikem z pohledu Blatenských byl Inářský, jehož brány tou dobou opouštěl dvojnásobek produkce zdejšího měšťanského podniku, neboť ke konci 19. století se svým výkonem blížil dvacetitisícové hranici výstavu. Propinační právo, určující odbyt toho kterého pivovaru, vzalo za své, trh se osvobodil ze jha povinnosti a pivovary mohly volně pronikat kam libo, lépe řečeno tam, kde byl o jejich produkt dostatečný zájem. A ten v případě měšťanského pivovaru v Blatné začal opadat, klesat. Várečnictví tíživou situací, vyvolanou nedostatečným prodejem piva, řešilo častým střídáním sládků, což bylo vždy známku nejistoty a ztráty pudy pod nohama. Během zbytku uplynulého věku se na postech měšťany najímaných pivovarníků objevila se zmíněným Viktorem Opplem rovná desítká sládků, jev přímo varující a hlásící pokračující krizi. Při-

tom mezi jmény pendulující blatenských sládků potkáváme osobnosti zvučných jmen – kupříkladu Antonína Kubra, Františka Sokola (známého z působení v severočeských Žitenicích u Lito- měřic) a Václava Štěpána (pozdějšího sládku v Modleticích a Dobřejovicích u Prahy).

Nedařilo se, výstav měl i nadále postupnou tendenci a dostával se až pod dvoutisícovou mez. Teprve samý závěr staletí přinesl oživení zásluhou sládků Josefa Barborky, za něž se roční produkce přiblížila opplovské. Barborka, jehož příjmení evokovalo tradiční název davaný pivovarským studnám, vařil vskutku ze „živé“ vody a v počátcích nového věku (do roku 1907 kdy v Blatné skončil) vystavoval jím sládkovaný pivovar svá dosavadní maxima, nejvíce v letech 1907–08, ve kterých prošly výčepu pivovaru 4 992 hektolitry piva – stačilo složit kdesi o osm soudků navíc a byla by dovršena pro pivovar a jeho možnosti zázrak znamenající pětitisícovka. O tento výsledek se s Barborkou dělil létem 1907 nově přijatý sládek Kamil Guttenberger, jenž na jih Čech zavítal z Malešova u Kutné Hory. Tento pivovarník dovedl právovárečný pivovar v Blatné až k dějinnému zlomu, pro podnik pak znamenající hotovou pohromu – ke světové válce.

Ještě úvodní válečný rok se jevil dosti optimisticky, což zní zdánlivě kontraktivně, ale pivovar v něm vystavil přes 4 000 hektolitrů piva. V roce 1915 však Guttenberger náhle odešel, dost možná na některou z válečných front a nahradil jej poslední blatenský sládek pracující za peníze místních právovárečnicků, Jan Sandtner, někdy též zvaný „Šantora“, což pokládáme za nevtipné zkomolení jeho německy pojatého příjmení. Ani Sandtner nebyl žádným pivovarským elémem, známe jej z předchozího působení v Čížkově u Pelhřimova či z Dolního Dvořiště, v obou případech šlo o pivovary nalézající se v jižních Čechách. K němu blatenské várečnictví dosadilo správce Františka Vránu (původně účetního) jako pomocnou a „odpovědnou“ osobu. Oba koneční protagonisté zvolna k zániku se ubírajícího pivovarského podniku jej však nezachránili, pivovar po čas válečného střetnutí přestal vařit a zřejmě tomu tak bylo i po válce, neboť veškeré písemnosti nemají udání. Blatná byla náhle „pivem málo pltná“, když chybí záznamy o výstavech i u pivovaru pod zámkem, zřejmě rovněž pracovní pozastaveném. Situace se vyře-

šila až vznikem samostatného Československa, kdy došlo k celkem přirozené dohodě mezi tehdejšími vlastníky zámeckého pivovaru, Ferdinandem Hildprandtem a zástupci právovárečného měšťanstva, kteří pivovar feudálnímu prodlá. Boj už neměl podobu zákopové války, ale byl veden mezi zainteresovanými stranami spíše od stolu a na základě racionálního uvažování. Pro městečko, tehdy již více než třitisícové, byla ztráta jednoho pivovaru únosná – ostatně, Blatná měla v tomto směru blízky vzor v podobě už předtím a podobným stylem proběhlé redukci pivovarnictví v Březnici, kde nad původním měšťanským pivovarem vynikl taktéž místní zámecký. Blatná, Březnice, pivovarská selekce...

Sládek Sandtner je v Blatné uváděn ještě k roku 1921, potom však stopy po něm mizí, což platí i o pivovaru stejným létem zřejmě zrušeném a to s definitivou. Možná už za Barborky, ne-li dříve, došlo k technické úpravě varny, která dávala výsledný var 30 hektolitrů vyražené mladiny, pohyb pivovaru ale zůstával i nadále ručním. Poslední sládkové měli své zástupce v osobách podstarších Adolfa Ziky, Piply a Josefa Odstrčilíka, jak vidno, opět častá migrace. Za Guttenbergera (možná však již dříve) vystavovalo se i speciální pivo, granát, údajně vyhledávaný a mezi konzumenty oblíbený. Jeho ochutnávka už je pouze jedním z nedostizných snů.

Měšťanský pivovar měl předznamenání v řadě právovárečných domů situovaných po bocích dvou místních prostranství – horního s dolním rynkem, nyní náměstím Míru, a třídy J. P. Koubka, které vytvářely původní jádro městské zástavby. Víme, že těchto domů bylo 77, což s přihlédnutím k celkovému počtu všech blatenských domů v předbřlohorském období (tehdy 81) přitakává faktu, že varným právem se oháněl téměř každý tehdejší objekt ve městě. Pozdější a zkonkretizovaný pivovar, kdysi ještě dřevěný a primitivně vybavený (ovšem „prostorový“ jak dobově poznamenáno), stával na místě dodnes viditelného a lokalizovatelného, ale již bez veškerého příslušenství. Bývalý pivovar klasifikujeme jako rozlehlý obdělý dům, nedávno rozšířeným komunikačním spojem (Pivovarskou ulicí) poněkud „utopený“ pod asfaltovou vozovkou a právě stavebně upravovaný. Jeho patrový úvod je následován podivně proskleným novotvarem nevalné architektonické úrovně a snažícím se o „světovost“. K tradiční vizáži pivovaru naprosto nea-

dekvátní záležitost působící jak pověstná pěst na oko. Před čelním štítem pivovaru je dosud znát svou funkcí nevyužívaná studna. Písemné znamení ve štítu, dokladující dataci stavby, už bylo zmíněno. Nenápadným, nicméně vcelku původním prostorem je za patrovým nížeji pokračovaný přízemní díl pivovaru, stodolovitá budova, která v sobě obsahovala varnu s dalšími, pro její provoz potřebnými celky. Hřeben sedlové střechy byl ještě před nedávnem ozvláštněn vyneseným párníkem, již zmizelým a nepozorovatelným. Jednalo se o pro pivovar typickou záležitost, přímo pregnantnost.

Dům nad pivovarem (dnes dílna dřevozpracujícího podniku), ovšem již přestavěný, býval měšťskou sladovnou *pod gruntem Hoblíkovským*. Při zřizování křižovatky nad pivovarem se sladovnou padl jí za oběť další historický dům (čp. 202), původně šosovní a podcházený pivovarskými sklepy, zřejmě sloužícími též pro účely spilky (hlavního kvašení mladiny) a opatřenými lednicí. Všechny zmiňované provozní prostory bývalého pivovaru tak odešly do nenávratna. Doufejme, že se tak nestane vlastním pivovaru, jenž v soukromých rukách čeká na nápad, co se zbylou budovou. Odpuzující prosklení jeho střední části je varovným signálem, jak se k historickým objektům hospodářského charakteru zásadně nechovat.

Děkanství a pivovar

Nespornou blatenskou zvláštností byla funkce malého pivovaru umístěného v budově staré fary a pozdějšího děkanství, poměrně dobře zaznamenaná a doložená již počátkem 17. století. Kuriózní na celé věci je ten fakt, že církevní zástupci si pivo sami většinou nepřipravovali, ani nevařili a nechali se odkazovat na odběr piva už hotového, buď z pivovaru příslušného k vrchnosti či obci, várečnictvu. Blatná je v tomto ohledu naprostoou výjimkou a jak již naznačeno doslovnou „libůstkou“. Dejme zároveň na vědomí, že děkanství, nalézající se jižně od původem středověkého kostela Nanebevzetí Panny Marie, je stavebně jednou z nejstarších budov ve městě souměřitelnou s panským sídlem i již se zmíněnou sakrální záležitostí. Pivní várky pak nebyly v děkanství konány přímo, ty se odbyvaly v měšťanském pivovaru, odkud byla mladina sem přenášena a dále zpracovávána do podoby hotového piva.

První zmínka o várkách děkansského piva je dána létem 1618, kdy církevní činitel *musel kantora vyživovati, za což ná-*

hradou měšťané povolili mu dvě várky po šesti sudech jeho vlastním nákladem v jejich pivováře svařiti a vyšenkovati. Z těch jedna várka měla býti bílá a druhá ječná. Pan děkan měl dokonce na výběr a my zároveň i víme, že právovárečníci mohli připravovat obě klasická piva – pšeničné „bílé“ a „staré“ z ječmenného sladu. Připomeňme dále, že uvedené množství piva, do roka 12 sudů (zhruba 30 hektolitřů) děkanům bylo někdy málo, neboť oni *oprávněni byli také pivo šenkovati.* Mnohdy se prý stávalo, že *dotyčnému pro vlastní trůnk nestačilo a on nucen byl u měšťanů o přídavek žádati.* Měšťané, kteří se snad báli „boží moci“ věčně živivým děkanům vyhověli a tito mohli místo dvou čtyři várky v měšťanském pivovaru činiti a vlastním nákladem vařiti proti zaplacení všech povinností... sládká i jiné sladovnické chasy. Ve své podstatě se děkanové chovali jako nákladníci, zvláště proto, že v pivovaru předpřipravené mladé pivo doma zakvášeli a po dozrání ve sklepe sami šenkovali.

K potřebě šenku byla vybrána tzv. Kaplanka, původně šlechtický dům renesančního původu, nalézající se naproti děkanství, nížeji pod ním (dnešní čp. 213). Podle dobových zápisů *měšťané sami za často hosty bývali na kaplance, kde vždy bylo živo.* Járku proč ne, vždyť ve stínu kříže a na posvěcené půdě bylo „zavdání si děkanského“ jistou formou odpustku a případná „vožralost“ mohla mít ihned rozhrěšení. Představa, jak pivo přepravší host sedí ráno po vyspání ve zpovědnici, jeví se až surreální...

I církevní hodnostář je pouze člověk z masa a kostí, a tak některému z děkanů příslušné várky vyhovovaly a jeho potřebě postačovaly, jinému však nikoliv, a tak proto byly řeseny tzv. přivarky, skryté pod všerkajícím rčením a výrazivem co „osobní přídavek služební“. Věru pěkný „přídavek“, ve výsledku opatřený opěněnou čepicí. Kaplanku si zřejmě zamíloval a šenku v ní se věnoval více než „služebním“ povinnostem děkan Karel Vlas, který svůj požadavek o přivarek kompiloval touto formou: ... *přicházím v příčině přídavku piva, jak při této várce mé příští tak napotom při těch čtyřech ročně přicházejících, abych při každé mimo těch z každé várky k využitkování přináležejících sedti sudů pro vlastní domácí trůnk čtyři sudy přivářiti mohl. Čímž obci zdejší nic na zkázu nečelíce, neboť ona jistě uznávajíc mou s nimi dobrotu a škody skrovnost naproti nebude.*

Páter Vlas svůj „hlas“ neadresoval jen tak někomu, nýbrž odeslal jej samotně-

mu vlastníku blatenského zboží, kterým byl v onom roce 1721 Josef, říšský hrabě Serényi – a považte, urozený pán děkanovu žádost vyslyšel. Snad zapůsobil i prositelův dovětek, ve kterém byl feudál titulovaný jako *patron nejmilostivější, nejdobrotivější*, k němuž vzhlíží *ponižený služebník*. Servilnosti dán volný průběh. Ale vyplatilo se, šenkovna v Kaplance se mohla těšit na řady hostů a děkan měl ze všeho plezír. Tak.

Postupem let výhody dávané kaplanům skrze „živení kantora“ doznaly změn, učitel byl vyplácen v naturáliích a děkanové se mohli radovat pouze z várek s případným přivarkem, ovšem již bez šenku. Kaplanka údajně *pusťla a od roku 1805 zbyla na děkanské pivo z Blatné jen historická vzpomínka s povzdechem, že dnes ovšem tam sotva by se našlo pamětníků, kteří ho pili.*

Není potom bez další zajímavosti, že děkanství s budovou staré Kaplanky jsou stavebně zachovány, v přízemí děkansko-úřadu se dokonce opisuje *spilka* a nížeji položený *pivní loch*, sklep, ve kterém děkansko-úřadní pivo dozrávalo a spatořovalo svou finální podobu s čekáním na šenk. Tolik o pivovaru nepivovaru v blatenském děkanství, bezpochyby zdejší pozoruhodnosti a záležitosti i v náboženských rigorózních jižních Čechách ojedinělé a zřejmě nenásledovatelné.

Panský (zámecký) pivovar

Blatensko bývalo prapůvodně královským zbožím, dokonce již knížecím, a Bavorové s pokračovateli je měli zprvu asi jen v zástavě. Nicméně už od 13. století měli místní feudálové zdejší kraj zcela ve své moci, a tak se i chovali. Várečnictví, konané z jejich strany, je však data pozdějšího, nikoli ne úplně. Prvotní pivovar blatenské vrchnosti, činný zřejmě jen pro potřebu panských úředníků a správy hradu, měl být v prostorách hradního sídla prý již v pohusitských dobách za Lva z Rožmitálu, oblíbence správce Království českého a následného krále Jiřího z Poděbrad. Samotný vznik pivovaru je kladen do roku 1450, jímžto datem byl zámecký pivovar v Blatné prezentován až do závěrečného období své funkce. Popravdě řečeno není danému letopočtu proč nevěřit – Lev z Rožmitálu byl ve své době významný, mocný velmož a rod, z něhož pocházel, se řadil mezi přední v zemi. To vše případným hospodářským aktivitám jmenovaného jen přihrávalo i přes uznávaný fakt, že šlechta se v pozdním středověku k pivovarnictví uchýlovala jen spore, když její

Blatná, celkový pohled na areál hospodářského dvora – zatímco líhovar je opraven, bývalý panský pivovar na rekonstrukci teprve čeká.

čas měl teprve přijít. V blatenském případě se tudíž jednalo o určitou výjimečnost, ovšem akceptovatelnou.

Rožmitálští se do vlastnictví Blatné uvázali počátkem 15. století osobou prvního z nich, Jana, s následnictvím jeho synů, již zmíněného Lva a méně známého Protivy. Jejich sestra Johana se posléze vdala za pozdějšího krále Jiřího z Poděbrad, čímž měli páni z Rožmitálu do budoucna zajištěnou ne ledajakou pozici, ze které se dalo dobře vyžít. Pohusitská doba však nebyla ideální, jako červená nit se jí vinuly neustálé války vyvolávané jak domácími feudály tak i cizinci, vrcholil boj o moc a zachování království. Čas k hospodaření vcelku nejistý a málo vhodný. Založení pivovaru v Blatné tím bylo značně problematické a jeho funkce neměla v zárodku velký význam.

Kromě Blatné drželi oba Rožmitálové Domažlice, Rokycany, Písek, Střelu či Přimdu, dále potom i Rožmitál pod Třemšínem, z uvedených lokalit místo Blatné nejbližší se nalézající. Zboží bylo sice veliké, avšak drobené vzdálenostně (Rožmitálové byli též majiteli Pecky ve východních Čechách), a tudíž složitě udržovatelné. Na druhou stranu nutno připomenout, že prakticky ve všech sídlech panství se postupně uváděly v činnost pivovarské podniky, většinou však provozované místními obcemi a měšťanským várečenstvím. Mezi Rožmitálskými podporované pivovary se záhy vrátil

i blatenský, kromě už zmiňovaného měšťanského i panský.

Původní hrádek Bavorů byl pány z Rožmitálu rozšiřován a stavebně dále rozvíjen, když práce se protahovaly na celá desetiletí. Středověký objekt přešel posléze do podoby pohodlnějšího zámku, usazeného uprostřed důmyslného vodního obranného systému, takže dávná rozloha staveb přesáhla prostor dosavadního hradiště a zvelebované panské sídlo zabralo i předhradí. Součástí komplexu se stalo též jeho hospodářské zázemí, v němž lze předpokládat i pivovar se sladovnou. Kde se ale původní pivovar s příslušenstvím přesně nacházel, nelze s jistotou určit, snad měl souvislost s vinopalnou, která byla v hradním (později zámeckém) areálu funkční ještě v 18. století. K rozkrytí lokace starého pivovaru pánů z Rožmitálu by bylo potřeba provést podrobný průzkum, časově nepochybně náročný a počatý detailním studiem archívních materiálů. Slovem složitost, příslušející budoucím generacím.

Přestože za hlavního Rožmitála je ve druhé polovině 15. století nutno považovat pana Lva, stěžejním hybatelem hospodářské složky rodového panství byl spíše jeho bratr Protiva, přes poněkud nesympatické křestní jméno člověk otevřený a schopný svého sourozence, věčně zaneprázdněného státními službami, pracově zastupovat. Oba bratři měli své funkce dobře rozděleny – Lev přiná-

šel w zboží finance a stál v jeho čele, dnešní mluvou se jednalo o „generálního manažera“ a mediálního propagátora, schopného důležitost rodového panství patričně „prodat“, Protiva pak byl pilnou včeličkou udržující chod vlastněných statků na příslušné úrovni. Po jeho smrti, v roce 1474, se Lev z Rožmitálu stal jediným vlastníkem rozsáhlého dominia, a to i s blatenským pivovarem.

Osobnost Lva z Rožmitálu je historicky spojována s mírovou misí, vykonanou na přímý příkaz „husitského krále“ Jiřího z Poděbrad, které byl pán na Blatné hlavním představitelem. Cesta po západoevropských zemích a tamních vládnoucích dvorech probíhala v letech 1465–67 a jejím cílem bylo pokusit se o sjednocení všech navštívených zemí, a tím zamezit dalším válkám. Na svou dobu šlo o vpravdě revoluční počín s odkazem dodnes živým a významem v podstatě stále ještě nepřekonaným. Kdo pak ví, zda návrat Rožmitála z udané cesty nebyl v rodinném kruhu slaven přípitkem chmeloviny vyšlé ze sklepů blatenského panského pivovaru...

Vláda zakladatelů blatenských pivovarů, nosících v rodovém erbu dvě černé kančí hlavy ve zlatém poli (které vycházely z jejich příbuznosti s prastarými Buzici), zlatou lvici na modrém podkladě a střelu, která připomínala příbuzenské svazky Rožmitálských s rodem strakonických Bavorů, tedy majetnictví pánů z Rožmitálu nad Blatnou skončilo polovinou 16. století. Kromě pivovaru se sladovnou a chmelnicí při zámeckém sídle po nich zůstaly dluhy a nedobry pocit nedokončené práce. Nicméně jejich význam byl pro Blatnou enormní a stopy po činnosti jednotlivých příslušníků rodu potkáváme ve městě dodnes. Většinou pozůstatků již léta nefunkčních pivovarských podniků, nutno dodat. Odchodem pánů z Rožmitálu, jež záhy zmizeli i v historických souvislostech, byla ukončena první kapitola blatenského pivovarnictví, když další byly linkovány a zapisovány jinými, do městečka postupně docházejícími šlechtickými rody. Vývoj měl mít nové pokračování.

Lesk a výsostná úroveň blatenského zboží vzala na čas za své a do jisté míry se do městečka už nikdy nenavrátila. Stačí si jen připomenout, že Zdeněk Lev z Rožmitálu, syn minule jmenovaného Lva a skrze své funkce zastupující věčně mimo Čechy pobývajícího krále Vladislava II. Jagellonského, byl ve své době prvním mužem v zemi a též nejmocnějším tehdejší velmožem. Blatná se proto

stala jeho reprezentačním sídlem, pro jehož rozvoj učinil snad vše, čeho byl schopen, často i za cenu zápůjček peněz, které již nevracel. K přestavbě ponurosti se vyznačujícího a ze středověkých temnot už do renesančního hávu postupně odávaného zámku pozval tenkrát nejvýznačnějšího architekta, činného především v královských službách – Benedikta Rejta, jehož dílem je jihozápadní křídlo zámekového komplexu. Patrně v téže době, vymezené léty 1515–30, byly některé hospodářské celky přeloženy z původních lokalit do nových, mezi nimi předpokládáme i původní pivovar se sladovnou, pro celistvost honosného rožmitálského sídla nadále už nepřipustných provozů. Pro postavení nového pivovaru bylo vybráno místo jižně pod zámekem, stále v jeho blízkosti, ale již za Lomnici, tudíž „za vodou“. V jeho blízkosti záhy vznikl rybník příznačně nazvaný Sladovna a dokládající, že součástí pivovaru i nadále zůstával sladovní provoz.

Adamem Lvem z Rozmitálu opuštěné panství převzal hlavní věřitel Rožmitálských, Adam ze Šternberka. Po dalších majetkových změnách, udávaných v prostřední většinou šternberského rodu, koupil mezitím pokleslé zboží Jan Rozdražovský z Rozdražova. Stalo se tak kolem roku 1579. Na Blatnou přišla nová šlechta, tentokrát nečeská, původem polská, která domácí inkolát získala až později, v roce 1584. Rozdražovský, nejvyšší královský hofmistr a státní úředník, stejně jako byli jeho dávnější předchůdci, páni z Rožmitálu, nastartoval pozvolnou obnovu blatenského statku, kterou završil jeho syn Václav, jenž panství vlastnil až do roku 1625. Koncem 16. století byl panským sládkem, prvním takto známým, Jan Paulus, který později vlastnil v Blatné i dům.

Už z předchozího pojednání o blatenském měšťanském pivovaru jsme obeznáni, že Rozdražovští byli loajální k habsburskému domu, a proto byla Blatná ušetřena konfiskací, nicméně i tak město s panstvím došly újmy v samém zárodku stavovského povstání i v průběhu třicetileté války, která propukla s děsivostí, z níž se naše země mátožila po celý zbytek věku, v němž byla vyvolána. Válečným událostem na jistý, blíže však neznámý čas, podlehl i vrchnostenský pivovarský podnik, v tomto směru „věrně“ provázející stejně asi zaniklý pivovar blatenských právovárečnicků.

Mezi Janem a Václavem z Rozdražova, skrze nezletilost druhého jmenovaně-

ho, jsme svědky epizodního správcovství blatenského panství, které vykonával Kryštof starší z Lobkovic a jeho syn Oldřich Felix. Poručníci se chovali v intencích svých předchůdců a krom jiných náležitostí tolerovali funkci měšťanského pivovaru s dodržением ostatních práv Blatenským dávaným už v minulosti. Oba Lobkovicové svou shovívavost možná až nepřiměřeně přeháněli a udržovali měšťanům další výhody, což však vzalo brzký konec. Za Václava Rozdražovského dosavadní benevolence najednou ustupovala a měšťanové (jako jeden z hlavních ekonomických výdobytků statku), do té doby v Blatné druhořadí a stojící si za právovárečným, nabýval na významu. Mělo tomu tak být i v dalších letech. Už v roce 1604 koupila vrchnost dům „Klemensovský“ stojící naproti kostelu Nanebevzetí Panny Marie v centru městečka a zřídila v něm šenk panského piva. Jednalo se o zjevné porušení starých výsad, když výčep piva v místních krčmách směl být výhradně v mocí právovárečnicků, zatímco hostince ve všech kolem Blatné byly zásobovány pivem z vrchnostenského pivovarského podniku. Ustálenost a letitý „status quo“ dostaly trhlinu, obě strany přešly do vzájemného osočování a spor skrze jednu hospodu v Blatné trval s přestávkami celý věk. Vítěz, s přihlédnutím ke klesající úrovni blatenského měšťanského pivovarnictví, se dá lehce uhadnout – byla jím rozdražovská vrchnost, už beztak ve

městě nepříliš oblíbená a tímto aktem ještě více proklínaná. Mimochodem, restaurační provoz je v udaném domě dodnes a po pozdějších uživatelích nese stále uznávaný název „U Beránků“.

Rozdražovská epocha skončila pro Blatnou rokem 1691, ve kterém zemřel poslední mužský nositel historického jména této „velkopolské“ šlechty, nako nec v Čechách asimilované, František Ignác z Rozdražova. Za jeho dlouholetého majetnictví (byl Václavovým nástupcem a panství mu podléhalo celých 66 let) došlo k řadě změn týkajících se i vrchnostenského hospodářství. Předně byly rozšířeny pivovarský se sladovnickým provozem, předtím funkční v objektu ještě „rožmitálského“ zrna. Pivovar se stal součástí rozsáhlého dvora naproti zámku. Za dvorcem byla postavena obrovitá stodola, lépe řečeno stodolní trakt, ve své době údajně jeden z největších svého druhu v celých jižních Čechách. Hospodářský dvůr s pivovarem i stodolu potkáváme na svých místech, léty pouze rozšířených, až do nynějších dob.

Z uvedených skutečností je zřejmé, že za Rozdražovských se pivovar blatenský vrchností nevidaně rozvíjel. Jeho provoz už s jistotou překonal stagnující pivovar zdejšího právovárečenstva, což bylo dobovým stigmatem – panské pivovarské podniky všeobecně dominovaly a měšťanské várečenství se dostávalo pod úroveň, z těžkostí se vymaňující jen výji-

Blatná, pivovar ze západní strany, sedm let po ukončení činnosti. Vpravo robustní dživo rozdražovské stodoly (foto autora, 1985).

mečně. Tento případ nebyl blatenským. Druhou polovinou 17. století tak zdejší pivovarství dospělo k rozcestí, oba místní podniky se staly definitivně soky. Šlo o záležitost ve své podstatě velice častou a zde přetrvávající až do prvního dvacetiletí 20. století, doby zániku měšťanského pivovaru, který byl vrchnostenským podnikem už provždy posazen do pozice místní „dvojky“. Vše zkrátka vzalo jiný směr a již neobratitelný.

Po vymření Rozdražovských byl úředním dědicem panství Jan František, hrabě Krakovský z Kolovrat, synovec minulého majitele. V krátkosti, už rokem 1695, se ale novým vlastníkem Blatné s pivovarem a sladovnou stala Arnoštka Serényiová, vdova po hrdinovi z protitureckých válek Janu Karlovi Serényim. Hraběnka, rodem Löwensteinová, byla další cizinkou v českém prostředí blatenského dominia. Serényiové pak v novém působišti setrvali po několik generací a jejich majetnictví skončilo až v samém závěru 18. století. Z dob Arnoštčiny začátků známe i jméno panského sládky, kterým byl Jan Tánzer, který se stejně jako jeho dávnější předchůdce Paulus v Blatné usadil a vlastnil ve městě dům.

V polovině 18. století, jak nás zpravuje tereziánský katastr, produkoval blatenský „serényiovský“ pivovar přes 1 150 hektolitrů piva za rok. Jednalo se o množství na svou dobu velice přijatelné a pro chod panství důležitě, nicméně v porovnání s blízkými pivovarskými podniky (myšleno taktéž vrchnostenskými) zdejší více i méně zřetelně vůči nim pokulhával a byl výkonnostně slabším. Stav daný objektivními podmínkami – již od dob rozhazovačných Rožmitálských se původně rozdělovale zboží značně „smrsko“ a soustřeďovalo se jen do okolí města s nevelkým místním dosahem, když je od západu silně omezovalo tehdy výrazně větší dominium lnářské, dále ze severu březnické a z jihovýchodního směru drhovelské – všechna zmiňovaná místa disponovala vlastními pivovarskými podniky, jež byly produkčně mnohem významnější. Blatná, ač v ní stály hned dva pivovary, byla proti nim spíše Popelkou než obrem, řečeno pohádkářskou terminologií. V čase koncentrace k prodeji nabízených menších statků se blatenská vrchnostenská správa příliž neprosazovala, když jediným významnějším počinem bylo získání sousedního škvorečického zboží, pravda ale s pivovarem, následně a „díky“ zdejšímu záhy zaniklým.

Po více jak sto letech serényiové

správy se vlastníkem Blatné roku 1798 stal Václav Karel, svobodný pán Hildprandt z Ottenhausenu, potomek starého a z rakouských Týrol vzešlého rodu, v Čechách usídleného již od 17. století. Hildprandt, císařský komoří a člověk na svou dobu obdařený rozhledem, navíc nadán dnes by se řeklo „podnikatelskými schopnostmi“, měl v plánu učinit z blatenského statku „vzorovou“ záležitost. Pivovar se sladovnou se mu staly základem, od kterého mělo vše další vycházet. Po okolí města byly zakládány ovčíně, dokonce též hmyz zpracovávající surové železo, při pivovarské sladovně vznikl i cukrovar, což byla na místní přírodní podmínky sebevražedná aktivita, však také brzy opuštěná a funkčně přivedená ke krachu. Následoval lihovar, pro jehož potřebu byla rozšířena původní sladovna, náhle sloužící dvěma pánům – lihovaru s pivovarem. K těmto náležitostem záhy dojdeme.

Postupem let, a jak hospodářská činnost následných Hildprandtů poněkud ochabovala, stal se rodinou držžený pivovar hlavním hnacím motorem jejich snažení. Stěžejní postavou byl Robert Hildprandt, jenž okázale a za velkých nákladů upravoval rodové sídlo, blatenský zámek, jehož přestavba „spolkla“ množství peněz vyzískaných mimo jiné právě z provozu pivovarského podniku, plynutím let však zastarávajícího, a tím ztrácejícího na hodnotě. Pivovar byl navíc (na rozdíl od místního měšťanského) vrchnostenskou správou pronajímán, a tím se jeho činnost jevila tak trochu alibistickou, pro jeho majitele málo kontrolovatelnou. Záležitost pro Blatnou a zdejší panský pivovar dějinně příznačná, protože už v dávnějších dobách řídila hospodářský chod statku vrchností dosazovaní hejtmáni a správčové zboží.

V době převzetí panství Robertem Hildprandtem, před polovinou 19. století, byl pivovar cele obsažen v západním křídle hospodářského dvora. V rámci připravovaných rekonstrukcí, v Blatné prováděných v několika etapách, rozrůstal se pivovar do obou směrů – nádvorního i vně, mimo uzavřený komplex. Po prvotním rozšíření vystavoval do té doby nepřilíš výkonný pivovarský podnik baronů Hildprandtů náhle přes 3 000 hektolitrů piva ročně, produkce nadále stoupala a za sládky se jménem připomínajícím naši fotbalovou legendu, Františka Veselého, přesáhla čtyřtisícovou metu. Pivovar disponoval varnou s obsahem 45 hektolitrů horké mladiny a jeho provoz se udával v ručním pohybu. Hildprand-

tovský podnik procházel „zahřívacím kolem“ a čekaly jej další zvelebovací peripeteie.

Pohybujeme se v závěrečné čtvrtině 19. století, za časů, kdy blatenskému „zámeckému“ pivovaru (jak se mu uvyklo jeho majiteli i veřejnosti říkat) stále vládl sládkovskou rukou už zmíněný František Veselý, zároveň nájemce vrchnostenského podniku. Vzдор jeho přijmení však nebyla situace pro jím vedený pivovar příhodná a „veselá“. Stačí zběžný pohled na mapu Blatenska a z ní na nás shlížejí puntíky představující v blízkém okolí kouřící komíny dalších pivovarů i pivovárků, Blatenským notně šlapajících na paty a přistřihujících především hildprandtovskému pivovaru jeho případný rozlet. Vyjma už výše zmíněných a lety prověřených pivovarských provozů ve Lnářích, Březnici či Drhovli nelze opominout další podniky, produkčně sice menší, avšak svým pivem zásobující jistě nemalou řadu po kraji rozptýlených hostinců a výčepů. Jsou tím míněny pivovary v Drahenicích u Březnice, rovněž panský a dále obecní mirovický s mirotickým. Víme již z minulých kapitolky věnované blatenskému pivovaru místních právopřevodníků, že koncem věku pronikalo až sem pivo z nově vystavěného pivovarského podniku strakonických měšťanů, jenž v brzkých desetiletích ovládl především jižní oblasti Blatenska. Zrušením propinačního práva byla uvolněna stavidla podnikavosti, tempem až nezřízeným docházelo ke konkurenčním tlakům, kterým hlavně ti slabší někde rychle a jinde pomaleji podléhali. Samozřejmě míněno pivovary. Není proto ani divu, že hildprandtovské správě i se sládkem Veselým došel záhy dech a zámecký pivovar se ocitl v bludném kruhu, ze kterého jako by nebylo úniku. Jeho výstav stagnoval a zůstával po léta takřka neměnný, držící se těsně nad třítisícovou hranicí ročně svařovaných hektolitrů piva. Robert Hildprandt i sládek Veselý svou dějinnou roli dohráli a na blatenskou pivovarskou scénu měli přijít noví aktéři.

Roberta Hildprandta, jenž v roce 1889 zemřel, vystřídal Ferdinand, svobodný pán z Ottenhausenu a to na příští bezmála půlstoletí. Slušná perspektiva, zajisté netušená. Sládky Františka Veselého, v pivovare činného taktéž velice dlouho, více jak 25 let, roku 1895 nahradil praxí v dolnorakouském pivovare ve Vitorazi (Weitře) prošlý Eduard Kohout, sládek a nájemce, jenž si měl v Blatné vydobýt pověst zřejmě nejvý-

Eduard Kohout, blatenská sládkovská legenda. Po absolutoriu Sladovnické školy v Praze devítiletá praxe ve Weitzre (Vitoraz, Dolní Rakousy). Od roku 1895 sládek Hildprandtova pivovaru v Blatné, kde působil až do svého odchodu na odpočinek.

znamnějšího místního pivovárníka, pro Hildprandy pracujícího neskutečných 40 let, téměř celý profesní život. Jména a osoby obou zmiňovaných blatenských sládků jsou synonymem pro věrnost podniku a dokladem, že baronská správa si je dokázala udržet, důvěřovat jim i v dobách nezdaru a krizí, slovem šlo o vzájemnost vždy vzácnou a málo vídanou. V dnešních dobách v podstatě vůbec.

Správa velkostatku přistoupila po Kohoutově přijetí neprodleně k další aktivitaci provozu pivovaru, zrušila pachtovnictví a podnik převzala od vlastní řezie. Do čela pivovaru byl dosazen ředitel, kterým se stal jistý Martinovský. Následnou rekonstrukční činností byla navýšena produkce, která ještě do konce 19. století překonala šestitisícovou míru ročního výstupu v hektolitrech. Předznamenaná hranice byla dosahována vcelku pravidelně s vrcholem v letech 1911–12, kdy pivovar vystavil do té doby maximálních 6 737 hektolitřů piva. Jistou nevysvětlitelností se jevil náhle snížený var, který poklesl na 36 hektolitřů vyražené mladiny. Posléze opět vystoupil na 40 hektolitřů a po skončení 1. světové války se velikost várky uváděla dvaatřicetihektolitrová. Pohon i nadále zůstával v ručním pohybu, což bylo dokladem neúplné a jen zpola učiněné modernizace mající do budoucna značné rezervy.

Druhým mužem v pivovare byl František Hejl, funkcí podsládek, který sdílel s „panem starým“, Eduardem Kohoutem, dobré i zlé. To zlé přišlo záhy, po roce 1914, kdy vypukla světová válka, kterou hildprandtovský pivovar proklíčoval s velikými problémy. Určitý čas dokonce nevařil. Ani poválečná euforie se nekonala, podnik se potýkal s těžkostmi

nejen provozního rázu – velkostatek procházel pozemkovou reformou, Hildprandtům bylo předhazováno „rakušáctví“, tehdy vtělení „dábelskosti“ a nepoužitelný bič... Běžně se nedostávalo surovin, vázl i odbyt a výstav měl pohyb ve dvoutisícových „hodnotách“ svařovaných hektolitřů piva ročně. A tak zatímco se národ radoval z nabyté svobody, pivovarníci, včetně blatenských, jen pomalu strážlivěli z kocoviny vyvolané rozpadem mocnářství, válkou a pomalým přechodem do nových podmínek, hospodářských i politických.

Otázkou k diskuzi byla existence měšťanského pivovaru v Blatné, za války pozastaveného a funkčního jen na heslo. Hildprandtovská správa, nucená řešit vlastní tíživou situaci, přišla s různým nápadem a nabídla vácenství odkoupení jejich pivovaru s jistě výhodnými podmínkami. Došlo ke vzájemné dohodě, obě strany si plály a zámecký pivovar převzal veškeré závazky mezitím zrušeného pivovaru měšťanského, jehož činnost už se i tak stávala bezpředmětnou. Nejbližší konkurence zbařený panský pivovar, náhle nadechly a přichystaný k akci, byl s okamžitou platností nákladně rekonstruován a zároveň i rozšiřován s předpokládanou kapacitou 20 000 hektolitřů piva v roční produkci. Zmodernizovaná sladovna dávala tolik sladu, že mohl být též prodáván.

Zásadním počinem bylo zřízení nové varny se strojovnou, výrobních celků už připravených přijmout parní pohon, který by pivovar zařadil do spolku sice malých, nicméně slušně vybavených výrobních podniků. Na rozšíření varny (nakonec dávající var až 60 hektolitřů horké mladiny) navázaly další provozy, především kotelní hospodářství, spilečné apod. I nadále se však chladilo přírodním ledem, který bral pivovar z okolních rybníků. Do místního i vzdálenějšího povědomí vešla nově zaprotokolovaná firma „Zámecký parostrojní pivovar v Blatné“, znamenající zřetelný posun k výjimečnosti. Ta byla dotvrzena výrobními léty 1929–30, kdy z pivovaru odešlo do té doby rekordních 8 362 hektolitry piva. Kohouto-hejlovské sládkovské „ptačí“ duo se mohlo právem hrdě psít, v daných možnostech přímo nadouvat...

Krise provovalečná byla sice zažehnána, ale blížila se další a opět celosvětová. Hospodářská a dokonce „Velká“ se jí říkalo a byla všeobjímající. Dolehla i na Blatnou a zdejší, již jediný pivovarský podnik. Kupodivu ne tolik tragicky. Výstavy, pravda, klesly, avšak na přijatelnou hranici, ovšem s doznáním v polovině 30. let, kdy produkce „zpodšestitisícovatelá“. Situaci zřejmě neunesl profesně dozajista unavený sládek Eduard Kohout a v roce 1935, v krásně uznatelném věku 64 let, odešel na odpočinek, že zasloužený, netřeba snad připomínat. Nahradil jej věčný podstarší, už zmiňovaný František Hejl.

Krátce k osobě sládka Kohouta, jak již řečeno blatenského pivovárníka ne všedního významu a kvalit. Neopomíám me shodu jmen s hercem a též Eduardem, jistě náhodnou a možná úsměvnou, rozmyšleme. Dvě postavy v konfrontaci kabaretiéra na jevišti s pivovarským chasníkem hrajícím na sládkovskou notu – zdali pak se oba Kohoutové někdy setkali? Pomníky si však postavili každý po svém. Herec před kulturní veřejností a sládek várkami 14° speciálního piva (po něm nazvaného), opatřeného přebarvenou a opravdu tak trochu „kohoutovsky“ působící etiketou. Dodejme, že sběrateli váženou a velice ceněnou.

V období krátce před vznikem další světové války, ve 20. století už druhé a ještě ničivější než byla první, zaznamenal zámecký pivovar v Blatné řadu změn. Výměna se totiž odehrála nejen na postu sládka, ale i na místě majitele panství. Roku 1936 převzal velkostatek poslední Hildprandt, Bedřich Robert Ottenhausen. Od roku 1938 se stal dalším sládkem Jaroslav Matějovský, původně technický ředitel rodinné sladovny v Blatné, která se zámeckým pivovarem zřejmě fúzovala (?). V pivovare působili správci Javorský a od roku 1941, už protektorátního, byla tato funkce spojena se sládkovskou – obě zastával již zmíněný Jaroslav Matějovský, který měl k ruce podstaršího Františka Škudrnu. Provoz sladovny vedl sladmistr Štěpán Krtička. Je otázkou, zda měli Blatenští důvod k radosti či jinému hnutí mysli, když zanikl jejich po věky nepřijemný blízký soupeř, zámecký pivovar ve Lnářích, dovedený ke krachu. Jeho výrobní kontingent byl zčásti blatenským podnikem převzat, což se takřka okamžitě odrazilo na zvýšené produkci pivovaru, která v roce 1939 činila 7 934 hektolitry vystaveného piva. Koncem téhož léta však už Evropou a následně i světem zmítala válka, vše se stávalo náhle iluzorním a další proměny na sebe nedaly dlouho čekat.

Protektorátními léty prošel Matějovským sládkovaný pivovar beze studu a v nerušené činnosti, podobně jako nedaleký březnický. Jistě, i zde se připravovala slaběstupňová piva, ale produkce

Blatná, zámecké sladovny před panským pivovarem. Uprostřed starší s rizalitním hvozdem pozdější provenience, vlevo mladší zakončená polygonálním uzávěrem. Objekty sloužily i pro provoz cukrovaru a lihovaru (foto autora, 2008).

nebyla zlá a podnik se neztrácel. Slabotou se stal až rok 1945, kdy pivovar vystavil 4 161 hektolitr piva s větším podílem chmeloviny, již „svobodně“. Tímž datem byla na hildprandtovský provoz uvalena národní správa a rokem 1948 došlo ke znárodnění se začleněním do svazku Západočeských pivovarů, národního podniku. Matějovský byl novým režimem „odejit“ jako kapitalistický smýšlející element a na jeho místo nastoupil nový sládek Jan Tucauer. Pivovar se dostával na předválečnou úroveň a v roce 1949, prvním „socialistickém“, vystavil 7 406 hektolitrů piva. Otázkou však bylo, co dále a kam povedou cesty, které se v místním případě „zářně“ neukazovaly. Nastával čas koncentrace českého pivovarnického průmyslu.

Pivovar v 50. letech procházel dalšími reorganizačními „tahy“. Po začlenění do n. p. Chodské pivovary s ředitelstvím v Domažlicích (!) krátce působil v sousrůčenství národního podniku Pošumavské pivovary se sídlem v Protivíně a skončil u Jihočeských pivovarů s ředitelstvím v Českých Budějovicích. Zatím dobře, horší však byl jiný fakt – Blatná se stala „přidruženkou“ Strakonice s chabou vyhlídkou činnosti do roku 1966. Snad jen obětavost zaměstnanců pivovaru, dodnes vzpomínaná jakost zdejšího piva (se strakonickým údajně „nesrovnatelná“) a mnohé další, nyní často již idealizované faktory zapříčinily, že provoz blatenského pivovaru přežíval a za minimálních investic datum plánované uza-

vírky překonal o celý tucet let. Nicméně neubráníl se jí a v létě roku 1978 vykonal sládek Jan Čáp finální várku... Ptačí příjmení sládků přinášela blatenskému, kdysi zámeckému pivovaru někdy štěstí, a jindy příslovečný pech. Dodejme, že „pan starý“ měl k ruce vřečného Petráně, jenž poslední var dovedl ku konci.

S funkcí blatenského pivovaru je v jeho závěrečném období spojována celá řada nejasností, dodnes nevysvětlených a často přivedených až na pokraj záhad. Podnik se postupem let stával doslovným skanzenem, pivovarem rustikálního zrna a svým vybavením zahleděným do minulosti. Hildprandtovská modernost (tak trochu sporná a spíše jen proklamovaná) vzala časem za své a pivovar značně zastaral. Dokonce takovou měrou, že rodák z blízké Sedlice, plzeňský sládek Stanislav Augustin blahé paměti, měl snahu zanikající pivovarský podnik v Blatné udržet v chodu a zřídit zde učiliště budoucích sladovníků, kteří by zde poznávali své řemeslo v původní formě, u průmyslových pivovarů už nevidané. Nápad to byl jistě pozoruhodný a na svou dobu průlomový, avšak vinou tehdejšího politického systému nerealizovatelný. S povzdechem nutno dodat, že ani současnost podobným podnětům zrovna nena- hrává. České pivovarnictví se ubírá úplně jiným směrem a klasický sladovník bude jednou možná marně vyhledávaným odborníkem.

V konečném období svařoval pivovar v Blatné, se sotva dvacítkou zaměstnan-

ců ve svých zdech, už pouze světlé výčepní pivo (sedmičku s desítkou) a stácel je převážně do sudů. Výstavem však docíloval až dvacetitisícové hranice roční produkce (v roce 1968 se prodalo dokonce rekordních 21 140 hl piva) – v daných možnostech maximum, ale v kontextu stávajících našich pivovarů, tedy nejen jihočeských, byl v době svého zrušení jedním z nejmenších pivovarských provozů, když miniaturnějším snad už by jen pacovský či pražský flekovský. Svým způsobem šlo o raritu. „Soustředovači“ pивní výroby snad spali... Zánik byl přesto nevyhnutelný a jen zdoluhavé rekonstrukce strakonického pivovaru, pro oblast do budoucna určeného co „spádového“, prodlužovala blatenskému život. Taková malá „dodechna“, dalo by se říci lékařských žargonem, bohužel nepřilíš vtipně a spíše utrpně. Pivovar skomíral v pokračujících reinvesticích, které se prováděly jen velice omezeně a v nejnutejnějších případech. Flikovalo se, provoz připomínal čapí hnízdo (a to nejen pro příjmení jeho posledního sládky), když v sezóně produkce navyšoval, mimo ní naopak silně ve výstavu klesal. Pro stále probíhající ledování byl odkázán na rozmarný počasí a teplé zimy pro něj znamenaly vždy nebezpečí následného kolapsu. Nádobí na spilce i ve sklepích zůstávalo „ve dřevě“, do jisté míry poetika a vůně staroby. Kdyby se hrabalovské *Postržiziny* natáčely o rok dva dříve, Blatná by byla pro filmáře určitě příhodnější než Dalešice se Studenou, kde uvedený snímek, pivovarská bible, spatřil světlo světa. Kdo ví a dnes má povědomí.

Maně se vybavuje vzpomínka na léto roku 1978. Blatná ožívá proslavenou Benátskou nocí, která se koná ve městě s letitou tradicí a končí těžkou ranní hodinou, za svítání, u některého ze stánků v zámeckém parku při kelímku s „blatenským“... Toho léta už posledním, což nikdo nevěděl, byt možná tušil. Strakoničtí se na „popravu“ svého dislokovaného provozu připravovali předem, a prý dokonce vozili své pivo do Blatné, kde je ve zdejším pivovare míchali s místním, to aby rozdíl mezi oběma produkty postupně vyrovnávali a „pravě“ strakonické nebylo pro blatenské konzumenty piva „šokem“. Další záhada, někdy připomínaná, jindy odsouvaná do oblasti legend, pomluv a pověstí. Věřme nevěřme, pravda je pouze jedna – blatenské pivovarnictví je minulostí a smutný mementem, kde až se může skončit. U dohadů a podezíravosti, což kolikrát pálí více než súl v otevřeném ráně.

Překotně a náhle ve spěchu rušený pivovar se stal působištěm likvidačních čet, strojní zařízení bylo zčásti rozebráno (v plzeňském Pivovarském muzeu skončil mimo jiné blatenský parostroj, rychloběžka). Vtíravou otázkou potom je, kam se poděla hodnotná měděná varna, prý ještě použitelná. Dřevěné kádě s ležáckými sudy podlehly sekerám (v Blatné byl až do konce provozu pivovaru ve funkci činný bednář), v lepším případě našly své druhotné uplatnění na zahrádkách okolních chalupářů... zbytek byl sešrotován. Čistilo se, ničilo, vše bez uzardění a sebemenších skrupulí, ohled k historii či tradici nijaký, zkrátka „po našem“! V roce 1981 se novým uživatelem pivovarských objektů stala božkovská likérka a pro zaniklý pivovar naदेशता nová éra – lihovarnická, ve své podstatě trvající dodnes. V jistém svědomyslu milosrdenství a akt do budoucna přijatelný. O uvolněný trh se podělily přeživší pivovary ve Strakonících, na Březnici, něco málo převzal do svého zásobovacího rajónu Protivín. Blatná se vrátila do narůstajícího počtu míst v pivovarnické stránky sice legendárních, avšak bez vlastního pivovarského podniku. Bohužel, dodejme.

Pomineme-li umístění dávného panského pivovaru do objektů blatenského panského sídla, hradu a posléze zámku, byla jeho další lokace ve dvoře zřízeném opodál a jižně, za říčkou Lomnicí. Rozměrný obdélný dvorec, v zárodku přízemní a prostoupený dvěma protilehlými branami, byl jimi dělen na část pivovarní a druhotně hospodářskou, tvořenou stájemi, chlévy apod. Vlastní pivovar zaujímal západní polovinu daných objektů. Samotný dvůr je po stavební stránce renesančního původu, což obzvláště přiznávají hrotité štíty bočních křídel, orientovaných severojižně. Budovy dále jeví pozdější barokní znaky. Pivovar se skládal z varny uložené zhruba v polovině udaného traktu, k jihu byl rozšířen spilkou, na kterou bočně navazoval sklep vystupující do vnitřního prostoru dvora. Sklepy mívaly v Blatné věkovitou slabinu – vzhledem k zamokřenosti terénu nebyly příliš hloubeny, pouze „přiměřeně“, tj. nedostatečně, což přinášelo problémy. Původní sklepení bylo dvojčástné a zachovalo se po něm na vnitřní obvodové zdi zřetelně patrné klenbové v reliktním otisku. Zdali byl v renesančním pivovare sladovní provoz, je otázkou – samostatný objekt sladovny totiž dodnes existuje dvorem naproti, později byl dokonce stavebně zdvojen do

přidružené budovy stejného účelu. Starší sladovna se vyznačuje taktéž renesančním charakterem. Nicméně přední prostor pivovaru, severní, je dodnes přiznáván za „sladovnu“, ve které se nacházely „bubny“... (?). Jistým faktem však je, že činnost sladovny byla zrušena dříve než vlastní pivovar, jenž slad k várkám v závěru své funkce kupoval. K lokaci sladovny mimo pivovar přispívá i dodnes užívaný název pro rybník, který se rozprostírá západně od pivovaru a nese pojmenování Sladovna.

Mimo kompaktní dvůr, mezi pivovarem a již zmíněným rybníkem, před rovněž v předchozím textu uvedenými stodolami, se nacházel kdysi do podoby písmene L stavěný přízemní objektíček, stále stojící a rozšířený k využití pro středisko správy nynějšího lihovaru. Zřejmě se jednalo starší vinopalnu, která dala základ stále v Blatné živenému řecní o lihovaru v pivovare. Ono je vůbec v jižních Čechách málo lokalit, kde se natolik prolíná funkce pivovaru s lihovarem, jako tomu je zde, v Blatné. Určitou perličkou se potom ukazuje jiná skutečnost – ve městě byl ve funkci již zmiňovaný cukrovar a též vmístěný do prostoru hospodářského zázemí hildprandtovského zámku. Prvotní cukrovar byl vbrzku sice zrušen, později však došlo k jeho znovuoobnovení a opětnému zániku, když jej zastoupil průmyslový lihovar. Ten má své druhotně založení v zaniklém pivovaru. Blatenský pivovarsko-cukrovarsko-

-lihovarský kolotoč, k němuž přidejme práci sladoven, o kterých bude ještě řeč.

Hildprandtovská opatrnost a šetrnost v investiční činnosti vzala konec v samotném závěru 19. století, kdy nově nastoupivší sládek Kohout blahé paměti prosadil oproti předchozímu důkladnější rozšíření pivovaru, jenž jeho přičiněním opustil předchozí prostor vymezený původním dvorem. Kromě varny, zvýšené do patra a opatřené prostorem chladnice byl podnik „vystřelen“ k západu vystavěním nového sklepního hospodářství, konečně a plně schopného přijmout vyspělou technologii spodního kvašení, které Kohoutovi předchůdci sice už používali, ovšem za nevyhovujících podmínek. Pivovar se tím „nadechl“ a svou produkcí definitivně překonal místního rivala, pivovarský podnik blatenských právovárečníků. Střed nového objektu „chladného hospodářství“ zaujímal lednice procházející odspoda až do výše patra, pohledově celému pivovaru dominující bod, ovšemže soudobý. Jak orel před vzletem a s křídly pročechrávanými očekáváním startu se potom jeví k lednici přistavěné boční objekty dvou sklepů, vzhledem k ní snížené a obsahující ledničním prostorem vychlazované obdélné sklepní oddělení. Sklepy mají valené klenbové a přísluší k nim šikmo připojené předsklepi. Bývala tu též stáčírna piva. Meziprostor nového stavení s původním vyplnila nová spilka navazující na původní ve starém pivovare. Přídavná spilka už má moderně

Blatná, už vcelku moderně pojednané sladovní humno starší sladovny nalézající se před zámeckým pivovarem, později součást lihovaru (foto autora, 2008).

pojatu obloučkovitou klenbu složenou do příčných ocelových traverz. Stará spilka má klenutí valené a v bocích v ní registrujeme výseče. Nové sklepy se spilkou a lednicí byly stavebně dokončeny a zprovozněny rokem 1896, což je stále patrné v dedikaci na průčelí udaného objektu. Lednice, jak již víme funkčně využívaná až do ukončení práce pivovaru, byla ze zadní strany opatřena dopravníkem ledu s dřevěným obložením, až v nedávné době sneseným a dochovaným pouze v reliktech železných zbytků bezmocně trčících z kamenosti jižního štítu budovy. Hlavním dodavatelem ledu pro ni byl blízký a již zmíněný rybník Sladovna. V závěru své činnosti se blatenský pivovarský podnik dočkal částečně užívaného umělého chlazení, určeného především pro spilku a ke zchlazování mladiny před prokvašením. Chlazení bylo čpavkové, za pomoci solanky.

Týž sládek Eduard Kohout se postaral i o další rekonstrukci pivovaru, která proběhla o rovných třicet let po výše opísané. Šlo o výstavbu nové varny s příslušenstvím strojovny a kotelny, jejichž spojením do jediného celku podnik svůj provozní vývoj v jádru dokončil. Teprve létem 1926, po uvedení nového „teplého hospodářství“ v plnou činnost, stal se zámecký pivovar v Blatné dominantním vůči svému okolí a následně přivodil zvrst v chápání regionálního pivovarnictví, do té doby nadhodnocovaného dosud schopné se činnic podnikem v nedalekých Lnářích. Blatná se rychle ukázala silnějším a progresivněji orientovaným pivovarem s daleko dohlédnutelnou budoucností. Škoda, doby měly vzít jiný konec, v předmnichovské republice ale ještě netušený.

Novou projektovala vyhlášená, ovšem už s plzeňskou škodovkou fúzující firma Novák & Jahn. Jednoduchá, dvojnádobová garnitura byla v měděném provedení na přímý otop. Pohyb však měl již parostrojní účinnost. Kombinace dosti zarážející a mírně řečeno svědčící o nedotknutelnosti udaného projektu, související s tehdejšími podmínkami i přetlakem piva, kterého začalo být v blatenské oblasti nadstandardní množství a výstav zmodernizovaného pivovaru neměl v následnosti převyšovat 20 000 hektolitřů ročně svařovaného piva. Kupodivu na zcela nově postavenou varnu nenavazovala chladnice, která zůstala i nadále v původním uložení při staré varně. V tomto směru slabina a opětá nedokončenost v technických vymoženostech rekonstruovaného blatenského

pivovarského podniku. Nicméně, novou dominantou se v něm stal do výše vyzvedlý cihlový komín, zatímco postarší byl uveden v pokleslost a pro svou další nevyužitelnost jej obsadili čápi, jejichž přítomnost předznamenala příchod pozdějšího místního sládky, víme, že již posledního a Jana Čápa jménem. Slovem „začápvitost“.

Nová varna, pravouhle přistavěná ke sklepům s lednicí, byla vnitřně obdélným prostorem halového charakteru s příslušenstvím šalandy v lepším, spíše kancelářním provedení. Místnost obsahovala dokonce krb a jistě milé posezení doplňovaly na zdech provedené malby, vypracované místním výtvarníkem a písmomalířem panem Bryndou. Pozoruhodná, až pietní záležitost, dnes a v komerčněji chápaném čase pozapomenutá a ponechávána v nevyužití. Myšleno ona místnost, kde duch odeztného blatenského pivovarství přímo mizí, neřku-li „chcípá“...

Dodatkem: v areálu pivovaru je stále ještě funkční studna, která ovšem slouží pouze pro odběr užitkové vody. Průsak z blízkého rybníka Sladovny kvalitu vody citelně ovlivňuje, což v minulosti nebyvalo, když někdejší vodní zdroj měl využití k varním účelům. Zaniklý pivovar byl po krátký čas i pěstírnou hub, později se znovu změnil v lihovar, pěstitelskou pánenci z ovoce do něj dováženého. Vcelku bez připomínek. Totéž se týče zevnějšku jeho objektů, které jsou zčásti opraveny, a dokonce nově olíčeny působivou červenobílou barevnou kombinací – ovšem pouze vlastní lihovar, když původní pivovar především v nádvorní stra-

ně zřetelně chátrá a na případnou rekonstrukci teprve čeká, dá se říci, že i netrpělivě. Zaráží však povědomost o pivovaru, která je vzhledem k současné funkci lihovaru jaksi odtažitá a slova *jó, byl ta-dy pivovar, ale už je to dávno*, působí až sklíčujícím domem. Kuriózně nevhodnější památkou na bývalý blatenský panský pivovar je naproti zámku se nacházející hostinec „U Bryndů“, svým založením sice novota, nicméně působící do starodávna zahleděným dojmem. Je jím vlastním i provozovatelem zároveň je pan Brynda mladší, syn předešle jmenovaného blatenského písmomalíře a sám výtvarník, což je na úrovni a vzhledu hospody patřičně znát. Zvláště mile potom působí tři původní vývěsní štíty sejmuté z brány nedalekého pivovaru a zřetelně dokladující jeho působilnost ke třem na sebe navazujícím národním podnikům. Fakt, že se jedná o dílko pana Bryndy staršího, netřeba zdůrazňovat. Ve výčepu udaného hostince je nespornou zajímavostí další atribut převzatý z bývalého pivovaru a při jeho likvidaci dokonce vyhozený – litinová cedule s uvedením firmy zřizovatele varny, původně pražské strojní společnosti Novák & Jahn s vročením 1926, následně použitá k dekoru dvou výčepních kohoutů, z nichž prýští hosty žádaný pivní mok. Vpravdě „kohoutovská“ symbióza. Stěny bryndovského hostince jsou citlivě vyzdobeny plakáty, vývěskami (mezi nimi i vzácná blatenská a jak jinak než pivovarská), dobovými fotografiemi a inzeráty. *Zboží všeho druhu*, vždyt dnešní hospoda bývala kdysi hokynářstvím. Tradice přenesená do přítomnosti. Dům s hos-

Blatná, sladovna rodiny Matějovských, činná i pro hildprandtovský zámecký pivovar (foto autora, 1986).

tiněm, v roce 2002 těžce postižený povodní, už málem kvůli ní zanikly, celek však došel obnovení. Nezastavit se tu i při sebe kratším pobytu v Blatné by bylo neodpustitelnou chybou a nedůsledností. Už pro zdejší pivovarnickou reminiscenci. Mimochoodem, taktó stať není v žádném případě placenou i jinou reklamou, nýbrž vychází z názoru a pocitu autora, jeho okamžité nálady a vjemu soubydlenosti s osobami bryndovského rodu. K nepochybné pozoruhodnosti hostince „U Bryndů“ dále přispívá i těsné sousedství staré Kaplanky, nacházející se rovnou naproti a jejího přízemního kvelbu s působivým klenutím, ve které bývalo kdysi veselo při blatenskými děkany šenkovaném pivu... Génus loci se pouze přenesl přes uličku a má tak dnešní pokračování. Svěží osvěžení, není-liž pravda.

Nežřízeností přímo charakterizujeme funkci blatenských sladoven, kterých bylo ve městě několik, a to ještě v dobách v jádru nedávných. Víme již o rybníku před pivovarem, jenž je Sladovnou přímo jmenován, v jehož blízkosti potkáváme hned dvě budovy sloužící kdysi sladovnickým potřebám. V předchozím textu jsou lehce zmiňovány a nyní k nim konkrétněji. Zevně nepochybně starším objektem je sladovna v patrovém provedení, obdélná a svými průčelími orientovaná jedním k zámku na severní straně a v opačném směru druhým shlížejícím na pivovar. Evidentně renesanční původ této sladovny dokládají stále působivé vysoké a hrotité trojúhelníkovité štíty, svým pojednáním zřetelně korespondující s čely starého pivovaru a hospodářského dvora. Popisovaná sladovna (její starozitnost nazvuje zřejmě už nezodpověditelnou otázkou, zdali se v ní nenacházel i původnější pivovar) byla v první polovině 19. století, dost možná v souvislosti s úpravou na cukrovar (?), vnitřně vykotlána a přízemní prostor následného humna (už opět sladovnické provozní celek) vzal podobu trojlodí podléhne členěných dvěma řadami nových pilířů vynášejících klenební pásy s plackovitě stvořenými stropy. Sloupy mají válcový tvar a celá architektura přiznává spíše empirový charakter. V patře nad spodním vzniklo horní humno doplněné valečkou, zčásti rovněž klenutou. Výše potom, v patrech, se nacházely obilné a sladové půdy, dřevěnost. Následně, zřejmě v době prvotní modernizace vedlejšího pivovaru, byl při východním boku sladovny vyzdvižen dvojlískový hvozď věžovitě konstrukce, stavebně vytažený z kubusu stávajícího

objektu a opatřený sedlovou stříškou. Kdysi jistý a pro provoz hvozdu samozřejmý vrcholový párník už není, byl po zániku sladovny snesen. V této sladovně, později sloužící i pro lihovar, se dále nacházely kancelářské prostory a nepochybně i šalanda, dodnes prokazatelně skrže zdobné dřevěné schodiště a chodby s malbami na stěnách, opět vyšlými z „tvůrčího štěteč“ pana Bryndy staršího. Těžkost bytí se zde srovnává s lehkostí žití..., anebo tomu bylo naopak?

Druhá sladovnická budova, též patrová, ale nižší v porovnání s výše popisovanou, je situována kolmo k ní a tvoří samostatný objekt se starší sladovnou interiérově nespojený. Taktéž obdélná stavba má východní ukončení v podobě vícebokého přístavku neznámého účelu – snad se jedná o pozůstatek původního kruhového žentouru sloužícího k pohonu zařízení lihovaru anebo, opět hypoteticky vzato, měl daný prostor cosi do činění s již zmiňovaným cukrovarem, který se ve zdejších stavbách též po určitou dobu nacházel. Dodejme pouze, že blatenský cukrovarnický provoz byl jedním z nejstarších v Čechách vůbec a jednalo se o hildprandtovský příspěvek k historii manufakturního podnikání u nás doloženého v prvních letech 19. století, bohužel nedotažený k dokonalosti a záhy opuštěný pro nerentabilitu. S následným lihovarnictvím už kráčelo vše v kladnějším směru.

Vznik druhé panské sladovny při blatenském zámku s pivovarem je tak trochu záhadnou a do jisté míry unikátní záležitostí. Proč? Objekt je mladší prvního a nese jasné znaky barokní architektury – ve svém přízemí, klasickém humně s doplňkem prostoru hvozdu, se zdá být stavěn jaksi „navíc“. Ale zase, proč? Vždyť výroba samotného pivovaru nebyla v dávnější minulosti natolik veliká, aby vyžadovala určitě nemalé množství sladu v obou sladovnách produkovaného, když ani slad potřebný k pálení v lihovaru neměl nekonečný horizont. Navíc se dá předpokládat vlastní pivovarská sladovna v prostorách hospodářského dvora. Zkrátka neznámost, a tudíž i nevysvětlitelnost. K nim připočteme i ten fakt, že v závěrečném období 19. století se líc připravoval častěji z levnějších brambor i jiných surovin než z obilného sladu.

Humno druhé sladovny je dvojlodní, oproti novějšímu v první nižší a členěné jednodílnou řadou středem vedených sloupů hranolovitěho profilu, nesoucích masivní klenební pás, zadržující těžkou valenou klenbu. V severozápadním rohu

humna, zadním, je dosud znát otisk kamenného máčecího štoku. Oddělen schodištním vstupem, pokračovaným do patra, se nachází boční prostor sladovnické hvozdu, valeně klenutá místnost s uložení k tělesu sladovny příčném. Původní hvozď byl tvořen tradičním valachem, po kterém se dochoval v koruně klenby zazděný odvod kouřových zplodin. Hvozď byl později užíván jako přídavné humno. V patře nad humnem bývaly půdy s možnou valečkou, úložný prostor pro zrno byl i v podstřeší. O na hvozď navazujícím vícebokém prostoru, který sladovnu uzavírá, již byla řeč. Budovy obou sladoven nyní slouží ke skladovým potřebám a mají tím alespoň přijatelné využití, byť s původním už zcela nesouvisející. O budoucnosti raději nehořme, v Blatné není vše jen platné, ale může být i ztracené...

Místnímu sladovnictví dalo korunu založení obchodní sladovny rodinou Matějovských v roce 1903. Svému účelu nesloužila dlouho, něco přes čtvrt století, když jejího sladmistra Jaroslava Matějovského krátce před vypuknutím 2. světové války registrujeme coby šládku v zámeckém pivovaru, jak nám již známo. V téže době sladovna už patrně nepracovala a pan Matějovský si musel nalézt perspektivnější zaměstnání, což tou dobou hildprandtovský pivovar určitě poskytoval. Do doby vcelku nedávné sloužila zaniklá sladovna k pekárenským účelům. Pekárna změnou režimu a „působením neviditelné ruky trhu“ zkrachovala, ba co víc, totálně zmizela destrukcí, když v místě jejího stání sledujeme novodobé objekty sociálního ústavu pro seniory. Sladovna Matějovských sice do kontextu této encyklopedie ne zcela patří, ale vzhledem k kompaktnosti blatenského pivovarnictví jsme jí menší prostor rádi poskytli.

Závěr už pouze lakonický – restitučním řízením se Hildprandtové do Blatné vrátili a kromě zámku s polnostmi, lesy a rybníky převzali i zámecké hospodářství včetně pivovaru se sladovnicí. Do vínku dostali objekty v neutěšeném a občas i dezolátním stavu. Proces obnovy není rychlý, má své progrese i recese a o pivovarství se mluví jako o dávno odeznělé kapitole místního průmyslového činění. S tím se smířme, ale hlavu neklopme s vědomím, že vše se může časem změnit a pivovarnictví ve městě opět rozkvetne jako za první republiky proslulé růže Jana Böhma z Blatné.

Hodinku pěšky severně od Vimperka a v místě, kde se protíná hned několik komunikačních spojů včetně železnice přibližující kraj centrální Šumavy k vnitrozemí, potkáváme doslovnou změt vesnic, osad i samot, z nichž hlavním sídlem jsou Bohumilice. Z návrší při východním cípu obce shlíží na tento bohumilý kraj starobylý kostelík Nejsvětější Trojice. Poměrně rozevřená údolí řeky Volyňky, do něhož se stéká několik vodních toků, skýtá už na první pohled přímo ideální prostor pro osídlení, vytvářené zde po staletí.

Bohumilice náležely k vimperskému panství vlastněnému původně Purkartem z Janovic, jenž byl s největší pravděpodobností i zakladatelem tamního hradu, prvně historicky zmíněného k roku 1263 (bohumilický kostel se však zdá být starší a jeho vznik se datuje již do první poloviny 13. století). Od pozdějších vimperských pánů, Kaplírů ze Sulevic, získal Bohumilice roku 1494 Zdeněk Malovec z Chýnova, z jehož rodu vzešel i stavitel zdejšího panského sídla, které vzniklo jihozápadně od středu vsi, blíže Bořanovickému potoku. Stavebním slohem renesanční tvrz byla nazvána Skalicí, a přestože její založení mělo mladší původ než blízká ves, vžil se pro lokalitu trochu nepřesně pojmenování Stará Skalice. Příslušenstvím malovcovské tvrze se stal i poplužní dvůr, kde později vznikl malý pivovar.

Skalická tvrz je prvně zaznamenána k roku 1549, a jelikož známe maloveckou podnikavost a rodovou schopnost vyzískat z vlastních statků veškeré možné výdobytky, nebudeme se jistě mýlit, když řekneme, že od počátku tu měli na zřeteli více než dobrý příjem z pivních várek, tou dobou nejjistější a nejkonkrétnější zdroj peněžních prostředků. Funkce staroskalického pivovaru tak měla určitě brzký zárodek, ačkoli přímé zprávy o renesančním původu zdejšího pivovaru chybí. Malovcové tu navíc zakořenili vskutku hluboce a na Skalici hospodařili až do počátku 19. století – téměř neuvěřitelných více jak tři sta let. Tak či onak, první zprávu o existenci skalického pivovaru nám přináší až tereziánský katastr, podle kterého v polovině 18. století činil jeho výstav zhruba 150 hektolitrů piva ročně. Málo, ale pro spotřebu piva na rovněž nevelkém panství vcelku postačující množství.

Skalický statek Malovcové časem za-

družili, a tak již koncem 18. století, přesněji roku 1793, prodali část panství tou dobou rychle bohatnoucímu feudálovi, hraběti Františkovi ze Sickingenu, jenž postupně skupoval sousední statky ve Čkyni či Zdákově. Dualitní správa Sickingena a původních majitelů skončila poměrně brzy – zdejší rodová linie Malovců vymřela a zboží poté cele přešlo do vlastnictví Thun-Hohensteinů, rodu více známému svými državami v severních a východních Čechách než zde, na Šumavě. Skalické a koneckonců i význačnější blízké zdákovské zboží byly pro ně záležitostí spíše okrajovou a jako zdroj příjmů i nepříliš výnosné. Není proto ani divu, že Leopold Felix, hrabě Thun-Hohenstein, se patrně prodělečného staroskalického pivovárku rád zbavil – ostatně, jako majitel velice prosperujícího pivovaru v Benátkách nad Jizerou měl o pivovarských provozech jistě vlastní představu. Přitom ještě za jeho majetnictví, v počátcích 70. let 19. století, opouštělo věkovité zdi pivovárku na Staré Skalici velice obstojných 400–450 hektolitrů piva ročně, podnik byl pronajímán a sládkoval v něm jistý Burian. Další známé údaje však dojem z pivovaru poněkud devalvují. Var byl pouze desetihektolitrový a provoz veden ručně. Z míry varu je pak zřejmé, že jistě rustikální podnik pracoval sice v malých dávkách, avšak s pravidelností každotýdenních várek.

Posledním vlastníkem skalického panského pivovaru byl Arnošt Lumbe z Malonic a jím najatý sládek Václav Macakarini tu, někdy kolem roku 1883, odvedl konečnou várku. Pivovárek skomíral a se světem se loučil v hlubokém útlumu. Poslední jeho celoroční výstav je dán rokem 1880, kdy se svařilo jen 210 hektolitrů piva. Sládka Macakariniho pak rokem 1884 registrujeme už v jeho novém působišti, taktéž na pokraji zániku se pohybujícím pivovaře v Česticích u Volyně, Staré Skalici na dosah.

Skalický pivovar hledejme v komplexu zámku a lemu příslušných hospodářských budov ležících stranou Bohumilic, jak výše zmíněno, od nichž je odděluje poměrně rozlehlý rybník, někdy zvaný též Panský. A právě cestou od vsi až ke kapliče s křížovatkou dalších tras norem rovnou narazíme do starého pivovaru. Je totiž úvodním objektem původního vrchnostenského areálu s dominantním zámkem, který ze své dávné původnosti renesančního sídla rytířů z Malovic leccos slevil a v novějších časech byl přestavován. Nicméně stará část zámeckého

stavení, skrytá v pozdních úpravách, má z hlediska místního pivovarnictví značnou hodnotu a význam – už podle širokých vrat vyvedených z tělesa budovy křížmo proti pivovaru je naprosto jasné, že tyto jsou branou do sklepního hospodářství, jak jinak než sloužícího k ukládání a ležení piva. Sklepy, dále uvidíme proč, jsou zároveň dnes nejpůvodnějším provozem zdejšího pivovárku a jeho největším klenotem.

Pivovar je tvořen vcelku jednoduše, obdélnou a dílem z kamene i cihel stavěnou budovou, přízemní a opatřenou sedlovou střechou, prostou a bez veškerých příkras. Jedinou zevní zvláštností se vyznačuje nádvorní (jihovýchodní) stěna pivovaru, viditelně prohnutá jakoby „po úderu“ netušené mocnosti. Exteriér pivovaru si dodnes zachoval jisté znaky starobylosti a rustikálnosti (čehož je výše zmíněný úkaz dokladem), ale jeho interiérové části jsou novodobě značně upraveny – k obytným účelům byla přestavěna z čela umístěná varna a za sýpku sloužily následná spilka a především sladovna, rozeznatelná v zadním díle bývalého pivovaru. Pozdější sýpka si však i nadále ponechala alespoň kus původního charakteru prostoru spočívajícího ve výrobě sladu. Uvnitř jsou stále patrné reliktky klenb a z vnější strany (severozápadní) je boční zeď opatřena typickými malými okénky prolamujícími masivní zdívo. K hlavní budově pivovaru byl k zadnímu jeho štítu kdysi těsně a nako-so připojen další, velikostí drobný objekt, pro zboření již zcela neznámého účelu, snad ke sladovně příslušný hvozd. Udaná budova zmizela při konečné přestavbě zámku na počátku 20. století.

Nejhodnotnější svědkem pivovarské činnosti jsou sklepy. Jejich uvozením je předsklepi nepravidelného půdorysu, dále pak zadní levý sklep vedoucí do chodby a okamžitě se pravotočivě zalamující do úzkého sklepení tunelovitého charakteru s kamenným návalkem po levé straně. Podesta evidentně sloužila k ukládání sudů. Tento velký sklep je v klesající tendenci a schodištěm ukončen obdélnou lednicí, podlahou nižší a s dobře patrnou jámkou v zadním čele. Třetí předsklepní výstup vede do dvou za sebou řazených sklepních oddělení, obdélných a zadním sousedících s vedlejší lednicí. Sklepy, kamenné s cihelnými doplňky, valené klenuté a dobře odvětrávané, mají v podlaze stále zřejmý odvodní kanálek cílený ke vchodu. K jejich zbudování byl vhodně využit stoupavý terén, takže zatímco vchod do předsklepi vst-

cházi z úrovně dvora, lednice a především zadní sklep jsou hluboko pod zemí. Již z těchto důvodů je znát pozdější založení sklepů, ačkoli se při jejich zřizování nutně vycházelo z podzemní prostory původní, kterou lze tušit blíže k jádru dnešního zámku, v chodbovitém sklepení s návalkem a lednici, později prohloubené a zvětšené.

Zatímco pivovar se vyznačuje barokním stavebním slohem, sklepy (až na výše uvedené starší prostory) vykazují styl typický spíše pro 19. století. K pivovaru dále patřovala jemu protilehlá přízemní budova, prý bednárna s dalším nutným příslušenstvím. Celý komplex zámeckého hospodářství je v soukromém vlastnictví a probíhá tu živá rekonstrukční činnost. A tak se Stará Skalice odívá do nového hávu. Starobylost se ale setřít nedá, což ceňme.

BOROTÍN

„Starý zámek“, neprávem poněkud opomíjená zřícenina středověkého hradu Borotín, se shlíží v hladině ze tří stran jej chránícího rybníka s hrází, pod níž se rozkládají budovy malebně posazeného a vpravdě starožitného mlýna. V Borotíně býval též pivovar, jen asi století funkční, a proto i v jádru neznámý. Dokonce i jeho lokace je sporná a těžko doložitelná. Ale už pro romantičnost městečka, nalézajícího se na sever od Tábora, stojí za to se o Borotín v krátkosti zmínit.

Krajina kolem Borotína bývala kdysi vlastnictvím jihočeských Vítkoviců a z nich později vydělené větve pánů z Landštejna. Z té pocházel i jistý Mikuláš, známý již s předpokladem „z Borotína“ a historicky doložený k první polovině 14. století. Zdá se pak, že řečený Mikuláš z Borotína byl i zakladatelem hradu a zároveň lokátorem stejnojmenného městečka, vysazeného západně od panského sídla. O sto let později, s určitostí v roce 1446, se stal novým majitelem borotínského hradu s městečkem Jan Malovec z Pacova. Rod Malovců si hrad s přilehlým panstvím podržel po dobu více jak sto padesáti let a je tak i jasné, že právě za správy některého z jeho příslušníků vznikl při hradu či dvoře před ním i vrchnostenský pivovar. Zprávy o něm jsou kusé a vždy je nacházíme jen v souvislosti s dědičným řízením a v odkazech. Nicméně, již k roku 1517 je v Borotíně připomínána sladovna (pivovar však přímo ne), kterou obdržela Kateřina Malovcová z Pacova jako svůj díl teh-

Borotín, původně středověký hrad s částí mlýna (vpravo) a jádrem pivovaru (uprostřed) za novějším trojúhelníkovým oknem (foto autora, 2000).

dy na dvě části rozděleného zboží. Její podíl zahrnoval též vlastní hrad Borotín s rybníkem a mlýnem pod ním, dále pak několik vsí a dvorů v blízkém i vzdálenějším okolí.

Roku 1613 a blíže neznámým způsobem se Borotín (konkrétně řečeno jeho malovecký díl, neboť druhá část zboží – městečko Borotín a k němu příslušné vsi – byly v rukách na blízké Jistebnici sídlících Lobkoviců) dostal do vlastnictví Kryštofa Vojkovského z Milhostic. Další desetiletí se neslo ve znamení narůstajícího politického napětí v zemi, které vyvrcholilo osudnou bitvou na Bílé hoře v roce 1620. Vojkovští, jmenovitě Přeč a Adam Albrecht, stáli na straně odbojných stavů, a tak v roce 1623 protokolárním konfiskačním řízením o veškerý svůj majetek přišli. Msta císařských vojáků šla dokonce tak daleko, že borotínský hrad byl jimi vypálen a poničen natolik, že k datu prodeje (týž rok 1623) z něj *všesteno jen jméno a zdí zbořené, dvůr zůstal spalenyj*.

Díl Vojkovských tehdy prikoupila a majitelkou opět celistvého Borotína se stala dobově proslavená Polyxena z Lobkovic, která v krátkém čase získala i sousední zboží na Kostelci (též s malým pivovarem), a takto scelené panství připojila k Jistebnici. Zdá se, že to byl i konec borotínského pivovaru. O něm se sice kupní smlouva z roku 1623 zmiňovala, avšak zanedlouho už nikde uváděn nebyl. V místním pivovarství pak na spojeném zboží pokračoval panský pivovar

v Jistebnici a nejbližší Borotínu později vyvstal nový pivovar v Kamenné Lhotě. Zbývá jen dodat, že existují i zmínky o pivovarství přímo v městečku Borotíně – ty jsou však velice starého data a za dob činnosti pivovaru při hradě už mizí.

Borotínský hrad prošel celou řadou stavebních úprav a konečnou podobu získal za Malovců na přelomu 15. a 16. století, kdy byl také nově opevněn. Malovcové vyzvedli v předhradí i hospodářský dvůr, všeobecně sice pokládaný za barokní dílo pozdějšího původu, nicméně některé jeho stavební prvky poukazují na evidentně starší založení. A právě v tomto dvoře, při jeho jižní části a k východu ukončeném křídle, je tato teze stvrzena mírou nejvyšší. Stoprocentním dokladem starobylosti borotínského statku je podoba až neuvěřitelně zchovalé původní sladovny, historicky připomínané již výše zmíněného roku 1517. Ze zdánlivě „ošumělého“ a věky spíše zapomenutého Borotína se tak náhle stává památka, staropivovarský punkt do morku kostí a záležitost přímo muzeální. Navíc, existenci sladovny umocňují ve stejném stavebním slohu řešené podzemní části vedlejšího hradu, které dosti zřetelně poukazují na spilku a pivovarský sklep. Jen vlastní pivovar nám jaksi uniká a jeho poloha už asi nebude nikdy plně objasněna.

Borotínská sladovna je přízemní kamenná budova pozdně gotického charakteru. Jen její východní štít (později doplněný cihlovou barokní dozdívkou)

už naznačuje nově přicházející stavební sloh, renesanci. Střecha, od přízemního dílu výrazně vyvýšená, má jen jedinou půdu nesenou příčnými trámy vysunutými do stran. Vnitřní humno, středem dělené řadou pěti pilířů do dvoulodí, působí značně archaicky a svou masivností až těžkopádně – to pro jeho nízkou klenbu křížově vedenou z hran pilířů do obvodových zdí bez polosloupků. Klenba je rovněž kamenná, s občasnými cihelnými doplňky. Středové sloupky jsou ve svém základu postaveny z hrubě opracovaného kamene, žuly a při hranách místně okoseny pro lepší manipulaci s vidrovcími lopatkami. Zdánlivý detail, ale typický pro sladovny a potvrzující původní účel prostoru, v němž běžný pozorovatel a laik vidí jen chlív či stáj, což, ostatně, byl jeho pozdější osud.

Humno větrem značně sešlo, podlaha se zborčila a klenby jsou místy již propadlé a jen provizorně zafixované proti úplné devastaci. K odvětrávání sloužila řada malých oken – ze stran nádvorních vždy po jednom v mezisloupoví a na opačné straně, ve zdi obrácené do volného prostoru mimo dvůr, jsou okénka v polovičním rozsahu a umístěná střídavě. Čelo budovy pak tvoří příčně klenutá místnost s šestým středovým pilířem, částečně vezděným do příčky oddělující humno od sladovny. Býval tu dozajista hvozď, zřejmě valach, umístěný napříč prostorem. Humno má i malé podsklepení, související však asi už s pozdějším využitím budovy a sloužící za mléčnici. Sklípek je přístupný přímo z humna ú-

kým a strmým schodištěm, podvkrátě zalomeným.

Sladovna tvoří jen zadní část jižního křídla dvora, když jeho přední díl býval obytným stavením. Nicméně, případný a dávný účel pivovaru tu nelze vyloučit. Podle místní tradice zde bydlíval panský lesmistr, jehož „příčiněním“ protější hrad podléhal rychlé zkáze, když podnikavý lesní správce prodával hradní zdivo jako lehce dostupný stavební materiál. Naštěstí se jeho destrukční činnost nedrazila na spodních patrech borotínských zříceniny, kde jsou i dnes patrné spílka a sklepy. Spílka, nalézající se přímo proti dvoru a pod vstupní budovou hradu, opisuje zevní hradní tvar. Masivní kamenná zeď o tloušťce přes tři metry vytváří vnitřní prostor lichoběžníkovitého tvaru, nesený dvojicí dole poměrně štíhlých a elegantně nepostrádajících sloupů, vrchem přecházejících do výše v klenbě. Místnost je obdélná a stěna obrácená delší stranou k jádru hradu nese znaky zahloubení do homolovitého skalního podkladu, což představuje velice rustikální prvek hodný pozdního středověku a teprve počínajícího údobí renesance. K odvětrávání spílky původně sloužilo ke dvoru otočené okénko, dnes v podstatě vchod, vedený z hradního příkopu, jímž se dá projít do celého borotínského podzemí. Na rozdíl od kamenných pilířů na sladovním humně jsou sloupky ve spílce vespod částečně profilované, a vůbec jsou neklamným dílem rutinnějšího kameníka. Na původní účel spílky dále ukazují i poměrná výška místnosti, urči-

tě přesahující tři metry v koruně valené a celokamenné klenby.

Ze spílky po sotva znatelných stupních a poměrně složitě řešenou chodbou lze dojít do sklepů. Ty tvoří dvě rozdílné prostory. Od chodby první sklep je čtvercovitého tvaru, výše podlahově umístěný a proti vstupu do něj odvětrávaný střílnovitým okénkem vedoucím k jihu a mimo jádro hradu. Druhý sklep je větší, obdélného půdorysu, více zahloubený a stejně jako spílka na vnitřní straně, u delší strany privrácené k hradu, je vtesaná do skály. Protější stěna byla narušena sesutím obvodového zdiva, které muselo být při nedávné rekonstrukci hradu nově upraveno do podoby gotického lomeného oblouku. Tímto otvorem je sklep zároveň odvětráván. Původní vchod do sklepa se zachoval v čelním dílu, odkud se s pivem a jemu příslušnými nádobami i ručně manipulovalo. Oba sklepy jsou celokamenné s mizivým procentem cihlových vyzdívek, valeně klenuté a jako vše na Borotíně mocně starožitného vzhledu. Zbývá se dále zmínit o stíněném schodišti, vedoucím z předsklepní chodby do hořejších částí hradu, které sloužovalo jako osobní vstup do sklepních a spilečných prostor.

Doklady dávné pivovarské činnosti na borotínském hradě a ve dvoře jsou nesporným unikátem, zvláště při zmínce, že pivo se tu nevaří a slad nepřipravuje už bezmála čtyři sta let. Vzpomeneme-li i středověký původ mlýna pod hrází Zámeckého rybníka, ocitáme se náhle v jiném světě, době dávnou minulou a přesto nepomíjivé, skryté ve věčném kameni tu všude přítomném a roztroušeném po okolí, na samém prahu dávné minulosti...

K dobré „borotínské“ náladě zdatně přispívá i přístupnost hradní zříceniny bez omezení, což však na druhé straně nahrává případné nové destrukci vedené v duchu „podnikavého“ lesmistra, zásluhou okolních chalupářů a lidí bydlicích v blízkém okolí. To se zvláště palčivě projevuje v dvoře, kde postupy mizí vše, co se dá ještě zužitkovat. Nebude asi dlouho trvat a Borotín potká osud rozkotanosti, kterým již nejednou prošel. Snažme se, abychom toho nedopustili.

BOROVANY

Lokality stejného jména nalezneme v jižních Čechách hned dvě a v obou bývaly i pivovary. Zatímco Borovany u Bechyně jsou svou pivovarskou historií už dost

Borotín, klenutý prostor pod palácem hradu – zřejmá součást provozu pivovaru, snad spílka (foto autora, 2000).

zahalené v mlhách zapomnění a pivo se v nich nevaří více jak 270 let, pivovarnická minulost Borovan u Českých Budějovic je mnohem živější. Těž i proto, že na rozdíl od prvně jmenovaných se objekt starého pivovaru v nich dodnes zachoval.

Městečko, rozprostřené v utěšené krajině na jihovýchod od jihočeské metropole a poblíž rodiště husitského vojvůdce Jana Žižky z Trocnova, je jako ves prvně doloženo velmi záhy, již k roku 1186, kdy Borovany český kníže Bedřich daroval dolnorakouskému klášteřu cisterciáků ve Zwettlu. O necelých sto let později však už byla ves majetkem Vítkovců, konkrétně jejich landštejnské větve. Od pánů z Růže přešly stále ještě jako ves do vlastnictví drobné šlechty. Roku 1436 získal celé panství Borovany někdejší služebník pánů z Rožmberka, usazený nejprve v Linci a poté budějovický měšťan, Petr z Lindy. V roce 1455 se bezdětný Petr, povýšený do šlechtického stavu, rozhodl založit zde klášter augustiniánů, zřízený při starším kostele Navštívení Panny Marie. Tomuto proboštství, osazenému z Třeboně, pak odkázal veškerý majetek. Hospodářským příslušenstvím kanonie byly i dva klášterní dvory – jeden přímo v Borovanech a druhý v nedaleké Hluboké.

Po polovině 16. století se klášter vinou špatné správy dostal do hospodářských potíží dovršených v roce 1557 morovou epidemií, při níž řádoví bratři v podstatě vymřeli. Komunita poté exi-

stovala vlastně jen podle jména a administrována byla z Třeboně. Jejeho úpadek obratně využil jihočeský magnát a vladař rožmberského rodu Vilém, jenž borovanský klášterní majetek sekularizoval („zsvětštil“ či vzal do zástavy, jak liho). Prý se „Boha neboje“, neboť v oplátku rozšířil jinou klášterní kanonii, a to v Třeboni. K tomu lze dodat jen tolik, že Rožmberkové – uvnitř jimi vlastněného dominia se Borovany nacházely – do klášterních záležitostí vždy zasahovali už z toho důvodu, že zakladatel fundace byl jejich úředník a poddaný. Už v roce převzetí klášterních statků Rožmberky (1564) byl v Borovanech při kanonii činný pivovar, založený v blíže neurčené době. Pivovar jistotně pracoval ještě před polovinou 16. století, víme totiž, že probošt Šimon, představený kanonie od roku 1525, jenž zemřel v roce 1557, řešil nedlouho po převzetí funkce mzdový dluh některých svých služebníků, mimo jiné i sládka. Právě za Šimona se počala projevovat stagnace borovanského klášterního hospodářství, která postupem let pak gradovala.

Ještě za augustiniánské držby, roku 1559, byl na panství a pro nápravu „zkažených poměrů“ dosazen rožmberský zplnomocněnec, kterým se nestal nikdo jiný než mladý, teprve později proslavený Jakub Krčín z Jelčan. Málo se ví, že budoucí regent začínal profesní dráhu právě v Borovanech, ale po pravdě řečeno, příliš se nevyznamenal. Krčín měl k rukám probošta Matěje Kožku z Ry-

náře, dle dobových zápisů člověka pracovní sice nepřilíši schopného, ale v otázkách vlastního prospěchu pravého to čímana, schopného čehokoli. Dokonce „schopného“ natolik, že Krčina, ještě patričně neznalého umění řídit, z Borovan po čtrnácti měsících služby vystrnadil...

Zlom nastal po již zmíněném roce 1564. Vilém z Rožmberka povolal do správy jím převzatého borovanského statku Jana Nyderthama. Pivovar byl v době předání novému panstvu uváděn jako „zpuštělý“, k nepotřebě byla i chmelnice při dvoře. Nydertham pivovar obnovil a již v roce 1566 se v něm uvařilo první „rožmberské“, dodávané do krčem nejen v Borovanech, ale záhy i do celého okolí. Prvotní produkce nestačila, a tak podnik musel být už po třech letech rozšířen, stejně jako dvůr u pivovaru. Již z těchto řádků a z pohledu pivovarského vysvítá, že rožmberská správa vnesla do Borovan zcela jiný život, ducha renesance, což předchozím dobám vůbec neodpovídalo. Tatam byla náhle řeholní askenze a zatrplost augustiniánské komunity vykázané do patričních mezí.

V rámci rožmberských držav byl borovanský statek nejmenším, to se však nevztahovalo na pivovar. Ten vařival půvo jak „bílé“, připravované z pšeničného sladu, tak pivo „červené, staré“, jehož základem byl slad ječný, z ječmene. Ročně se provádělo i přes osmdesát várek, přičemž poměr obou typů piv byl zhruba pět ku jedné ve prospěch v těch dobách žádanějšího, těž pak levnějšího piva pšeničného. Jednotlivé várky činily 40 hektolitřů piva „bílého“ a 22 hektolitřů „starého“, to vše při výstavu přes 3 000 hektolitřů piva ročně. Kromě piva byly zpeněžovány i vedlejší produkty – řídké pivo (tzv. patoky), mláto a pivovarské kvasnice čili droždí. Výnos z pivovaru v rožmberské kasičce cinkal nejvíce a v podílu tvořival přes šedesát procent celkového zisku. Jen pro srovnání – z rybníků, typicky jihočeské produkční položky (již tenkrát), byl čistý výnos osm procent, lesy přinášely obolus sotva procentní. Výdělečnost pivovaru, a to z velkého povzdálí, sledovaly jen panské dvory se šestnáctiprocentním podílem na tržbě, navíc značná část jejich produkce kryla právě potřeby pivovaru. Myšleno obilí a chmel. Hospodářská úroveň borovanského panství za Rožmberků, následně i Švamberků a v předbělohorském období všeobecně neměla obdobu ani v minulosti ani v budoucnosti. Zbyly z ní však jen zápisy v kronikách.

Borovany, nádvoří zámku s odrazem věže na budově pivovaru. V popředí ve stínu kašna, kdysi schraňující vodu k pivovarským potřebám (foto autora, 2003).

Pevná ruka hospodáře, prozíravost a organizační schopnosti – to vše v podání Viléma a poté jeho bratra i nástupce ve funkci vladaře vymírajícího rodu, Petra Voka z Rožmberka, se projevovaly v Borovanech i jinak. Ves byla povýšena na městečko, jemuž Petr Vok udělil právo prodeje soli. Borovanští mu naopak byli povinováni opravovat vodovod, když dodávky dřeva pro pivovar jim odpustil. Voda, to byl v Borovanech problém už od středověku. Městečko stojí na vršku, sice opodál a nad říčkou Stropnicí, ale jinak životodárná tekutina z ní se dala využívat snad jen k mytí a sporadicky. Pro pitné účely jistě ne. Otázku vodních zdrojů nakonec vyřešili augustiniani, když spolu s obyvateli Borovan dali zřídit dvoukilometrovou vodní cestu od pramenů Radostického potoka z luk pod Vápenickým kopcem. V zemi a v dřevěných trubkách proudící voda vedla k obecním kašnám a z jedné z nich byla spouštěna až do pivovaru. Nedostatkem vodovodu bylo, že se často poškodil, a jeho opravy tak nikdy nekončily. Nicméně, tento středověký přísun vody využíval borovanský pivovar po celou dobu své existence.

Dalekosáhlé rožmberské aktivity měly však i své stinné stránky. Samotný Vilém se choval jako druhý český král, rozhojňované jmění vzápětí ztrácel a na rodovém účtu přibývaly dluhy. Tý převzal už zmíněný poslední Rožmberk – Petr Vok. Za jeho vlády se do té doby ohromné dominium počalo hroutit a drolit. Jednotlivá panství dostávala nové majitele, většinou z řad rožmberských věřitelů, avšak Borovany si Petr Vok ponechal – především proto, že byly hospodářsky příliš propojeny s Třeboní, kam poslední Rožmberk přenesl sídlo krav. Vše pak, po skonu Petra Voka v roce 1611, přešlo v poručenství rodu Švamberků. Panství tehdy zahrnovalo městečko Borovany s dvorem a pivovarem, dále pak dvory v Hluboké u Borovan (nesměšovat s Hlubokou nad Vltavou), Mysletíně a přes deset vsí či dílů v nich. Borovanský pivovar zásoboval na dvacítku hostinců a krčem, z toho tři přímo v městečku.

Švamberská správa Borovanům v podstatě nic nového nepřinesla, na to byla příliš krátká. Propuklo stavovské povstání a Švamberkům, jako jedněm z nejhlavnějších zosnovatelů protihabsburského spiknutí, byly statky odebrány a následně předány především Eggenberkům. A zase – s výjimkou Borovan, které si mezitím vítězný Ferdinand II. ponechal. Ale v jakém stavu! Ještě před

Borovany, vrchnostenský pivovar ze zahrady (foto autora, 2005).

osudnou bělohorskou bitvou byly Borovany vypáleny, újmy doznal též pivovar, jenž načas přestal i vařit. Třicetiletá válka začala v Borovanech s malým předstihem...

Uvolněné období plně tolerance, v borovanském případě představované posledními Rožmberky a Švamberky, vystřídala tuhá knuta habsburské správy. Císařským statkem zůstalo městečko však jen do 30. let 17. století, kdy se do mezitím zcela zaniklého kláštera vrátila staronová církevní instituce, augustiniani, ovšem na rozdíl od svých předchůdců německé národnosti. Klášter ale v žádném případě nevzkvétal, ostatně, nebyla k tomu ani vůle, ani vhodná doba. Léta tápání a přešlapování na místě trvala v Borovanech celý věk. Borovany, klášterní výspa, byly řízeny z Třeboně a hospodářská činnost se rozvíjela jen zvolna. Pivovar byl sice obnoven, ale jeho pokračující produkce se nedala s rožmberskou vůbec srovnat. Na počátku 18. století, kolem roku 1712, svaňovalo se v něm sotva 600 hektolitřů piva ročně při várkách o obsahu jednadvaceti hektolitřů. „Nadřizený“ pivovar augustinianů v Třeboně touto dobou vystavoval skoro trojnásobek a velikostí výroby borovanský převyšoval i jemu nejbližší soupeřník, panský pivovarský podnik v Ostrolovském Újezdě. Ani tereziánský katastr z poloviny 18. věku výrazný příklon k lepšímu nezaznamenává – tehdejších 700 vyprodukovaných hektolitřů piva za rok situaci jen mírně nadlehčuje a návrat ke starým časům se v žádném případě nekonal.

V letech 1738–74 byl proboštem v Borovanech Augustin Dubenský, za

něž se klášterní zboží konečně začalo vzmáhat. Probošt stihl vystavět novou prelaturu, prý spíše panskému zámku než klášteru podobnou, ale pak vše vzalo jiný konec. Císařský díktát udeřil v Borovanech podruhé v roce 1785, kdy Josef II. zdejší klášter zrušil. Za dva roky na to přivítali borovanští usedlíci svého posledního feudálního pána, Jana ze Schwarzenberka, jenž pro sebe získané klášterní statky zde, v Třeboně a Zlaté Koruně, směnil za podkrkonošské panství ve Vlčicích u Trutnova.

Schwarzenberkové upravili ještě novotou vonící prelaturu na zámek, což ostatně nemuselo být ani příliš nákladné. Byla to v jádru jejich jediná větší borovanská investice. Vzhledu zámku byl přizpůsoben i pivovar, k původní prelaturě těsně přisazený a s ní tvořící jeden objekt. Provoz pivovaru však už zůstal jen dílčím a více se nerozvíjel – v posloupnosti jednotlivých pivovarských podniků ve vlastnictví schwarzenberského knížecího rodu zaujímal borovanský provoz spodní místa a jeho dny se krátily.

Prakticky od počátků 60. let 19. století probíhaly rekonstrukce a přestavba rovněž schwarzenberského pivovaru v Třeboně, měště Borovanům takřka na dohled. Zdá se pak, že právě v návaznosti na plně rozjetí výroby tohoto podniku – na svou dobu vpravdě velkopivovaru – se v Borovanech, někdy před rokem 1880, uvařila poslední várka. Pivovar si v posledku nevedl zle, vystavovalo se z něj přes 1 300 hektolitřů piva roční várky, ty však měly obsah stejný jako před sto šedesáti lety (již z tohoto data je

zřejmě zastaralost (provozu). Podnik byl zařízen na ruční pohyb a knížecí správa jej pronajímala. Jedním z posledních, spíše zcela posledním borovanským sládkem, by mohl být plný křesťaním jménem neurčitelný M. Mašek, v pivovare doložený po roce 1875. Část zrušeného pivovaru v Borovanech pak byla dále využívána pro skladové účely jiných schwarzenberských pivovarských podniků, především treboňského.

Objekt pivovaru v Borovanech doznal postupem let od ukončení provozu sice řadu změn, ale jako takový je stavebně zachován. Tvoří samostatné obdélné křídlo, od západu navazující na rovněž západní trakt bývalé prelatury, jejíž budovy sestavené do podoby písmene U vymezují vnitřní dvůr. Pivovar je z pohledu ze dvora přízemní, ale z druhé strany, západní a od zahrad, se jeví jako jednopatrový. Je to způsobeno jeho přísazením k terénnímu zlomu vzniklému navýšením dvora. Část pivovaru, sklepy, zasahuje až pod prelaturu. Budovu starého pivovaru znají borovanští občané jako dnes už rovněž zaniklé kino a objekt v současnosti slouží k obytným účelům. Ve dvoře před pivovarem je kamenná kašna s barokním ostěním. Právě do ní přitékala voda z radostických pramenů, kterou používali v pivovare k várkám.

Otázkou je, zda i v současnosti zřetelný borovanský pivovar má punc jedinečnosti a zdali neměl staršího předchůdce. Ví se, že Nydertham jeho provoz vyčlenil z původního klášterního konventu založením ještě středověkého, takže augustiniánský pivovar mohl být jinde – snad níže ve dvoře... Jde ovšem o spekulace, bez bližšího průzkumu bezpředmětné a těžko doložitelné.

BOROVANY U BECHYNĚ

V terénní prohlubni, v místě soutoku několika vodotečí nadýmajících podkovovitě tvarovanou rybníku, odsud obtékající k jihu říčkou Býlinou, pod Bernardicemi a blíže Bechyni, potkáváme druhé jihočeské Borovany, které se kdysi rovněž pyšnily vrchnostenským pivovarem. Ve srovnání s Borovany u Českých Budějovic však již stavebně nedochovaným, který navíc funkčně skončil v podstatně dávnější době.

„Bechyňské“ Borovany jsou historicky známy už od roku 1219, ale teprve k létu 1399 je máme patričně zosobněny zemanským rodem Kunaty s jeho syny Buzkem a Petrem, kteří se psali s pří-

domkem „z Borovan“. Tou dobou jsou v obci zároveň připomínány hned dvě tvrže, podle jistých znaků stojící v severním okrsku Borovan a nad již zmíněným rybníkem. V 16. století zde bylo postaveno dokonce třetí panské sídlo, při němž vznikl posléze i pivovar.

Již roku 1477 získali borovanský statek Bechyňové z Lažan, v témž čase dosti významný český rytířský rod, jehož příslušníci spojili nově nabyté zboží se sousedním bernartickým. V následné době založení borovanského pivovaru ještě nepředpokládáme, neboť Bechyňové využívali služeb jistého pivovarského provozu ve zmíněných Bernarticích, ale situace se změnila po roce 1553, kdy došlo k rozdělení bernartického panství a Borovany se staly samostatným statkem vlastněným Adamem, synem Jiříka Bechyňého z Lažan. Nepochybně až za jeho majetnictví byla na opačném konci Borovan vyzdvížena už výše zmíněná třetí tvrž, doplněná též novým dvorem i pivovarem. Bechyňové z Lažan hospodařili na borovanském zboží (obsahujícím posléze čtyři vsi s polovinou městečka Bernartic) po tři generace, až do počátků třicetileté války.

Poslední borovanský Bechyň z Lažan, Oldřich, prodal jeho osobou silně zadlužený statek (zahrnující renesanční tvrž, dvůr, mlýn a pivovar se sladovnou) jezuitské koleji od sv. Klimenta na Starém Městě pražském – psal se rok 1623 a Borovany jím už navždy ztratily vrchnostenskou samostatnost, když byly opětně spojeny s Bernarticemi, které staroměstští jezuité vlastnili už od roku 1606. Celé panství bylo posléze spravováno z Opařan, kde si dějinně nepopulární tovaryšstvo Ježíšovo zřídilo rezidenci a mocenské sídlo. Centralizačním tendencím jezuitského hospodářství v blíže neznámé době padl za obět i borovanský pivovar, zrušený a po jistý čas nahrazený jeho předchůdcem v Bernarticích, aby oba provozy od roku 1734 plně zastoupil nově vybudovaný pivovar v nedalekém Srlíně.

Lokalizace pivovaru je tak spíše hypotetická. Jeho objekt byl součástí hospodářského dvora uvozeného tvrzí, když z jeho dílů zbyl v plné celistvosti jen mlýn, mající své místo pod hrází Velkého borovanského rybníka. Bohužel, vůně v něm jistě rozemílaného sladu k várkám už dávno vyvanula. V prostoru tvrže, spolu s pivovarem a větší částí dvora zbořené roku 1867, lze dnes vidět obytný dům čp. 29 (podle Augustina Sedláčka „Kuncův grunt“), jenž zcela nepochybně

na dvorácké sídlo upomíná, především pak svou polohou na pahrbkovité vyvýšenině. Budovy za ním jsou novodobější a nepůvodní, avšak zčásti si zachovaly starší očíslování – za stavením čp. 31 je dobře patrná přízemní stodola, k ose dvora směřovaná atypicky, nakoso. Kdysi pod ní býval nevelký rybníček, řečně „Pivovarský“, takže s jistou pravděpodobností hledíme umístění pivovaru právě zde. Vše nalzáme v jihovýchodním díle Borovan, v mírném návrší nad hrází již zmiňovaného Velkého rybníka. Ve své podstatě se jedná o místně cítěnou nostalgii a připomenutí dávno uplynulých věků. Takové jsou Borovany u Bechyně dnešních dnů.

BOUDY U MIROTIC

V krajině tak trochu připomínající hrbet ruky a od severu k jihu se snižující, nad Miroticemi, městečkem známým co rodiště malíře a kreslíře Mikoláše Alše (s jeho osobou, jak ještě zvíme, je následná obec s bývalým pivovarem bytostně spjata), potkáváme ves Boudy, též kdysi Budami zvanou, místo sice nevelikého stáří, nicméně více než pozoruhodné. A nejen skrze pivovar činný při zdejší dvoře jen krátce, když vznikl a svůj konec vzal v jediném půlstoletí.

Okolí obce se poněkud vymyká z ustáleného pojetí klasické jihočeské tvářnosti, je hornaté a na severu ovládné hustě zalesněným vrchem jména Hrad, kopcem skutečně ve starověku obdařeným opevněným hradištěm, snad keltského lidu. Nekultivovanou oblast daroval v polovině 14. století tehdejší vladař Karel IV. královskému městu Písku způsobem „dělej s ním, co umíš“. Dlouho se nedělo nic. Zatímco blízkost teprve budoucí vsi Bud už byla dávno známa polnostmi a jinak obdělávanou půdou, zde po léta převládala lesnatost a ticho přerušované jen hlasy divoké zvěře, popřípadě lovců po ní se pídících. Pokračující využitelnost půdních zdrojů, hlavně jejich nedostatek, však nakonec přinesly změnu a lidská snaha o uživení dostoupila i sem, do zanedbaných hvozďů ponechávaných napospas matce přírodě.

Stáli vlastníci území, Písečtí, povolili až v polovině 16. století námezdním silám klučit zdejší lesní porosty, což si hlídala bližší mirotická městská obec, která měla okolní kraj v nájmu. Na takto vznikajících parcelách byla zakládána skromná políčka a pastviny, jejichž uživatelé

Boudy u Mirotic, Budský dvůr očima Mikoláše Alše – kresba k povídce Husaři od Aloise Jiráska (archív autora).

museli i nadále bojovat s přírodou a těžce získávanou volnou půdu důsledně hlídat a obhospodařovat. Tak se v lůně jihočeského regionu můžeme setkat s lidskou činností typickou spíše pro podhorské oblasti, pro kterou se ustálil výraz „kopaničářství“. Ves Boudy je toho dokladem.

Bylo samozřejmostí, že zde pracující a žijící obyvatelstvo si stavělo jednoduché příbytky, a proto název místa Budy, Boudy je plně na místě. O přepychu či alespoň solidnosti v podobě klasického vesnického obydlí tu asi nemohlo být ani řeči, kopaničářům stačila jen střecha nad hlavou, lavice k ležení a pícka, na které se dalo připravit skrovné jídlo. Pivo zde bývalo nápojem zřejmě nedostupným, když i návštěva Mirotic, vzdálených odtud jen půlhodinku chůze, v nichž se tou dobou pivo již vařovalo, byla pro Budské sváteční záležitostí.

Hlavní obživou „budařů“ bylo dřevaření, kácení a odvoz dřeva do nižších poloh, kde je kupovali potřební. Zisk však patřival vlastníkům půdy, samotným drvoštěpům zbylo málo. S těžbou dřeva kolidovalo pastevectví, druhá místní a podstatnější hospodářská činnost. Výnos z chudých políček postačoval sotva tak pro vlastní potřebu. Bída si tu zkrátka podávala ruku s nouzí, což je výraz zde navýsost platný. Boudy se potom nacházely v místě styku několika panství, Písek byl odtud vzdálený, a proto jsou znamenány několikeré třenicemi mezi majetníky, které vznikaly i byly zažehnavány po generace. Z okolních pánů zvláště „vyni-

kal“ čimelický Bissingen, osoba podle historických tradic neurvalá, kořistnická a hledící si vlastního prospěchu. Žádná novinka. Boudy, v podstatě jen shluk dřevěných stavení, možná zčásti ještě polozemnic, chudé, a přesto často se stávající terčem sporů, čítaly po přetrpěné třicetileté válce jen pět osedlých...

Zdánlivě bezvýhodná situace pokračovala až do počátku 18. století, kdy hospodářská a politická konsolidace umožňovala určitou změnu k lepšímu. Písecká obec vzala osadu Boudy do péče a rokem 1712 zde, v nížinné srovnanosti pod

kopci Velkým a Malým Kosatínem, nechala budovat dvůr, jenž měl místní zemědělskou a lesní činnost soustředit do jediného a ustáleného bodu. Obrat se nekonal hned, měl své peripetie a letitý vývoj. Mezi plánovanými akvizicemi Budského dvora (jak již byl zván) mělo být i zřízení malého pivovaru, danou dobou zřejmě chiméra uskutečněná až o více než století později. Ale i tak můžeme v polovině 18. věku už mluvit o zboží, je hož součástí byly tři vsi – Boudy, Horní Ostrovec a Stráž. V téměř časovém období měly jen Boudy již na dvě stovky stálých obyvatel, ale nebyla tu ani hospoda. Evidentní zápor a opak kladu.

Podle dobových záznamů Boudám nejbližší „svlažovna“ stesků a šenk sloužící ke krátkodobým radovánkám byl až v Chlumu při státní silnici, v němž roku 1756 čepoval pivo i kořalečné nápoje jistý Matěj Macek. Jednalo se o klasický zájezdní hostinec, tehdy dokonce vyhlášený, zatímco výčep na Budách se odbyval jen příležitostně a pivo se sem vozilo až z Písku, tamního měšťanského pivovaru. Pivo bylo budským problémem a na jeho vlastní přípravu již zdejší osedlí museli počkat ještě čtvero generací.

Po zřízení Budského dvora, a tím i posílení místní hospodářské činnosti, se život obyvatel vsi přece jen poněkud pozvedl. K výkonu ochrany majitelských zájmů už byl ustanoven píseckou obcí dosazovaný rychtář, jí též placený a její moci podléhající i odpovědný. Krom jiných výhod mohli rychtáři šenkovat pivo, což se mohlo občas stát i věcí stíž-

Boudy u Mirotic, Budský dvůr s pivovarem v jeho předním díle (foto autora, 2008).

ností. V napoleonských dobách byl budským rychtářem jistý Mařík, jenž se podle místních zápisků *oddal ožralství* a v případě sporů či nesrovnalostí vše příslušně řešil „vyfackováním“. Hodnost nad vrchnost.

Již od poloviny 18. století bylo budské hospodářství a dvůr propachtovávány, když prvním známým nájemcem zde byl Píseckými dosazený člověk jménem Tríska. O řadu let později, v roce 1829, byl Budský dvůr pronajat mirovickému obchodníkovi Janu Baťkovi za roční pacht čítající 810 zlatých tehdejší měny. Při dvoře tehdy již existovaly dva „průmyslové“ podniky – draslárna a vinopalna, kterou měl propachtovánu Žid Lederer. Situace zrála k rozhodnutí a zřízení pivovaru se zdálo být na spadnutí. Teprve příchodem Baťka na Boudy se měla konečně realizovat dávná snaha o oživení místního ekonomického programu vrchnostenského dvora, koncipovaná už od jeho prvopočátku. Janův společník a bratr Alois Baťek prosadil na písecké správě potřebné a létem 1842 mu byla dána volná ruka. Aktu vzniku pivovarského podniku předcházela úspěšná batkovská činnost spočívající v celkové přestavbě dvora, k němuž nově přibyla i cihelna. Stavby navrhoval a prováděl písecký polír Spies, zatímco zřízení pivovaru Alois Baťek svěřil rovněž z Písku povolanému staviteli Rothbacherovi. S pivovarem si oba dotyční příliš hlavu nelámali a vše podřídlili jednoduchému řešení – pro jeho prostor bylo vyčleněno přízemí východní části dvora dominující obytné a správní budovy, původní ratejna, kam byly umístěny varna se spilkou a sladovná humno, nad níž se nacházela půda na obilí i hotový slad s podstřeším, též sloužícím za půdní místnost. Ke sladovně příslušel i hvozď zřízený v západním díle budovy a u obydlí sládky. Součástí pivovaru měla být též stáčírna a především výčep se sklepem, nalézajícím se pod varnou se spilkou. Mimo dvůr, východně od něj a pod starším chlévem vytvářejícím samostatné stavení, byl zvěšen původní „mličný“ sklep a k němu přivyhlouben další, ledniční. Všechny stavební úpravy byly dokončeny rokem 1847, kdy pivovar zahájil plný provoz.

Pro potřebu zvětšeného vodního zdroje nechal Alois Baťek prokopat stávající studnu nacházející se uprostřed dvora, z níž mirotický tesař Laita vyevedl rourový přípoj zaručující dostatek vody pro pivovar i stáje s chlévy. Později došlo ke zřízení další studny přímo pod pivovarem. Podnikavý Baťek pokračoval

Boudy u Mirotic, část ledničního sklepa zaniklého pivovaru – v pozadí šikmo vedený sňoz pro led (foto autora, 2008).

v dalších aktivitách a „postižen“ neutuchajícím nadšením pro vršení majetku a jeho užítkovost, získávaného ovšem pracovitostí a nezměrným elánem, koupil v roce 1862 „shořeliště“ dvou domů na mirotickém rynku, kde si vystavěl obytný dům s následným hostincem a šenkem budského piva. To se vozívalo koňskými potahy pryč i do Písku, jak bylo oblíbené. Na vrcholu sil, roku 1867, ale zdejší dobrodinec zemřel a chod dvora s pivovarem dostal na starost už jmenovaný Aloisův bratr Jan Baťek. Počátkem 70. let 19. věku vystavovalo se z budského pivovaru na patnáct set hektolitrů piva ročně s vary skoro sedmnácti hektolitrovými. Provoz byl veden v ručním pohybu.

Na mirotickém hřbitůvku za kostelem, blízko a vpravo od vstupu, je batkovský náhrobek udávající nejen jméno a místo věčného spánku Aloise Baťka, ale i jeho bratra Jana, jehož jméno je ovšem neeticky zamazáno, stejně jako text pod ním. Je tu pohřben i Josef Baťek narozený rokem 1862 a zesnulý o rovných 80 let později, uvozený již náplní života co „sládek“. Nejednalo se však o pivovarníka činného na Boudách, s osobou Josefa Baťka je spojován vznik rodinného pivovaru v Miroticích, jehož byl zakladatelem i sládkem. Tady však již předjíáme kapitolu věnovanou mirotickému pivovarnictví. Nicméně s rodinou Baťků se v daném jihočeském regionu potkáme ještě několikrát, a není proto od věci si tyto osobnosti občas připo-

menout. Potomci žijí v Miroticích i okolí dodnes, žel, pivovaru už jim nedáno.

„Baťkovství“ přetrvávalo v Budském dvoře a na pivovaře až do poloviny 80. let, když pivovarský provoz byl dále pronajímán. Ku konci, který nastal v samém závěru 19. století, v něm sládkoval blíže neznámý J. Rudolf, což je však informace nepříliš dokladovatelná. Spíše se zdá věrohodné, že budský pivovar byl zrušen již dříve, zřejmě v přímé souvislosti se založením nového pivovarského podniku Josefa Baťky ve zmíněných Miroticích. Pivovar v Boudách trpěl v závěru své činnosti poklesem odbytu, který byl oproti výše zmíněnému číslu sotva poloviční a i nadále ztrácel. Zájem o jeho provoz byl minimálně předešlým ze strany majitele, kterým se stále ještě uváděli představitelé písecké městské obce. Ve městě, odtud sice vzdáleném, nicméně postupem let dopravně přibližovaném, byly touže dobou ve funkci dva pivovary navzájem si konkurující a malé venkovské podniky v okolí braly šmahem za své. A tak zatímco ještě za Aloise Baťky putovalo budské pivo do sídla správy velkostatku, náhle tomu bylo naopak. Situace k neudržení. Jak vidno, existence pivovárku v Boudách byla vcelku krátkodobá a téměř niterná, slovem jepičí a bezvýsledná. Nicméně jeho činnost měla odezvu ve zcela jiném směru a stala se z historického hlediska možná významnější než zdejší neokázalé várky. Vraťme se proto o pár stránek nazpět a připomeňme si postavu už nadneseného Mist-

ra, jak byl již za svého života začasté jmenován Mikoláš Aleš, hodný předchozího přídomku a češtvím prodchnutý až do morku kostí. Budský dvůr byl totiž pro jeho pouť po tomto světě veledůležitým, stal se mu inspiračním místem a profesním zdrojem. Proč to všechno? Dejme prostor zamyšlenosti, kterou se Jihočesko vyznačuje a jak to kdysi sepsal bard tohoto kraje Ladislav Stehlík, mimo jiné Alšův obdivovatel a svým způsobem i pokračovatel, alespoň co se týče vztahu k milované krajině. Nastal čas pro romantiku, která je stále nutná a nekončící, v nynějších dobách však opomíjená a někdy i úsměv budící.

Z mirotického náměstí vychází žlutě značená turistická stezka vedoucí k severu přes říčku Lomnici, kolem starého židovského hřbitova stoupající do polí a vroubená keři i stromovím, věkovitými švestkami, z nichž některé měl sázet výše zmiňovaný Alois Batěk. Věřme či nikoliv, cesta dnes nese pojmenování „Alšova“ a má k tomu důvod. Chodíval po ní, stížen láskobolem, sám mladý Mikoláš a své kroky směřoval právě k Budskému dvoru, konci pešiny. Tam žila jím vyvolená slečna Marie Viléma, pozdější Marina a po úspěšných snahách o přízeň příbuzných paně Alšova choť. Vezme dále, že Marina pocházela z batkovského rodu, její maminka byla dcerou Aloise Batka, pro kterého tak byla budoucí paní Alšová neteří. Mariina matka se provdala za jistého Kaila a ještě jako mladá, jedenatřicetiletá, zemřela na chorobu v tom čase příznačnou – souchotiny. I její jméno najdeme na nadneseném mirotickém hřbitůvku, kde je pohřbena spolu se svým otcem a budským pivovarníkem. Mikoláše Alše, tehdy studenta pražské umělecké akademie, s Marinou seznámil její bratr Vilém Kail, nápadníkův spolužák z dob píseckých gymnazijních studií. Mělo se tak stát kolem roku 1874, po pětileté známosti se oba milenci vzali a veselku měli v pivováře na Boudách, také kde jinde, že?

Aleš sám cestu z rodných Mirotic k Budskému dvoru zval „cestičkou lásky“, a dokonce ji i několikrát kreslil, často s výlevy touhy a milostného vzplanutí. Známe tak dobové podání pivovaru, které se opakuje i na jiné Alšově kresbě ilustrující historickou povídku *Husari* a vzešlou z pera malířova přítele Aloise Jiráska. V dopise, psaném stárnoucím, na mládí vzpomínajícím Mikolášem Alšem a adresovaném spisovateli, připomíná prvně jmenovaný budský pivovar „s dobrým mokem“ a dovětkem, že v něm se

žijí nevaří, dvůr spachtovali dva sedláci a je po slávě. Smutek ještě za Mistrova života. Aleš vzpomíná též na Aloise Batka, děda své ženy. Podle něj zdál se být *zvláštěm originálem, byl člověk vysoký, šije drobet zvlášť k stáří nahnuté, málomluvný, ač se rád zvlášť s některým fořtem bavil, kouřil z dřevěnky a odpůldne popíjel z plecháče. Zval jej „strýcem“.* Z písemnosti dále vysvítá důležitý údaj o některých provozních dílech budského pivovaru, z nichž lze vyjmout: *... z průjezda se vešlo do prázdné ratejny, z které vedly napravo dvěře k valachu, co se suší slad, druhé stále otevřené dvěře vedly do strýcovy ložnice... dál byla světnice co jídelna a za ní kuchyň.* Poněkud úsměvným se potom jeví další popis sdílejší fakt, že *děvky (míněno děvečky) byly přes průjezd, v jehož průvanu ohluchla teta a několik dcer dostalo to ohlo zdravého vzduchu souchotiny.* Tady je nutné připomenout, že Aleš neměl „tetu“ (manželku Aloise Batka) zrovna v lásce, neboť to byla právě ona, kdo nejvíce bránila vztahu mezi ním a Marinou. Popisek má proto poněkud sarkastický nádech.

Z osobního života víme, že Mikoláš Aleš byl pivařem, pivu holdoval a upřednostňoval jej před vínem. Kdo ví, zda mu podkladem k požívání pivního moku nebyl právě budský pivovárek, venkovsky přítulný, zvící objemu dlaně a navíc zhmotnělý jím milovanou osobou Mariiny Kailové, která se posléze stala jeho životní soubutnicí a svědkyní časů dobrých i zlých. V dobách pozdějších, kdy byla po pivováře na Boudách již dávno veta, nakreslil Aleš pro pivovarský časopis *Kvas* sérii obrázků znázorňujících starodávnou činnost sládků v různých ročních obdobích. Budovy jím ztvárněných pivovarů mají příbuznost s budským, který znal nepochybně lépe než příslovecně vlastní boty. Podobu Budského dvora si Mikoláš Aleš v sobě ponechal a nosil ji v hlavě celý svůj život, ač již pobýval v Praze, kde zpracoval postavu patrona pivovarníků a sladovníků sv. Václava pro nově vznikající Společenský pivovar pražských sládků v Braníku, zajížděl do Kročehlav u Kladna za tamním sládkem Otakarem Zacharem, kterému byl přítelem, či maloval hostinskou místnost ve staropražském pivováře u Šenfloků na Václavském náměstí. Pivo v něm zkrátka zůstávalo a budské bylo hluboce vkročené, dá se říci, že i „nevykořenitelné“. Věčný inspirační zdroj, jak již shora nadneseno.

Není potom bez zajímavosti, že při vzpomínkách na pivovar v Budském dvo-

ře chybí zmínka o tamní šenkovně, jistě jsoucí a čepující místní pivo. Snad zanikla spolu s pivovarem a zanechala v srdci výtvarníkově šrám odsunutý na okraj něco zažitého, ale již nikdy nenavratitelného. Přitom nad vstupem do sklepa a kam bylo ukládáno pivo určené k výčepu se dochovala zanedbaná a restaurování hodná kolorovaná kresba alšovského motivu – sedící děvče s květem v ruce vzpomínající na nepřítomnou lásku, vše doplněno klasicickou veršovankou lidového textu s poněkud bolavým vyzněním: *Ach není tu, není, co by mě těšilo, ach není tu, není, co mne těší.*

Soudobý stav připomínky pobytu Mikoláše Alše na Budském dvoře jen těžko dokladuje její původ, zda se jedná o originál vlastnoručně místním protagonistou stvořený či napodobeninu z pozdější doby. Záležitost hodná podrobnějšího průzkumu. V každém případě mysl po vznášející věčička a malý útržek jako z památníčku. Dílo se zachovalo jen proto, že bylo po řadu let překryto deskou, v nedávnosti sejmutou a takto představivší zapomenutý obrázek oku současníku. Paně Alšův duch a osobnost tu je s námi dodnes, spolu s ním i Marinin, Batkovy reminiscence nevyjímaje. Buď jak buď, na Boudách se dá zažít všechno. Vzpomínky i přítomnost.

Ta je konkretizována nynějším stavem dvora, lépe řečeno jeho zbytkem. Nutno předeslat, hoře a žal jsou skoro prázdná slova. Léta, za nichž byl využíván pro potřeby místního zemědělského podniku, se na něm totiž podepsala způsobem až neskutečným, ve své podstatě stát zůstala jen třetina původnosti, naštěstí celý pivovar. Současní vlastníci dvora, soukromá firma zachávající se prodejem stavebnin, sice zabývají, co se dá, ale jde o snahu vpravdě sysifovskou a plánovanou zřejmě na delší časové období. Přejme si, aby obnovení několika zbylých staveb trvalo co nejkratší dobu. Pokusme se nyní přenést přes tok času a připomenout si funkci Budského dvora ještě z dob, kdy zde pracoval a okolí lehce zakuřoval batkovský pivovárek.

Dvůr, nacházející se jižně od jádra vsi, nevznikal najednou, nýbrž po částech a jednotlivých etapách. Nakonec se stal trojkřídlovou dispozicí s hlavním vjezdem prolomeným do čelního kamenného ohrazení orientovaného k východu a příjezdové cestě od Boud a Mirotic. U odbočky ze silnice směrem ke dvoru byl založen spodní rybník, když druhý horní vznikl při jižním traktu dvora. Oba rybníky posléze sloužily za zdroj ledu,

z zimním období získávané pro ledni-
ci pivovarského sklepa. Základem Bud-
ského dvora bylo již zmíněné jižní kříd-
lo, jednopatrové a z obou čelních dílů
opatřené vysokými, vodorovně dělenými
štity s profilací. Budova se vyznačuje do-
minantností, a byť je ryze barokní, zdán-
livě navozuje dojem staršího původu – to
pro už nadnesenou výšku krovu rovnají-
cí se strmosti. Přesně prostředkem ob-
jektu prochází valeně klenutý průjezd
opatřený bočními výsečemi a s portály,
zčásti poničenými a přizděnými. Jde
o onen, Mikolášem Alšem zmíněný,
„průvanový“ prostor. Z jižní strany je
nad venkovním portálem malovaný čtve-
rec se slunečními hodinami.

Zadní díl dvora, západní, tvořily též
jednopatrové budovy stájí a chlévů s pů-
dami, později přeměněné ve vinopalnu
s drasládnou. Třetí trakt, severní, obsa-
hoval stodoly a další pomocné celky. Za-
tímco ze západního křídla se dochovalo
torzo vinopalny, ze zbytku a severního tu
dnes neshledáváme již ničeho, pouze no-
vodobost, původnost jen chabě nahrazu-
jící. Bez urážky „ničemnost“. Za své vzla-
l i studna uprostřed dvora – není ani
znát, kde se mohla nacházet. V pozdější
době vzniklé stavby v předdvorí a již vy-
mezené ze starší konfigurace jsou do-
chovány jen v budově chlévů s dnešním
prostorem skladu stavebnin. Od jihu za-
sklepenost, k ní dospějeme. Zhruba
uprostřed mezi sklepy a budovou pivova-
ru stál nevelký objekt obydlí i místo čin-
nosti dvorského bednáře, jenž zmizel
beze stopy.

Ke dvoru se stahovaly příjezdové ces-
ty, a to hned z několika směrů, jimiž by-
lo z okolních polností svázeno obilí
a další, na panských pozemcích pěstova-
né plodiny, jakož i dřevo z blízkých lesů.
Z bočního průjezdu hlavní budovy vy-
cházela vzdálenostně kratší komunikace
směřovaná na Mirovice, městečko s Bud-
ským dvorem strategicky spřízněné už
i proto, že se jím projíždělo též do Písku,
centra zdejšího zboží tamní městské ob-
ce. Jde o zmiňovanou „Alšovu cestu“,
dnes více využívanou pěšci či cykloturis-
ty než zemědělskou technikou. Ta ostat-
ně ze dvora téměř vymizela a zůstala zde
jen v podobě vraků neschopných opravy.
Zmíněná cesta už je spíš pěšinou hod-
nou rozjímání, vlastně na jaře, když tu
jsou batkovské švestky v plném květu...

K pivovaru. Po zániku jeho činnosti
byly vnitřní prostory, určené načas
k umístění pivovarských provozů, opět
přeměněny ke staronovým potřebám. To-
tálně změnila tvářnost hlavně sladovna,

kteřou byl pivovar od východu funkčně
počinán. Původně zřejmě klenuté pří-
zemní humno bylo přestropeno, rovněž
půda, a z daného prostoru tím vznikla
sýpka s dřevěnými podlahami a trámo-
vými se spojevatými schodišti. Místnost,
kde se nacházel valach, hvozdové zaříze-
ní, doznalo změny k obytnému účelu.
Bydlí se tu dodnes, byť spíše v patře nad
přízemím, zatímco dolní prostory slouží
většinou jako dílny a nevábně působící
sklady, což platí především pro v tělese
objektu podélně uložené místnosti bývalé
varny se spilky. Varna, poněkud širší,
vychází ze strany od průjezdu a je orien-
tována k venkovní straně pivovaru. Na
Alšových obrázcích zřetelně vystupuje ze
šikmíny sedlové střechy pivovarský ko-
mín, dodnes patrný, ale uzpůsobený už
k účelům čistě topným. Užší spilka je
s varnou souběžná, oba prostory se vy-
značují valenou klenbou.

Z několikrát opsaného průjezdu je ve-
den vchod do sklepa pod pivovarem, v je-
hož naddveří je rovněž již zmíněná „al-
šovina“ s motivem lidového popěvku. Do
sklepa, čtvercového prostoru, nízkého
a nevelkého (rozměrově asi 7 × 7 kroků),
valeně klenutého v kameni, se vchází
rovněž nízkou a klesající chodbou zčásti
opatřenou schody a dílem nakloněnou
rovinou. Dá se předpokládat, že zde zrá-
lo určité množství mladého piva potře-
ného k následnému výčepu v pivovare,
když většina ze spilky odcházejícího piva
se převázela do ležáckého sklepa pod
chlémem opodál dvoru. Takřečený šen-
kovní sklep má dvojprůduchové větrání
vedené bočně k zevní straně budovy.

K východnímu čelu pivovaru se při-
mkyá přízemní domek lichoběžného tv-
aru a s komínkem, těsně přisazeným ke
štitové zdi a pokračujícím až k hřebeni
střechy. Vnitřní prostor přístavby má va-
lenou klenbičku v cihle a jeví značné stopy
po zakouřenosti. Přiznám se, že jsem
si původně myslel cosi o primitivním
hvozdu, ale daný prostor zřejmě sloužil
pro potřeby bednáře a k požahu sudů.
Není bez zajímavosti, že domek není na
Alšových kresbách zaznamenán, a tím
může být i mladšího původu. V každém
případě zvláštnost a nevyjasněná záleži-
tost. To by tak bylo, aby se dalo vše bez-
problémově vysvětlit, není-liž pravda.

Na úplný závěr se podívejme na
sklepní hospodářství Budského dvora
a v něm jsoucího pivovaru. Nachází se
pod jižním dílem původního chléva vý-
chodně od pivovaru. Vstup do něj je po
klesajícím, pravotočivém schodišti, jímž
se ocitáme v první sklepní prostře ob-

délného tvaru, valeně klenuté, bezprů-
duchové a stavěné v kameni i cihelnou
vyzdívkou, která je dominantní pře-
devším v klenbě. Zanedbané prostředí
svědčí o letité nevyužitelnosti sklepa, na
který podélně navazuje boční, o stejné
velikosti lednice, stavebně totožná se
sklepem, v jihovýchodním rohu opatřená
šikmo vedenou šachtou určenou ke sho-
zu ledu. Dodatečně, nepochybně skrze
zpevnění stropu, byla do lednice podélně
vsazena cihlová příčka, která dělí vnitřní
prostor na dva o nestejně šíři. Místnosti
jsou krokovány počtem 5 × 10. Obě skle-
pení, volně přístupná, a tím škodu trpí-
cí, mají svou hodnotu, ale pokračující
destrukcí o ni rychle přicházejí, čemuž
příspívá i jejich neodvětratelnost. Avšak
co s nimi, záměr se vymyká jakémukoli
nápadu.

Na starý Budský dvůr není v součas-
nosti zrovna dobrý pohled, ta tam je dá-
vána přívětivost a úroveň batkovsko-alšov-
ské doby. Nezbyvá proto než doufat, že
časy se obrátí k lepšímu a Boudy se opět
stanou, když už sotva chloubou, tak ales-
poň ne ostudou pro kraj a okolí, rozhod-
ně nepostrádající krás a půvabů přízna-
ných mu nejen přírodou, nýbrž i lidskou
činností. Ta, v podání minulého režimu,
netvořivého a ničícího vše minulé a věky
i generacemi předků obrušované jako
vzácný drahokam, ušetřila dvoru těžko
zhojitelnou ránu, ze které se bude zdej-
ší hospodářství lízat jistě ještě řadu let.

BOŽEJOV

Dávny samostatný statek vladyckého ro-
du Tluksů a místo, kde se hned na dvou
lokalitych dají dohledat pozůstatky pan-
ských pivovarů, to je Božejev. Obec se
statutem městečka se rozkládá v lehce
zvlhčené krajině napůl cesty mezi Pelhři-
movem a Kamenicí nad Lipou. Geymül-
lerovský pivovar ve druhém jmenovaném
městě pak byl příčinou zániku pivovar-
ského podniku božejevského.

Jako sídlo Oneše a Přibíha Tluksů
z Božejova je ves připomínána k roku
1353, přičemž farní kostel je tu doložen
už o rok dříve. Ke konci 14. století je
v Božejově doložena tvrz, až do počátků
16. věku vlastněná výše zmíněnými
Tluksy. Jejich nástupci se stali Adam
a Mikuláš Štítný z Štítného a od roku
1549 drželi Božejev – už i s pivovarem –
Leskovcové z Leskovce, hospodařící na
zdejší statku více jak sto třicet let.
Městečkem byl Božejev již od roku 1386.

Pivovar prokazatelně stál už v roce

1545, a zdá se tak pravděpodobné, že jeho zakladateli byli vладыkové Štítní, i když starší původ provozu se nedá vyloučit. Roku 1584, kdy Kryštof Leskovec z Leskovce obnovil božejovskou tvrz, renesančně ji přestavěl a panství následně rozšířil zahrnutím celkem sedmi vsí a dvou městeček (kromě Božejova byla součástí dominikálu i nedaleká Nová Cerekev), javilo se panství natolik rozsáhlé, že potřebu vlastního pivovaru jistě „uneslo“. Leskovcem vystavěná tvrz se pak nazývala Starý hrad Červený Božejov, nepochybně pro tehdy nepřehliš běžnou krytinu střeš z pálených tašek.

Když Janem Kryštofem vymřel rod pánů z Leskovce po meči, zdědili božejovský statek se stále funkčním pivovarem v roce 1680 příbuzní, Voračičtí z Pa-běnic. Za nich, přesněji zásluhou Kryštofa Karla Voračického, získala renesanční tvrz kolem roku 1710 podobu barokního zámku. Pivovar při něm (zařízený na var téměř 25 hektolitřů) vystavoval tou dobou až 750 hektolitřů piva za rok. Jednalo se o množství dosti značné a výrobně božejovský pivovar na tehdejší Pelhřimovsku překonávalo pouze pět či šest větších provozů v čele s nejvýznamnějším z nich, pivovarem pelhřimovských měšťanů. Dále pak je zřejmé, že pivo už se vařilo v zámku, když předchází pivovárek – zařízení na osm sudů (asi 20 hektolitřů dnešní míry) – byl opuštěn a pro nevhodnost založení zrušen. Původní pivovar stával naproti pan-

skému sídlu, při jihovýchodním rohu hospodářského dvora a u břehu Raten-ského rybníka. Poměrně stisněný prostor omezoval jeho případné rozšíření, a tak Voračičtí přistoupili k přenesení činnosti pivovarského provozu do části zámeckých budov.

Později božejovský panský pivovar poněkud ztratil na výjimečnosti a v polovině 18. století svařoval ročně už sotva polovinu předchozích hodnot. Voračičtí jej provozovali až do roku 1837, kdy Božejov koupil majitel Kamenice nad Lipou, vídeňský majetan Jakub Rudolf Geymüller, který oba statky spojil v jediné panství. Nový vlastník začal od základů – božejovský zámek nechal přestavět s dopředu plánovaným záměrem vytvořit z něj přepychové obydlí pro svou ženu, víme, že mladou. Kamenický pán zřejmě počítal s jejím brzkým vdovstvím. Práce však nebyla dokončena, neboť paní Geymüllerová roku 1840 zemřela a stavba náhle osířela... Podstatná věc však byla „zařizena“, když v souvislosti se stavebními úpravami zanikl pivovar a jeho produkci následně zastoupil Geymüllerem přestavěný a velkým nákladem rozšířený pivovar v Kamenici. Možná trochu předčasně, ale delší souběžnost dvou pivovarských provozů na jediném panství – navíc velice blízko vedle sebe ležících – se nedala v důsledku tohoto vývoje už předpokládat. Pivovar v Božejově tak dospěl ke svému zrušení v období přirozenou cestou. Posledním sládkem v Božejově byl Antonín Křestan, povoláný posléze do nově přestavěného pivovaru v Kamenici nad Lipou.

Augustín Sedláček shledával ještě koncem 19. století před božejovským zámekem pozůstatky starého pivovaru, přesněji řečeno patrné byly už jen jeho základy. Pivovar se jevil jako takřka čtvercový objekt těsně bokem přisazený k jihovýchodnímu čelu poplužního dvora, přičemž jeho jižní stěna přímo hraničila s břehem a hrází dodnes existujícího Ratenkého rybníka. Po pivovaru nezůstalo nic, když spodní část původního hospodářského dvora byla posléze přestavěna na lihovar, jehož prostor kotelny více popostoupil k zámku, až do stínu dvou prastarých lip před ním. Lípy, kdyby měly dar řeči, jistě by nám leccos pověděly...

V pořadí druhý božejovský pivovar – opět podle Augustina Sedláčka – měl být přímo v zámku. Popravdě řečeno určit, který ze trakt zámeckých budov pivovarské provozy přímo obsahoval, je dnes už prakticky nemožné a nastupují zde pou-

ze domněnky a chladný kalkul. Zámek sám tvoří čtyřkřídlo, do nepravidelného tvaru sestavenou dispozici. Objekt je jednopatrový a vstup do nevelkého vnitřního nádvoří je umožněn klenutým průjezdem situovaným na západní straně, ve směru od městečka. Zámek však býval prapůvodně jednoduchou budovou, dnes představovanou západním křídlem, za ním a přes dvůr se nacházel zadní, nyní východní trakt. Později byl dvojdílný celek doplněn bočními, jižním a severním křídlem. Dle všeho byl pivovar v zadním, to jest východním křídle, v jehož přízemí jsou dodnes zachovány klenby, a sledujeme zde i mírné zahlobení pod okolní terén. Suterénní založení pak vykazují i obě boční křídla a v nároží severního s východním blokem je dokonce sklep. Další sklepení, dnes ve značně pozmeněném stavu, jsou i pod částí jižního traktu. Do tohoto sklepa, dílem klenutého z cihel a částečně celokamenného, se vchází pro pivovary typickým širokým schodištěm. Vlastní sklepní prostory jsou vhloubeny poměrně mělce – zjevně z důvodu průsaků spodní vody, která tu je přítomna dodnes a současným uživatelům zámku, škoie a zde bydlícím lidem, působí značné obtíže stálým vzlínáním vlhkosti z přízemí až do patra. Avšak nedivme se, božejovský zámek býval kdysi vodní tvrzí a být cele nedochovaná soustava rybníků tu má stále vliv.

Pro umístění pivovaru do východního křídla zámku hovoří i zjevně hospodářský charakter budovy. Boční a především čelní celky jsou zcela zřetelně účelu obytného – ovšem jen do té míry, jaká se uvádí v souvislosti se stavebními úpravami nejen geymüllerovskými, nýbrž i pozdějšími. V Božejově, městečku dvou po sobě činných pivovarů, tak registrujeme ne zcela „vyřízenou“ záležitost hodnou dalšího průzkumu.

BOŽEJOVICE

V mírném úvalu, jímž prochází vodoteč napájající jako korálky na niti poskládané rybníčky vždy končené odubněnými hrázemi, v krajině severozápadně od Protivína a kam je to odtud jen skok, blíž Ražicím, lze nalézt starobylý Tvrzský rybník, který už svým názvem naznačuje, že zde kdysi existovalo panské sídlo. Na většině současných map jsou Božovice, správněji však Božejovice, místo téměř neznámé a utopené v zapomnění. Ale již Augustín Sedláček věnoval této nynější samotě notnou pozornost, což je

Božejov, idylický pohled s objektem lihovaru v pozadí. Kdysi se na jeho místě nacházel starý panský pivovar (foto autora, 2005).

jistým důkazem výjimečnosti lokality, často jen zběžně přehlédnutelné projížďajícími kolaři či ústranně navštěvované introverty a lidmi se sklony k samotářství. A přece zde, v dnešní pustotě, kdy si kolotal život a kouřily pivovarský s hvozdoým komínem...

Punktem člověčího osídlení se stal zdánlivě nevýrazný terénní výstupek, ovšem po okolním zavodnění náhle se vyloupil do podoby lalokovitého poloostrova ostře a jak lodní příď vřizlého do hladiny již zmíněného rybníka. Stačilo pak jen přetnout šíjí a ejhle, máme rázem co do činění s těžko přístupným místem naprosto ideálním pro stavbu téměř jen přírodou chráněného obydlí, tvrze, dle níž dostala stále přítomná vodní nádrž i své pojmenování. Kdy se tak stalo a Božejovice vznikly, s určitostí nevíme, zvláště potom z toho důvodu, že bývalo osad se stejným či podobným názvem v jižních Čechách vícero a je kolem nich dosti dohadů. Zcela jistě však byly zdejší Božejovice zpřítomněny již ve středověku.

K roku 1443 se pobyttem na už existující božejovické tvrzi připomíná vladyka Jaroš z Drahoníc, z blíže neznámých důvodů oponent tehdejšího velkopřevora strakonických johanitů i Rožmberků, feudálů, s nimiž nebylo radno býti v nepřátelském vztahu. Jejich moc přitrhla ke tvrzi, kterou však výše zmíněný zeman včas opustil a navíc zapálil. Sídlo bylo poté obnoveno, ale již v roce 1450 došlo k jeho další zkáze, opět za spoluúčasti Rožmberků. Božejovická tvrz povstala z popela potřetí, když na ní sídlily dcery pana Jaroše, následně vystřídané jistým Ondřejem z Mladějovic, rytířem naopak radícím se mezi rožmberské oblíbence, jehož potomci měli Božejovice s tvrzí v majetnictví až do první třetiny 16. století. Ondřejovi následníci (snad synové) se nazývali Božovskými z Mladějovic. Za jejich působení na zboží o případném pivovaru ještě ničeho nevíme.

Po roce 1536 se dalšími vlastníky božejovické statku s tvrzí uvádějí bratři Bartoloměj a Jan Čejkovští z Čejkov, z nichž druhý jmenovaný záhy zemřel, a tak se jediným držitelem Božejovic obohacené o ves Petrovice, jinak *Modlíškovice s tvrzí pustou, se dvorem poplužným pustým, ve Štětících díl vsi, ve Skalích krčmu, mlýn v Myšenci* stal sám Bartoloměj. O pivovaru tudíž stále nic, avšak připomínkou funkční krčmy v blízkých Skalách se k jeho činnosti jistě už blížíme.

Bartolomějovými nástupci byli jeho

Božejovice u Protivína, návrší nesoucí tvrz, při níž stával pivovar (foto autora, 2008).

čtyři synové, kteří si zděděné a otcem rozšířené panství rozdělili, když tři získali část už existujícího pivovaru. K němu je výslovně jmenován Vilém Čejkovský, jenž měl *čtvrtý díl v pivováře, sladovně a hvozdu, třetinu na mlýně... krčmy v Božovicích a Skalích*. Zbylé díly pivovaru drželi Jindřich a Ctibor Čejkovští z Čejkov. Bartoloměj Čejkovský zemřel již v roce 1557 a je tím zřejmé, že božejovický pivovar se sladovnou byl založen patrně jím. Dělením se však zboží do značné míry rozdrobilo a ztrácelo na významu.

Jako takové se stalo středem pozornosti bohatších feudálů z okolí, z nichž více vynikal Štěpán Vamborský z Rohatce, jenž v letech 1585–86 koupil dva díly (Jindřichův a Ctiborův), zatímco Vilém si svůj majetek zatím ponechal, samozřejmě i s pivovarem. Ještě před koncem 16. století však získala všechny části Božejovic (i s Vilémovou) písecká městská obec a statky s okolním rozšířením opětně stmelila v jediném rozk. Obci sloužil i pivovar se sladovnou, vše „při tvrzi“.

Po likvidaci českého stavovského povstání, za něhož v těžkých bojích v letech 1619–20 utrpěl Písek vážné ztráty od obou válčících stran, byli Písečtí svrženi konfiskacemi, při nichž ztratili veškeré jmění a příjmy. A tak v roce 1623 převzal i božejovické zboží císařský oblíbenec a člověk s pověstí dobrodruha, don Martin de Hoeff-Huerta. Sám profesionální voják a k hospodaření spíše laxní

dosadil na božejovický statek svého zástupce, kterým byl Mikuláš Čejkovský z Čejkov, bezpochyby příbuzný dřívějších majitelů. Tvrz a její příslušenství ale postupem následných let upadaly, až zcela zanikly, když pivovar vzal za své patrně již dříve. Poslední zmínka o něm je při konfiskačním řízení, kde se zmiňuje dokonce pivovarské podniky dva (?). Nejspíše však jde o záměnu, omyl, zaviněný zřejmě starší dobou, kdy bylo zboží ještě dělené a pivovar provozovalo více uživatelů.

Po Huertově smrti roku 1639 byly Božejovice dány do správy a létem následným prodány Mikuláši Diviši Radkovicovi z Mirovy a na Drahonících. Panskví mezitím nabyla na rozsahu, když v sobě zahrnovalo s Božejovicemi pět vsí, městečko Heřmaň, díl vsi Skály a dva dvory s mlýny. Jako součást drahonického dominia se počátkem 18. století stalo staré božejovické zboží drobným celkem tehdy postupně rozšiřovaného protivínského panství, které vlastnil knížecí rod Schwarzenberků. Pivovar už v žádném případě obnoven nebyl (za Radkoviců jej plně zastupoval větší v Drahonících) a Božejovice se měnily v samotu *mit zwei Chalupen*, se dvěma domky, jak výslovně psáno. Na zbytcích tvrze bylo posléze postaveno dřevěné obydlí pro pasáka, jenž zde *letního času přepásával...*

Po staré tvrzi tu zbývá část kamenného zdíva a sklep pod nynějším domem užívaným soukromými vlastníky. Kde ale stával pivovar, už nelze ani vytušit, na-

tož nalézt. Pod hrází Tvrzského rybníka jsou sice dodnes znát terénní prohlubně svědčící o dávné existenci nějakých budov, nejspíše však mlýnských. Nížeji, v louku proměněné prohlubni příznava-
jící charakter dna, býval další, již vysuše-
nější umístění božejovického pivovaru
jeví strážka orientovaná severovýchodně
od tvrziště, kde dnes stojí pozdější obytný objekt. Možným, avšak už těžko iden-
tifikovatelným faktem je, že vlastní pivovarský provoz se odbýval přímo v panském sídle, původně poměrně rozsáhlém, když byl jeho součástí. Bože, více už asi ne zjistíme. Anebo „jo“?

Na závěr se nelze krátce nezmínit o zřejmých zakladatelích zdejšího pivovárku, zemanech Čejkovských – už proto, že dění v okolní kraji svého času svérázně ovlivňovali. Jejich sudy jsou navíc příznakem doby, jistým koloritem. Dle všeho šlo o lidi, kteří se poněkud vymykali z ustáleného obrazu renesančních kavalírů. Rváči to byli, když první z nich, Bartoloměj Čejkovský, tím přímo prolul. Jeho syn, zatím nejmenovaný Fridrich a jeden z výše zmínovaných bratrů, byl v pútece dokonce zavražděn. Také-
tíž Huertův správce na Božejovicích, Mikuláš, měl pověst *člověka krutého a surového*. Skoro úsměvně zní dnes příběh nám už rovněž známého Viléma Čejkovského a spoludržitele zdejšího pivovaru, jenž vztáhl ruku na samotného regenta rožmberských statků Jakuba Krčína, když jeho vlastním kordíkem mu zasadil tři sice drobné, nicméně historií zaznamenané rány. Pán z Jelčan však vzal celou věc s noblesou a konstatoval, že *jsem tak velmi opilý byl, že jsem nic nevěděl, když mi ten tulích dobyl, ani také jsem necítil, když mne bodl*. Líbezna ta krajina vůkol a obracející na vše strany svou sličnou líc měla, jak vidno, též svůj rub, někdy dokonce zhrubnělý. Lze soudit, že „pod vlivem“ byli asi oba, Krčín i Vilém Čejkovský, a nám nezbyvá než se tázat, zda prapříčinou sporu a jeho následkem nebylo pivo. Že by „božovské“?

BRANDLÍN

Sérii hned několika starých pivovarských provozů nacházejících se jihozápadně od výrazně dominanty krajiny, zalesněného vrchu Choustníku se zříceninou středověkého hradu na temeni, abecedně zaha-
juje první z nich, kdysi stojící ve vsi Brandlíně na Táborsku. Termín „kdysi“ je právoplatný, protože po pivovaru nezů-

stalo nic (pokud nebylo pro jeho činnost využívány sklepy pod brandlínským zámečkem) a z jeho budov se následně stal lihovar, pohříchu i ten již léta zbořený.

Brandlín je osadou známou od roku 1381, kdy zdejší statek zdědily Anna a Zuzana, vdova s dcerou po zemřelém Benešovi, psaném po vsi. Koncem 14. století vlastnil Brandlín jistý Příbík ze Stajic, předek později se silně větvičho rodu. Patrně už za zemanů ze Stajic vzniklo v Brandlíně (tehdy zvaném zkrácenou formou Branlín) prvotní panské sídlo, dle všeho prosté a blízce neznámé podoby. Jeho výslovnou existenci však máme doloženu až k roku 1602, nicméně z dochovaných gotických prvků dodnes stojícího objektu, následně renesančně upravovaného, lze usuzovat na středověký původ.

Nedlouho po polovině 15. století se na Brandlíně usadili rytíři Olbramové ze Štětkře, původem od Zlaté Koruny u Českého Krumlova. Dá se pak usuzovat, že některý z „Volbramů ze Štítkře a na Brandlíně“ (jak se tito dobově psali) vystavěl při jimi upravené tvrzi též malý pivovár. Příslušníci rodu bývali vesměs rožmberskými úředníky a služebníky a jako takoví se domohli nemalého majetku. Ovšem pivovár máme doložen k pozdějšímu datu, k roku 1623, kdy tou dobou o právě počínající válkou devastované panství, na kterém byl *pivovár pustý bez páneve a jiného nádobí pivovarského*, jevil obchodní zájem Jan starší Černín z Chudenic. Brandlínské zboží, předtím částečně konfiskované roku 1620 zemřelému Jindřichovi staršímu Hozlaurovi, si však na krátký čas podržela vdova po něm, paní Anna rozená z Reitzenheinu. Úřední a majetkoprávní machinace pokračovaly a v dalším vlastnictví statku se po sobě vystřídali Štěpán a Drago Draghiové, důstojníci císařské armády. Konečně uklidnění přinesla až polovina 17. století. Roku 1650 převzal třicetiletou válkou zdecimované panství Vavřinec Pergler z Rosenwertu, jehož potomkům náležel Brandlín celé čtvrtstoletí.

Pivovár byl opraven a nadále zůstával ve funkci. Znovu je připomenut roku 1666, v odhadu statku. Roku 1678 koupil brandlínské zboží s Krátošicemi a Chabrovicemi Václav Vojtěch z Eckersdorfu, pracovně „císařský a soudův dvorského a komorního radě“. Nový majitel hospodařil zle – ke konci století se statek dostal do dluhů, takže smrt byla pro Eckersdorfa roku 1695 jistým vysvobozením bez ztráty cti. Panství ještě téhož roku změnilo majitele. Stal se jím Oktavi-

án Karel, hrabě Cavriani, jenž v krátkosti na to přikoupil k Brandlínu sousední statek Dvorce, v té době též ještě s pivovarem. Je proto logické, že podle často platící hry „o jednom, co musí z kola ven“, připadla pomyslná červená karta uzavřiky menšímu pivovaru dvoreckému, zatímco brandlínský přenesl svou činnost do příštího století.

Ani pivovár v Brandlíně nebyl nikterak velký, udával se v něm var pěti sudů (sotva 12,5 hektolitru) a v počátcích 18. století vystavoval kolem 250 hektolitřů ročního piva za rok. Avšak jeho nejbližší sousedé, pivovary v Tučapech a Budislavi, měly ještě menší výkonnost, takže zase natolik zle na Brandlíně nebylo.

V roce 1717 koupil brandlínský statek Václav Antonín Netolický z Eisenberka. Zboží tehdy tvořily vsi Brandlín, Dvorce a Krátošice s poddanými v Chabrovicích, dále pak *obě rytířská sídla s pivovarem a vinopalnou*. Rytířskými sídly byly míněny Brandlín a Dvorce, pivovár se nacházel už jen v prvně jmenovaném místě. Netoličtí drželi toto nevelké zboží do roku 1740, kdy je Václav Kazimír z Eisenberku postoupil zlatokorunskému klášte-
ru. Následně, v polovině 18. století, produkovalo se v brandlínském pivovaru ročně přes 270 hektolitřů piva, což v porovnání s předcházejícím číslem svědčilo o stálosti výstavů. Zlatokorunští cisterciáci brali Brandlín jako okrajovou záležitost a o panství se nijak zvlášť nestarali. Navíc, roku 1785 byl klášter zrušen a jeho veškerý majetek připadl Náboženskému fondu, při němž Brandlín setrval až do roku 1816. Následně jej získal Kryštof z André, a to spolu se statkem v Přehořově u Soběslavi. A právě propojení Brandlína s Přehořovem, vzdáleném od tud něco málo přes deset kilometrů, bylo pro brandlínský pivovárek nakonec osudné. Pravda, André je v činnosti ještě udržel a po něm zřejmě i jeho nástupci – rodina Spielmannů, August Likavec, Jan Nádherný či Konstantin Elsenwanger, ale roku 1869 koupil přehořovsko-brandlínský velkostatek podnikatelským duchem obdařený Adolf Pollak. V jeho již ryze „průmyslových“ očích neměl malý a léta zanedbávaný pivovárek v Brandlíně šanci. Pokud se tak nestalo již dříve, nejpozději po roce 1870 brandlínský pivovár zanikl a předal své hostince v té době nepoměrně větším pivovarským podnikům v blízkém i vzdálenějším sousedství – vedle přehořovského zejména táborskému, soběslavskému či dírenskému, když svůj „podíl“ si jistě dopřál i sta-

letý souputník Brandlína, pivovar ve vedlejších Tučapech. Následoval akt zmíněný již v úvodu této kapitoly – starý pivovar byl přestavěn na lihovar.

Pivovar stával severně od staré tvrze, později ještě barokně upravené na zámek, a svým západním štítem byl těsně přisazen k tehdy prostřednímu rybníku ve vsi. Konfigurace pivovaru byla v esovitém zalomení s krátkou prostřední částí. Jednalo se o objekt dosti veliký co do rozsahu a v nepoměru vůči produkci, a je tak možné, že jeho přímým dílem byla i vinopalna, která se pak stala jistým základem pozdějšího lihovaru a o níž je zmínka už ve výše uvedeném roce 1717. Pivovar čelně uvozoval rozsáhlé panské hospodářství, pokračující dvorem za zámek. Dnes tu nalézáme jen volný prostor bez sebemenších stavebních pozůstatků, jež by dávný pivovar připomínaly. Na druhou stranu však lze akceptovat otevřený pohled na brandlínský zámček, dnes v soukromém vlastnictví.

K Brandlínu ještě zbývá připomenout existenci druhé vsi téhož jména. Ta se sice nalézá v bývalém jindřichohradeckém okrese a měla by tedy být „jihočeská“, avšak teritoriálně vždy náležela k Moravě. Sekundární Brandlín najdeme jižně od městečka Studená ve směru na Dačice. Obec se v některých písemnostech a pramenech s Brandlínem u Tábora ztotožňuje, tudíž i plete. Pokud je známo, v moravském Brandlíně pivovar nebyval, ale v jeho bezprostředním okolí jsou lokality s pomístními názvy leccos napovídajícími – polnost Pivník a zalesněný vrch Pivníčky...

BRATRONICE

V krajinářsky okouzlujícím místě, mezi rybníky, rybníčky a vršky s vršíčky, blízko chráněné přírodní lokality Kovašinských luk s ukázkou vzácných biotopů, leží před námi jak v pootevřené dlani ves názu v přímor všeobjímajícího – Bratronice. V panoramatu obce nelze přehlédnout ani při zámku stojící starý pivovar, dnes jakoby úpěnlivě k nebesům vzpínající své časem trochu pošramocené štíty, u nichž se dá dohledat renesanční původ.

Ani sama ves není mladá, když první zpráva o ní – jako o majetku svatojiřských benediktinek na Pražském hradě – je datována rokem 1227. Později tu býval vладыčí statek Mikuláše z Bratronice, snad již s gotickou tvrzí. Dalšími vlastníky zboží byli vладыkové Sedlčtí, Radkovicové z Mirovic a od přelomu 70. a 80. let

Bratronice, panský pivovar s krásně zdobným čelním štítem (foto autora, 1986).

16. století člověk v historii Bratronice jistě nejvýznačnější, Jan Horčice z Prostého. Byl to bez pochyby i on, kdo kromě renesanční přestavby staré tvrze na moderněji chápaný zámek vyzdvihl při něm ve stejném slohu pojednaný panský pivovar. Horčice zároveň zvětšil panství nákupem dalších vsí, a přinesl tak pro budoucí rozvoj dominia ten nejzákladnější symptom. Tento člověk se dá označit za správně renesančního kavalíra v dobrém slova smyslu, neboť v mládí prý *býval bujný a spáchal několik výtržností, avšak v starších letech se utiřil a rád dobré skutky konal*, jak praví dobový zápis. Založení pivovaru, jakožto skutečnému hospodáři, mu nelze neupsat. Navíc, jako současný majitel statku ve Spáleném Poříčí na od Bratronice vzdálenějším Plzeňsku nechal vystavět pivovar i tam. Pozoruhodná postava.

Tentýž pan Horčice, v závěru života hejtman Prácheňského kraje, zesnul roku 1616 a bratronický díl po něm zdědila jedna z jeho dcer Salomena, provdaná za Adama staršího Vratislava z Mitrovic. Svěřenecká úloha žen na bratronickém panství pokračovala její dcerou Markétou, manželkou Ferdinanda, hraběte Lažanského z Bukové. Ten se po smrti své ženy stal od roku 1681 i samojedním vlastníkem zboží, které následně rozšířil o nedaleký Osek u Radomyšle. Pro běh dalších událostí nutno předeslat, že Lažanští zatímně dobrou úroveň panství nejenže nepozvedli, nýbrž ani neudrželi. Nákladným životem a vlastní neohospodárností přivedli statek do dluhů, v ni-

chž zvláště „vynikl“ Adam Lažanský, poslední toho rodu na Bratronicích. Pan Horčice se jistě v hrobě obracel...

Roku 1739 si zadlužené panství převzal spolu s dalšími pěti vesnicemi a třemi dvory Kristián Josef Gfässer. Těž s pivovarem pochopitelně. Gfässer a jeho potomci drželi bratronické panství až do roku 1831, tedy skoro sto let. Zboží bylo jimi hospodářsky opět pozvednuto a ustáleno, avšak „horčicovské“ časy byly navždy ty tam. Pivovar v polovině 18. století vystavoval nějakých 160 hektolitřů piva za rok – malé, ale pro potřeby panství zřejmě postačující množství.

Po Josefu Talackovi z Ještětic, následníkoví Gfässerů, koupil Bratronice se stálo funkčním pivovarem Josef, svobodný pán Battaglia. To už se psal rok 1864 a rod s italským příjmením se zároveň stal i posledním v řadě majitelů pivovaru, zprvu ještě ne dokonávajícího. Starý pivovar, po léta takřka neměnný, byl rekonstruován jen „přiměřeně“, avšak jeho produkce nebyla nikterak zanedbatelná. V předzávěrečném období své existence svařoval ročně i přes tisícovku hektolitřů piva o sedmnácti hektolitrových várkách. Provoz se udával „na ruční pohyb“ a battagliovská správa jej pronajímala. Pivovar zanikl krátce před rokem 1900, takže příchod nového století zapjeli na Bratronicích zřejmě už ne vlastním pivem, ale nějakým sice blízkým, ovšem konkurenčním. Škoda, opuštěný pivovar by si podobnou slávu jistě zasloužil stejně jako už třikrát předtím. Posledním

Bratronice, zadní díl pivovaru – sladovna (foto autora, 2005).

bratronickým sládkem je obecně jmenován Karel Rott, jenž byl současně i konečným nájemcem. Jména jeho předchůdců známe, byli to František Kraml, který předtím působil v nedalekých Chanovicích, a po něm již krátkodobě sládkové Vilém Šebesta a František Charvát. U bratronických pivovarníků by bylo na škodu se nezminít právě o Šebestovi, členu v dané oblasti silně etablovaného sládkovského rodu. Šebesta zde působil sice pouze rok a létem 1883 v Bratronicích i zemřel, ale zařadil se do galerie porůznu se objevujících sládků téhož příjmení, kterých známe v Pošumaví na desítku.

K popisu bratronického vrchnostenského pivovaru je nutno předem uvést, že se jedná o jeden z nejhodnotnějších podniků tohoto typu nejen v daném regionu, jižních Čechách, ale v naší zemi všeobecně. Čistě renesanční budova, navíc v pozdějších dobách nijak zvláště stavebně i charakterově nenarušovaná, má jen málo obdob. Bratronice jsou díky svému pivovaru jistou perlou staročeského pivovarnictví a zasluhují si příslovečnou poklonu, že donedávna napůl opuštěný objekt nyní zase postupně ožívá a přičiněním současných majitelů dostává důstojnou tvář. Jen duch pivovarství ves už opustil a jeho místní historie spočívá pod nánosem prachu. Pojďme ho tedy zfouknout a zjevme bratronický pivovár z neokázalosti, avšak pregnantně a s celou jeho parádou.

Chceme-li si pivovar v Bratronicích pohledově užít, lze jen doporučit „pivo-

varskou“ cestu vedoucí sem od Sedlice k Čekanicím přes Lažany (s pivovary v obou posledně jmenovaných vsích). Z této vsi pak budeme kráčet k západu loukami v krajíně připomínající anglický park, když tu náhle a v zachlumeném vršku skrývajícím soupevníka pivovaru, bratronický zámek, připoutá naši pozornost členitý a zjevně renesanční štít, který jako zjevení vystupuje ze záplavy zeleně. Díky, pane Horčice, již za tento přímo fantastický pohled patří vaše dávná stavební aktivita do galerie českého pivovarnictví a vy sám jste pravý to „způsobitel“. Čím budeme blíže, naše kroky se mimovolně zrychlí a dech zkrátí, krev silně pulzuje... Ocitáme se o století zpět. Bože, kde je sládek? Tamhle tušíme sklep se spilkou, přímo před námi varna s oděrem právě konaného „díla“, vzađu sladovna s nezaměnitelnou vůní a „napšouklostí“ mokvajících zrna v „hromadě“. Ze střechy se line čoud z hvozdu a před zdmi pivovaru zříme narovnané sáhy dřeva – k varně měkkého a pod hvozď tvrdého, když ohněm osmahlý „čouda“ tu kmitá pohybem zrovna spartakiádním, tehdy spíše prasokolským. A uprostřed dvora rozšafnost sama, podsaditý „pan starý“ s napřaženou pravicí a v druhé ruce držící „cambus“ co závadek. Bohužel, podobného zážitku se v Bratronicích těžko dočkáme, ale nelze si jej nepředstavit. Chce to jen vrátit se ve své vlastní fantazii o nějaký ten čásek nazpět, což v době nyní populárních retrospektiv není nijak výjimečnou záležitostí.

Poezii dáno zadost, zpět do reality a spějme k vystřízlivění. Na řadě jsou fakta. Bratronice mají okrouhlou dispozici s centrálním prostorem, jehož tepoucím srdcem bývala tvrz a později zámek s hospodářským zázemím. Není zcela jisté, zda renesanční zámek byl zřízen v místě původního bratronického panského sídla, když existují nedoložené domněnky o jeho situování poněkud níže a blíže pivovaru. Jisté pak je, že Janen Horčicem z Prostého vystavěný zámek s pivovarem vznikly současně, o čemž svědčí Horčičeho znak v naddveří zámecké budovy (datované rokem 1603) a stejnoslohové znaky obou objektů. Znak, doplněný o erb manželky rytíře z Prostého – Kateřiny Kokořovské, je i přes notnou omšelost patrný dodnes. Severněji pod zámkem se nacházející pivovar je prosté obdélné stavení (vždyť i sám pan Horčice byl jen „z Prostého“). Budova, štítu orientovaná východozápadně, je jednopatrová, těžká v hmotě, když takto působící tíha je kompenzována vzravnými štíty bohatě členěnými v římsách, pilastrech a v hřebenech zdobenými čučkami a miniobelisky. Zvláště pak upoutává už výše zmíněný pohledový štít východní, za nímž bývalo obytné jádro pivovaru. Sládkovský příbytek následovala varna s dodatkem chladičeho štoku – vše uzavřeno v jednodílné místnosti. Boční zdi varny se štokem (jakož celého pivovaru) jsou prolomeny poměrně malými okny sypkovitého charakteru. Žel, tento základní provozní celek už není interiérově celistvý, prostor je novodoběji přestropen, čímž ztratil na váze. Přitom stále je ještě zachováno vnitřní schodiště do patra, ke štoku. Za varním blokem však už pokračuje „nezpovroteninost“ v podání původní spilky, byt později opatřené příčkami. Spilka bývala až grandiózní síní svrchu uzavřenou klenbou vyvedenou místností napříč. Od vstupu ze dvora je spilka již zahlobená pod povrch (asi 1,5 metru).

K severu vede ze spilky další vstup do sklepního přístavku, jenž narušuje obdélníkovitý půdorys pivovaru. Sklep se dochoval již jen v torzu, ale i tak je v něm znát, že býval pozdějším vznětem a důkazem novějšího rozšíření pivovaru – původní pivovarský sklep býval bezpochyby přímo pod zámeckou budovou. Terénně více na povrchu se nalézající nové sklepy jsou v cihelně valené klenbě, oproti masivnosti pivovarských celků až filigránsky pojednané, a proto i střechou prolomené a tím i zanikající. Původ mizějících novějších sklepů lze klást do ob-

dobí vzhůdu baroka, možná dokonce až do první poloviny 19. století.

Vedle spilky a s ní tvarově korespondující býval sladovní hvozď, stavebním charakterem a skoro i velikostí totožný s kvasírnou. Zatímco ta si uchovala dodnes patrnou „zaplesnivěnost“ ve zdech, hvozď následovně nese jisté známky „zakouřenosti“ – typické znaky, po desetiletí nezastírané a svědčící o zakořeněnosti zdejších pivovarských provozů, jejichž existence je v Bratronicích dokazatelná po generace. Podobné jevy jen tak nevy-mytíte.

Závěr a západní díl pivovaru vyplňuje sladovní humno, chápáno ve spodku, s půdami v patře – podstřeší. Dá se vidět leccos, ale v případě Bratronic a jejich sladovny je možno až bezeslovně upadnout – obdělý prostor středověk vzeprný dvojicí pilířů, z nichž do stěn vybíhají ostře zhraněné hřebínkové klenby v křížovém podání. Boční zdi jsou kamenné, klenby pak cihelné, což je shodné pro celý pivovar. Sňh „slávy“, dalo by se říci při pohledu na vznosné humno a k dokreslení lze jen dodat, že zhruba uprostřed, ale ve straně k západu, se uchoval obdělý máčecí štok s kamenným ostěním a s izolačně později přidaným cihlovým obezděním. Co více dodat?

Pivovar byl stavěn s rozmyslem. Nabízí se otázka: buď panu Horčicemu kdosi radil, nebo měl kdesi předlohu. Uvádí se občas, že při výstavbě zámku s hospodářským příslušenstvím se v Bratronicích vycházelo z vize rožmberského sídla v Kratochvíli u Netolic, jehož původcem byl architekt italského původu Baltazar Maggí – jeho ruka se prý dá poznat i zde, v malé výšce na Blatensku. Ponechjme tuto náležitost na bedrech kunsthistoriků a znalců stavebnictví a i nadále věnujme pozornost funkčnosti bratronického panského pivovaru, byť v širších souvislostech.

Původní vrchnostenské pivovarské provozy vznikaly častokrát zcela nahodile a povšečně, přičemž jejich prvotní umístění bývalo buď přímo v sídlech příslušných feudálů, či v primitivně pojedených „boudách“ ve dvorech a statcích. V nich svařená mladina se dále zpracovávala ve sklepích a jim podobných kvelbech, většinou v podzemních prostorách, kterými staré a často ještě středověké tvrze disponovaly a byly jim ku prospěchu. Ale v Bratronicích už vznikl pivovar na svou dobu s velkým P – na přelomu 16. a 17. století zcela neortodoxní koncepce, pivovarský podnik velice moderní a se vším vřady, snad jen s výjimkou skle-

pů, které byly kvasírným účelům zprvu využívány v místech pod zámkem. Stavitelem stránku doplňovala dobová technologická úroveň, když jednotlivé výrobní provozy byly paralelně navázány. V Bratronicích se nalézal pivovar na svou dobu jistě atypický, dosti unikátní a naprosto nepřehlédnutelný. Založen byl vtipně „do svahu“, což bylo typické spíše až pro pivovary pozdější, barokní. Terén, klesající od zámku k pivovaru a dále pod něj, učinil pro jeho provozy veliké dobrodiní, především pak pro přirozenou zachlazenost spilky a sladovního humna. Izolační hráz dále zvýhodňoval odtok z rybníčka, jehož pozůstatky dodnes nalézáme za západním čelem pivovaru. Dokonalost sama. V Bratronicích býval již v dávných dobách pivovar vpravdě nevšední úroveň, a tak jen doufejme, že pel jeho úrodnosti s přirozeností současná renesance nesetře. Bylo by to věru ztracené dědictví.

BRLOH U PÍSKU

Zvlněná krajina mezi Pískem a Blatnou, protkaná množstvím drobných potůčků obkružujících zalesněné i holé kopečky, nese na svých bedrech i vesničku s názvem přímo dokreslujícím její zapomenutost a zároveň jistou přítulnost danou polohou v široce se k západu rozvírající dolině. Víska se jmenuje Brloh a na rozdíl od jiných českých obcí téhož názvu býval v ní kdysi pivovar. Co víc, jeho pozůstatky jsou v Brlohu patrné dodnes, ač pivovarnictví odtud už dávno odešlo jiným směrem – nejděle se uchovalo v blízké Drhovli.

K významu slova brloh se váže i rodový erb rytířů Záborských, na němž je

stojící stříbrný medvěd v modrém poli. Záborskí z Brloha sídlili na zdejší statku až do samého závěru 16. století. Brloh sám je prvně připomínán v souvislosti s osobou praděda zmíněného rodu, Diviše, který tu seděl v letech 1359–75. O starších osudech Brloha se ví málo a rovněž vznik místní tvrze není plně objasněn. Panské sídlo je písemně doloženo až k roku 1601, kdy tehdy velké zboží vlastnili Čejkové z Olbramovic. Z renesančního sídla se dochovala jen mohutná budova obytného stavení na západní straně dvora, přičemž opevnění ve formě hradební zdi na severní straně, doplněné dvěma patrovými vížkami, poukazuje na dávnější, gotickou trz. Má se pak i za to, že nedlouho po založení tvrze byl též zřízen malý pivovar. Rovněž pivovar je doložen poměrně pozdě – až k roku 1696, to však se jeho zcela jistě starší činnost už chýlila k závěru.

Osudovým se Brlohu stalo připojení k jen pár kroků odtud vzdálené Drhovli. Prvně se ves prolula s Drhovlí již roku 1633, kdy Albrecht Beneda z Nečtin prodal předchozí pobělohorskou konfiskací získaný brložský statek Mikuláši Deymovi ze Stráže, už tři léta vlastníkovu drhovelského zboží. V té době však v Drhovli pivovar ještě nestál, a tak jeho budoucí funkci zastával s určitostí již existující pivovarský provoz v Brlohu. Roku 1661 byl Brloh opět samostatným zbožím, avšak po několika majetkových změnách, rokem 1712 a po předchozím vlastnictví Karla Josefa, hraběte z Morzinů, získala brložské panství hraběnka Antonie Josefa Černínová z Chudenic a definitivně ho spojila s téhož roku koupenou Drhovlí. Tady je nutně dodat, že Morzinové – vlastníci Brloh od již zmíněného roku 1696 – zboží silně zadluži-

Brloh u Písku, tvrz s pivovarem (foto autora, 1987).

li, a nová černínská správa se tak mohla jevit jako naděje na vysvobození z pokleslosti. Neaplnila se, ba naopak. Za centrum panství byla určena Drhovie, kam se zároveň přenesla i hlavní část hospodářské činnosti, jejíž součástí byla i funkce tamního, tou dobou v podstatě zánovního pivovaru. Brložská tvrz přestala sloužit jako panské sídlo, poté došlo k její úpravě na sýpku. K zemědělským účelům byl využíván i zrušený pivovar, což platívalo donekdávna.

Západně od vsi a ve strání pod silnicí vedoucí z Brlohu k osadám Ovčín a Nedlíné se nalézá původní rozlehlý hospodářský dvůr, jehož vnitřní prostor uzavírá v něm příčně vystavěná stará tvrz s raně barokní kaplí Narození Panny Marie, upravenou za Deymů z kdysi obranné věže. Jižní stranu dvora, v pravouhlejmu přísezení k tvrzi – ale od ní odděleném úzkým průchodem – zaujímá pivovar v celé své kráse. Tvoří jej jednoduše, avšak dvojdielná kamenná budova v podstatě přízemní, ale díky zahlobení sladovního humna jevíci charakter objektu patrového, když nad humnem bývala půda se zřejmou valečkou. Západní díl pivovaru, doposud v interiéru bezestropý a otevřený až do krovu, býval zajisté varnou, k níž se přimykala spilka. Bezpochyby nejnázornějším dokladem starého pivovaru je však obdélné humno sladovny, která objekt na východní straně ukončuje. Dobrý metr pod úrovní dvora se nalézá vnitřní prostor, který je sklenut na dva středové pilíře, krátké ve spodním dřívku a s klenebními náběhy široce rozprostřenými do těžkopádně působícího stropu. Humno je dvojdielné a stejně jako celý pivovar má barokní charakter. Tím se nabízí myšlenka, zda možné starší působiště pivovaru nebylo součástí tvrze. Naproti pivovaru, přes dvůr a v tarasu navazujícím na východní zdivo kaple, jsou sklepy.

Poměrně bohatě zachovalý stav bezmála tři sta let nefunkčního pivovaru v Brlohu má své kouzlo a nepostrádá moment překvapení, které v dalším průzkumu lokality lze jistě zažít. Nebývá v našich krajích zvykem a každodenním pravidlem podobnou raritu zachytit a dodnes pozorovat. Brloh, přes svou současnou opuštěnost, je potěšením a zároveň určitým zadostiučiněním – vždyť zatímco po pivovaru v Drhovli (činným ještě před šedesáti lety) nezbylo téměř nic, brložský se stal jakýmsi jeho pohrobkem. S povzdechem lze říci, že ani dějiny nemají logiku.

BŘEZÍ U TÝNA NAD VLTAVOU

Pod betonovou majestátností chladicích věží skrouplý a po nedávné rekonstrukci se skvíci zámeček v Březí u Týna nad Vltavou je jedním z posledních dokladů existence této vsi, která jinak zcela podlehlá zastavění JETem, to jest Jadernou elektrárnou Temelín. Zámeček, v němž dnes sídlí informační centrum a správa elektrárny, je zčásti obklopen parkem a z opačné strany (už bez kdysi ji doprovázející zastavěnosti selskými staveními) nalézáme barokní kapličku... Takové je současné Březí a již málokdo si uvědomí, že tu při velkostatku stával lihovar, snad vzešlý ze staršího pivovaru nejasného původu.

Pivovar nepracoval v Březí dlouho, neboť byl založen patrně až v první polovině 19. století a k roku 1873 o něm máme poslední údaj, když svým výstavem kolem 800 hektolitrů piva ročních várek „odešel“ v neznámé končiny. „Případ Březí“ je zvláštní také tím, že prakticky po celou dobu své existence byl zdejší statek samostatným hospodářským celkem, více jak půl třetího století drženým dokonce jedinou rodinou. Přesto máme o místním pivovárku zpráv poskrovnu a okolnosti jeho vzniku i zrušení nejsou s určitostí známy.

Ves je první historicky doložena k roku 1367 jako sídlo vladkyň z Hrádku Březí. Jak již z uvedeného názvu vyplývá, ve vsi byla již ve středověku vyzdvížená tvrz, jež dala podnět k označení obce jako Vysoký Hrádek, které se užívalo současně s pojmenováním Březí. Později si uživatelé tvrze a dvora při ní byli Býšovcové z Býšova a na počátku novověku krátce Rendlové z Úšavy, po nichž následovali rytíři Nebřehovští z Nebřehova a na Pyšelicích. Stále samostatný statek získal v roce 1556 od Oldřicha Nebřehovského Zikmund Malovec z Libějovic. Malovecům, později chýnovské větvi rodu, patřilo Březí s tvrzi Hrádek v podstatě až do konce první čtvrtiny 19. století. Zboží v počátečních malovcovských dobách obsahovalo tři celé vsi (včetně Březí) a dvě poloviny dalších. Dost na zřízení pivovaru, přesto se tak nestalo. První Malovec totiž sídlil na nedalekých Chvalešovicích, kde měl zároveň centrum svých okolních držav. A při chvalešovické tvrzi pivovar býval ... Zřejmě proto pivovarský provoz v Březí nevznikl, když jeho funkci stačil zprvu naplňovat pivovárek chvalešovický. Později by-

lo Březí sice od Chvalešovic odděleno, přesto o případném březském pivovaru se nemůžeme ničeho dopátrat.

Poslední Malovec na Březí, František, prodal roku 1825 ves a dvůr Josefu Hirschovi, když jeho otec – Václav Malovec – nechal původní tvrz doplnit o přístavbu nového zámečku a celou stavbu zbarokizoval do podoby, v jaké celý objekt nalézáme dnes. Datum finálního malovcovského vkladu na Březí, tedy letopočet 1805 s iniciálami stavebníka (WM) a erbem rodu (polovinou vzpínajícího se koňe), se skví nad vchodem do zámu. Zřejmě až Hirsch pak byl zřizovatelem pivovaru, o jehož závěrečném čínění jsme zvěděli výše. Josef Emanuel Hirsch byl i jeho posledním vlastníkem.

Lokaci pivovaru neznáme, když svrchu zmíněný lihovar jako jeho pokračovatel je pouhou hypotézou. Pivovarské provozy se mohly nacházet přímo v panském sídle, dodnes význačném částmi klenutých prostor, nebo v již neexistujícím objektu, který se kdysi nalézal v terénním úvalu pod zámečkem a západně od něj. Více už asi ne zjistíme.

BŘEZINA U HOŘEPNÍKU

Jihozápadně od Hořepníku a stejně jako toto městečko podtékána říčkou Trnavou leží obec Březina s pozůstatky vrchnostenského hospodářství včetně pivovaru. Coby kamenem dohodil je odtud Pacov, jehož panský pivovar, místně určovaný co pivní magnát, byl „hrobařem“ nejen březinského pivovarského podniku, ale i okolních pivovarů. Milosrdný čas však zastřel veškeré averze, vždyť i Pacov je dnes již zaniklým a jen vzpomínaným pivovarským punktem.

Za vším stál Konipas – nikoli však ptáček, nýbrž středověký a takto až poeticky pojmenovaný hrádek, zvaný též Hořepník. Stával v místech současného hospodářského dvora na Březině, kde některé jeho části dokonce z dávnějšího objektu i pocházejí. Kameny z rozbitého zdiva Konipasu totiž jistě posloužily (kromě jiných budov) i ke stavbě zdejšího pivovaru. Vlastní ves je připomínána již k roku 1299, kdy ji spolu s Konipassem a částí městečka Hořepníku vlastnil vladka Dětoch z Třebelovic. Středověká historie Březiny je vcelku nedůležitá a teprve rokem 1522 se ves dostává do centra naší pozornosti. Toho léta ji získal Burian Trčka z Lípy, jenž zde nechal vystavět nové a nevelké panské sídlo, tvrz. Následně, roku 1572, koupil

březinský statek Jan Houska ze Zahrádky, jehož syn Stanislav tu o dva roky později zrenovoval trčkovskou tvrz a současně zřídil i malý pivovar. Březinský panský pivovar je tak jedním z mála jemu podobných, u nichž máme doložen letopočet přímého vzniku.

Druhou připomínku o pivovaru v Březině máme z roku 1589, při koupi panství s částmi vsí Březiny (díl stále ještě patřival k původnímu hořepnickému zboží) a Bořetic s Přáslavicemi Janem Albrechtem Křineckým z Ronova a na Kamenici. Už takto naznačená skrovnost statku nám dává představu o velikosti pivovaru, jenž pracoval jen pro několik vsí a krčem v nich. V dalším století, sedmnáctém, vlastnili Březinu s pivovárkem postupně Maternové z Květnice, Vratislavové z Mitrovic, Miličoviští z Braumberka a později Talmberkové. Za nich, v počátcích již 18. století, vystavoval pivovar někdy i 180 hektolitřů piva při desetihektolitrových várkách – podnik to byl stále veskrze malý, když ještě menším se v téže době jevil nedaleký pivovárěk ve Vykklanticích. Připomeňme pak, že březinskému nejbližší pivovarský podnik na Loutkově produkoval tehdy více jak čtyřnásobek zdejšího množství. Nicméně, pivovar bez ostychu pracoval dál a v podobných intencích, byť postupně ztrácel na výstavu a jeho osud se pomalu naplňoval. Tereziánský katastr v polovině 18. věku už uvádí hodnotu produkce sotva stopadesátihektolitrovou a další směr se dal již poměrně přesně určit – pivovar se dlouho neudrží. Kupodivu však pracoval dál a to další století.

Od roku 1730 byl majitelem Březiny Jan Vít Malovec a po něm Jeník Zásadský z Gamsenberka. Těm, kolem roku 1765, nechal přestavět stále ještě v renesančním slohu přežívající tvrz na barokní zámek a zřejmě i zainvestoval úpravu starého pivovaru, jehož činnost následně překlenula odeznívající věk, aby pokračovala i ve století novém, devatenáctém. Po Zásadských se dalším vlastníkem Březiny stal Josef Čapek, první a za existence zdejšího pivovaru i jediný „neurozelec“, roku 1839 vystřídaný rytířským rodem Eisensteinů. Tehdy už pivovar skomíral, někdy kolem poloviny 19. století zanikl a jeho práci nahradil nově zřízený lihovar.

Lokalizace pivovaru v Březině není vůbec jednoduchou záležitostí, jak by se mohlo z předchozího textu zdát. Jistý je pouze pivovarský sklep, který se nachází v prostoru středověkého hrádku Konipas, ale o něm posléze. Rovněž jasné je

Březina u Hořepníku, původní pivovar – posléze lihovar (foto autora, 2005).

jeho umístění v komplexu hospodářského dvora a v blízkosti zámku. Ty se nalézají v západním díle vsi, velikostí skrovné a v současnosti spíše rekreačního charakteru. Dvůr se zámkem jsou po restituci opět v privátním vlastnictví a minulým režimem pokleslý statek pomalu ožívá a získává na tvářnosti. Sami dnešní majitelé kladou existenci pivovaru do objektu pozdějšího lihovaru, budovy po stránce architektonické však novější a zjevně pocházející z 19. století. Přitom pivovar, jak už víme, měl původ o dost starší. Samotný dvůr je konglomerátem budov rozličného stáří a vévodí mu zámek, původní to tvrz, složený ze dvou v tupém úhlu k sobě semknutých objektů s přiznáním nárožních bašt. Jinou a určitou starobylostí se vyznačující budovou je už ve dvoře se nacházející stavení, od panského sídla situované západně, při vjezdu do dvora a proti lihovaru. Dům byl později rozšířen a sloužil k obytným i skladovým účelům. Možná „prapivovar“.

Lihovar má slohový charakter empírový, jenž se snoubí s klasicismem. Stavebně je trojčástný, složený z hlavní centrální a rizalitní, do patra vyzdvížené budovy s valbovou střechou, navíc osově vystupující z jinak obdélného bloku. K tomuto dílu (nepochybně původní varně s možným příslušenstvím, snad i sladovému hvozdu a místu šalandy) z obou stran přiléhají přízemní boční křídla, rovněž ve střechách ukončené valbou. Na pohled milost sama. Západní křídlo, od zámku odtaziťé, bývalo sladovnou, což přetrvalo i za provozu lihovaru a dodnes se tu říká „Na sladovně“.

Východní a ke vjezdu do dvora otočený trakt nazvěme spillkou, když jako „kvasírna“ fungoval i v dobách lihovarních. Jak je z uvedeného popisu patrné, březinský pivovar se sice z pivovarských map vytratil, ale jeho původní provoz měly jen novou funkční náplň a stafáž. Zásadní však je „okomínovanost“ expivovaru, protože prstovitě k nebesům a ze zpola křovím zarostlého objektu vztyčený cihlový komín je už ryze lihovarským dokladem, s původním pivovarem nesouvisejícím. Tolik pivovar (lihovar) ve své nynější podobě.

Obecně se umístění panského pivovaru v Březnici klade do míst „západně od zámku“, což předpokládá už výše popsaný lihovar. Těži podporuje i Jan Pešta ve své *Encyklopedii českých vesnic*. Avšak ouha! Na starých mapách a před rokem 1830 se v těchto prostorech ničeho ne nacházelo, krom drobné dřevěné stavbičky, jistě ne pivovarské. Proto se více této hypotéze blíží též již zmíněný objekt stojící mezi lihovarem a zámkem. Zdá se proto, že na Březině byly pivovary hned dva, a to starý a před polovinou 19. století vystavěný druhý, posléze upravený na lihovar. Domněnka pocházející z oblasti čiré fantazie, možná až fantasmagorie.

Krátce ke sklepům. Lokalizace pivovarského sklepa zcela mimo areál dvora s pivovarem, což je zdejší skutečnost, není sice věcí nikterak výjimečnou, ale v každém případě je další zajímavostí. Okrouhlý pahrbeček, ve středověku nesoucí hrádek Konipas, je kromě sklepa ozvláštňen dvojicí odděleně si stojících sýpek novějšího původu (větší z nich

a situovaná při jižním okraji návrší nese letopočet 1836), z nichž menší je souběžná s uložením sklepa. Nepochybné pak je, že všechny tyto stavby vznikly v prostorách dávného hrádku a použitím materiálu z něj. Proto mají spýky a sklep zdánlivě starobylý charakter, ačkoli věkovitého původu nejsou. U sklepení však chybí jistota – jeho vzezření je velmi neurčitě dobou vzniku, a je tím i možné, že za jeho základ posloužilo prapodzemí gotického hrádku.

Sklep je hrobkovitého charakteru, přitom se zahloubením pod okolní terén nevelkým, jen zhruba půldruhametrovým. Obdélná a jednolitá prostora (bez předsklepi) je svrchu a nad klenbou navršena hliněným záklopem, přírodní silou zatravněným. Nemá samostatnou lednici, což jej zařazuje do archaizující a těžké staroby, kdyz vychlazování se praktikovalo jen volně skládaným ledem, jímž se zde instalované sudy pokrývaly. Z tohoto hlediska březinský pivovar setrval v poloze takřka středověké, což ostatně odpovídalo i umístění sklepa v prostorách gotického hrádku. Jedinou oponenturou tohoto vjemu je však více než dostatečné odvětrávání sklepa, činěné postranně a protilehle zdmi prostupujícími průduchy, k nimž je nutno připomenout zadní, širší otvor sloužící zřejmě ke spouštění ledu do sklepa. Ten je celokamenný a valeně klenutý.

Drobnost k vodě, pro potřeby dvora s pivovarem věc přímo nezbytná. Podle zdejší tradice se sem vedla voda původně z polí severně od Březiny, později však gravitačním vodovodem a čerpáním z nížeji tekoucí Trnavy. Řička, zvláště vyvedeným náhonem, poháněla i soukolí panského mlýna pod vesnicí, jenž se vši samozřejmostí semřlal pro místní pivovar i slady.

Jinou zvláštností Březiny, ne zcela pominutelnou, je k východnímu prostoru předzámčí přilehlý parčík s hmotovou zastavěností původního „hampejzu“, souboru většinou obytných budov a správy pastvin s velkým statkem. Dnes totálně zdevastovaný a zkáze propadající celek však má stále nepomíjející a úžasný kolorit mizejícího světa, nic nechápajícího z dneška. Nebylo by ani divu, kdyby dávno zaniklý březinský pivovárek pracoval právě zde. Další nepodložená hypotéza. Březina, tato jihočeská vesnička na Pacovsku, má v sobě totéž, co dílo našeho básníka stejného příjmení, totiž tajemnost. Něco nepopsatelného, a pivovar? Rovněž.

BŘEZNICE

Město, ležící na rozhraní středních a jižních Čech a dnes už asi neopravitelně náležející do Praze blíže příslušného kraje, bylo odnepaměti součástí historického Prácheňska, rozkládajícího se od Šumavy až sem k Březnici, za jejímž horizontem se zvedá lesnatý pás Brd zvěstující změnu terénu, a tím připomínající jisté ohraničení. Březnice dodnes přiznává raskaj, „jihočeskost“ způsobem, až kosti pryzdí, leč zvědělaní a jisté fundování krajinoznalců stále podléhají klamu vyvolanému minulým režimem a vsazují toto město s okolím do průmyslem procpělého Příbramska. Hanba. Kdo kdy vešel do hájemství Březnice a krajiny jí blízké, ví, oč kráčí. Znáмым faktem je, že krajina lidí determinuje a naopak, když v případě Březnice tato okolnost bije přímo do očí. Okolí Příbrami v současné době postupně ztrácí svůj předchozí industriální charakter, kdysi proklamované hornictví se stává historií a kraj nabývá klidnějšího vjemu, kterým se však Březnice vyznačovala po léta, když byla brána za město nacházející své místo v oblasti jihočeského venkova. Nicméně kladem se může zdát, že nyní poněkud odsouvaný příbramský okres se dnes může pyšnit určitou raritou – na jeho území jsou totiž stále ještě v činnosti dva pivovarské podniky. Jde o pivovary, jež patří k nejstarším u nás vůbec, když kromě vysokochlumeckého, patřícího ke středočeskému regionu (tentokrát regulérně), druhým funkčním pivovarem daného okresu je březnický, nyní činný pod firmou Herold.

Hrdost? Kdeže... V dobách ještě pamatovatelných, za časů místní hornické pseudoeuforie, byly oba výše zmíněné pivovary fakticky ignorovány, přičemž březnický díky své blízkosti Příbrami více. Horníci holdovali „značkovým“ ležákům ze Smíchova, Budějovic či Plzně, když i velkopopovický Kozel zde byl kolikrát „na outěž“. Příbramské hostince s okolními sice praskaly ve švech, pilo se v nich přeukrutně, avšak „březnické“ jste v nich potkali jen náhodou. Čápar, tak se mu říkalo a dané slovo mělo pejorativní nádech. Březničtí sládky, dědicové staleté tradice místního pivovarství, klopili zrak a už už se zdálo, že jimi vedený pivovar zanikne. Měl vskutku namále a nebyť blízkého se konce socialistického zřízení, zařadili bychom jej do přehledu zrušených podniků. Nestalo se, a proto můžeme březnickou kapitolu startovat

úslóvím „je jeden pivovar“ místo mnohem častějšího „byl“... Přitom vezme, že v Březnici bývaly v minulosti pivovary dokonce dva, lépe řečeno vařivalo se ve městě ve dvou liniích – obcí, potažmo měšťany, a na vrchnostenském sídle. To abychom byli ve správných botách, šitých samo sebou z jihočeské kůže.

Kraj kolem nynějšího města byl osídlen už v přemyslovských dobách, za kterých zde stával původně jen dřevěný dvořec držený příslušníky staročeského rodu Buziců. Mírná proláklina, protěkaná říčkou Vlčavou (též zvanou Skalici) a ze západu orámovaná hřbetem Brd, byla po polovině 13. století strážena kamenným hradem situovaným na ploché ostrožně, k jehož opevnění sloužovalo nejen pevné ohrazení s baštami a vstupní branou, nýbrž i vodní příkopy napájené dotčenou vodotěží. Hrad zažíval vývoj pokračující středověk a k plnému dotvoření dospěl až koncem předminulého věku. Proto v jeho architektuře můžeme detailně sledovat sloh gotický s navazujícím renesančním, barokní s novodobými a příznačnými pro závěr 19. století. Panské sídlo, původně spíše pevnost, postupně přeměňované na výstavný zámek, obklopovala obora, následný park a již v dávnějších časech bylo na východní straně vrchnostenského komplexu zřízeno nezbytné hospodářské zázemí včetně pivovaru se sladovnou, o nichž se ale můžeme domnívat, že bývaly původní součásti panského sídla. K podobné hypotéze nás vede vědomí raného vzniku březnického pivovarského podniku provozovaného v režii vrchnosti.

Souběžně s hradem byla v jeho východním předpolí, už za Vlčavou, rozvíjena zprvu osada, která se stala sídelní pro sem docházející horníky kutalující se okolí Březnice stříbrnou rudu. Díky nim se z původní vsi někdy před rokem 1327 stalo městečko, tímto letopočtem prvně připomínané. Význam Březnice stoupal, a tak ještě v předhusitských dobách byla již městem, ovšem poddanským, což se ostatně nezměnilo až do konce patrimoniálního období. Jako taková byla Březnice nadána rozličnými měšťanskými právy a výsadami, žel, zprvu nezaznamenanými, a proto nevěrohodnými. Jisté však je, že pivo se v ní vařivalo už v samotných počátcích zdejšího osídlení, avšak nevíme přesně, zda se tak dalo nejdříve péči měšťanstva či prostřednictvím vrchnosti, v dávnějších dobách představované řadou střídajících se šlechtických rodů, ke kterým se ještě propracujeme. Všeobecně máme za to, že s vřkami započa-

li dříve měšťané a městská obec, ale potřebný důkaz o tom nemáme a nikdy asi mít nebudeme. Není to ani podstatné. Vedení logikou, že městské várečnictví je povětšinou staršího data než vrchnostenské (byť existují výjimky), dejme proto přednost zdejším pivovarství určenému snahou obce, které z pohledu dějinného sice skončilo již před stoletím, ale právě z tohoto důvodu uzavíralo svou historickou úlohu, patrně už nikdy nenalistovatelnou a jako takovou zasutou do ticha archivů. Nepodléhejme však skepsi, vždyť pivovarský komín kouří nad Břežnicí stále a zaniklý pivovárek místních měšťanů zdatně nahrazuje.

Měšťanský pivovar

Prvním brežnickým měšťským právem bylo celní, uvozené již nadneseným rokem 1327. Po husitských válkách známe městský znak vycházející původně z erbu tehdejších uživatelů panství, Zmrzlíků ze Svojsína. Později, v časech vlády Lokšanů z Lokšan, byl dosavadní jednoduchý znak (tvořený sestavou břevien střídavě v červené se stříbrnou barvou) doplněn dvojicí po stranách štítek držících půllorlic. Znak se v průběhu let několikrát upravoval, ale ve své podstatě je zachován dodnes. Majetnictví pánů z Lokšan, původně slezské šlechty, trvalo na Břežnici od poloviny 16. století až do bělohorských událostí, když mělo pro dějiny města a jeho várečnictví neopominutelný význam – mimo jiné i proto, že teprve za nich máme historicky doloženou činnost měšťanského pivovaru, respektive právoplatnost pivních várek vykonávaných brežnickou městskou obcí.

Nepřímo jsou vary předpokládány již ve druhé polovině 15. století, kdy v Břežnici žili a nepochybně i pracovali sladovníci s pivovarníky, k roku 1506 jsou ve městě zmiňovány krčmy, ale pivovar sám je připomenut dvakrát po sobě až k létům 1570 a 1575, kdy Ferdinand z Lokšan *udělil Břežnickým všelijaká práva co privilegia... a daroval jim mocí téhož listu na všechny časy pivovár, jenž měl v městě Břežnici s právem várečným*. Podle následného urbáře, datovaného rokem 1586, vařivalo se tehdy v městě pivo jak „bílé“ z pšeničného sladu, tak i ječné. Za to museli jednotliví várečníci odvádět vrchnosti povarné, vycházející z konkrétních pivních varů, a posudné, kterým se platil výcep a prodej výsledného piva. Platil se i výstav „řidkého“ piva.

Poměrně pozdní doloženost měšťanského pivovarského podniku může být v porovnání s dříve uváděným pivovarem

Břežnice, uliční fronta měšťanského pivovaru nad náměstím (foto autora, 1988).

břežnické vrchnosti poněkud v konfrontaci, ale nedivme se – podobných příkladů známe povícero a prvotní zmínka není nikdy zcela směrodatná a určující. Břežnice nebyla v tomto ohledu zvláštností a výjimečným místem.

V roce 1589 město i pivovar postihl požár, dle všeho rozsáhlý, protože tímž rokem a poníženou suplíkou adresovanou samotnému Rudolfovi II. vyprošují sobě Břežničtí slevení na posudném. Zda jim bylo vyhověno či nikoli, nevíme. Pivovar byl záhy opraven, jeho činnost obnovena a taxa na platech z něj vyrovnána. I nadále se připravovala obě piva, pšeničná a ječná.

Za Lokšanských vyvstala uprostřed protáhleho brežnického rynku renesanční radnice, v 19. století pro „chatrnost“ zbořená a zastoupená až počátkem 20. století novostavbou. Otázkou potom je, zda původní měšťanský pivovarský podnik byl součástí staré radnice či nikoli. V tehdejších dobách se jednalo o vcelku ustálený zvyk, dle něhož radniční domy s pivovarnými zařízeními souvisely.

Ferdinand Lokšanský v roce 1603 zemřel a město s panstvím zdědili jeho synové, z nichž Adam rok na to stvrdil Břežnickým práva *ve všech punktech, artikulích a klauzulích* v souladu s přáním vyjádřeným *neboštíkem jeho otcem*. Tentýž feudál prodal Břežnici o dvanáct let na to své choti Ludmile, rozené Černínové z Chudenic, za 45 000 kop míšeňských grošů a k ní i *dům v městečku slove Neczparovský se všim stavením, sladovnou, hvozdem, spilkou...*, tudíž i s pivovarem,

takto opětně doloženým. Umístění „Neczparovského“ domu sice neznáme, ale můžeme předpokládat, že se jednalo o lokalitu, v níž nalézáme zbytky měšťanského pivovaru dodnes. V každém případě šlo o samostatný objekt, už ne součást radnice, jak zněla předchozí domněnka.

Další zápis o měšťanském várečnictví pochází z pobělohorských dob, kdy *k ruce vrchnosti jsou se vařice v pivováře měšťanském... se sladovnou, s hvozdem, se spilkou... a dávký z tohoto pivovaru se odváděly k druhému dílu zámku Břežnice... s chmelnicemi...* Z kostrbatosti záznamu nadevše vysvítá, že várečníci opět platili a jen platili. Za pozornost stojí zmínka o chmelnicích, které se nacházely za městem. V téžže časovém období, přes něji roku 1623, prodává výše zmíněná paní Ludmila Lokšanská *svůj statek za 32 000 kop míšeňských grošů* Příbíkovi z Újezda, královskému prokurátorovi a vyšetřovateli v kauzách účastníků protihabsburského povstání českých stavů. Ve výčtu jednotlivých položek se uvádí *zpusťosený pivovar v městečku*, jenž nový majitel zboží *přivedl opět v dobrý stav*.

Po dobu třicetileté války o činnosti měšťanského pivovaru nevíme nic, možná ani nevařil. Na vlně zaznamenanelnosti vyplouvá až roku 1651, kdy se připomíná v listinách daných brežnickým synovcem předchozího Jeniška, Františkem Příbíkem, neboť podle dobové zprávy *stará privilegia Františka z Lokšan následkem rebelie pozbyla platnosti*. Obno-

vená výsada obsahuje řadu odstavců a článků, z nichž se dá vypreparovat zhruba to, že *pivovar městský se všim k tomu příslušenstvím, které už od mnoha let v držení a užívání jsou, při nich a potomcích jejich úplně zachovám, takže já, mnohem méněji dědicové a budoucí moji, žádným vymyšleným způsobem jej sobě přivlastňovati a týmž měšťanům březnickým jej odnímati té moci sobě nepozůstávají... aby jej v pokoji držení i na budoucí měli věčně časy a jeho, jakožto již svého vlastníka (vyjímaje toliko Židy) vždýcky užívati a v něm sobě dle starobylého obyčeje po pořádku piva stará i bílá vařiti mohli, docela propouštím.* Pokračování v kostce: Jeníšek si vymínil, že pokud bude potřeba piva ve městě větší, než várečníci sami vyrobí, musí je odebrat z panského pivovaru, a když ani on by k veřstavu žádného piva neměl... *pořolení dávám, aby mohli (rozuměj Březničtí) odkudkoliv jinud piva bráti a je šenkovati.* Jistým omezením se jevil i zákaz do dávek městského piva do panských hostinců a venkovských šenků všeobecně. V praxi to znamenalo, že odbyt ve městě svařovaného piva se odehrával pouze a výhradně uvnitř březnických hradeb – obrazně řečeno, neboť město vlastní ohrazení nemělo. Pro sousedy a výčepníky dále platil zákaz dovozu cizího piva, v Březnici se zkrátka mohla pít a konzumovat jen místní chmelovina, žádná jiná. Kéž by se vrátila ona doba, dnes, ač je heraldský pivovarský podnik v činnosti, pivo z něj aby člověk po městě s lucernou hledal...

V berní rule, datované k roku 1653, jsou v Březnici opisováni pivovarníci Adam Roudnický s Janem Zeleným, nevíme však, zda se jednalo o sládky městské či vrchnostenské. Píše se dále, že *měšťané mají své várky a z nich stále těží...* Zvlášt se zmiňuje městská sladovna. Městské várky jsou dále uváděny i k roku 1662, v době úmrtí Příbika Jeníška a při odhadu hodnoty statku. Ve městě byly i *tři domy šenkovní, v nichž piva hojnost po celý rok se vyřenkuje.* Nicméně měšťanský pivovarský podnik ztrácel oproti panskému úroveň a byl již upozadován. Při revizitaci v roce 1681 je přiznáno, že *živnost těch měšťanů jest špatná... ačkoliv várky mají, však sotva v sedmi aneb v osmi letech jedna várka na jednoho přichází, na to se větším dílem napřed zadluží a po zaplacení toho, co se tak který zadlužil, malej zejsk jemu zůstane.* Stesky pokračují s poukazem na nutnost vařit kontribuční várky, kterými se lepily obecní dluhy a vydání. Z výsled-

ných „zejsků“ museli várečníci odvádět i nutné povarné vrchnosti a císařské komoře. Nic jim nebylo odpuštěno. Platit, platit, platit... Nepřipomíná vám to co-si? Doby se zkrátka příliš nemění, pouze režimy a lidé.

Evidentně v nevýhodě vůči panskému podniku „vklouzl“ pivovar „při domě Neczparovském“ do století změn, a to pro březnické pivovarnictví takřka zásadních. V roce 1719 sice Jan Josef Jeníšek, svobodný pán z Újezda, opětně potvrdil městu jeho stará práva, ale zároveň nechal při zámku stavět nový pivovar, který podstatně změnil místní situaci. Na svou dobu se jednalo o vpravdě až kolosální podnik a městským várečníkům zbyly oči pro pláč. Ač již předtím městu vrchnostenský pivovar přerostl přes záda, zánovní panský mu je rovnou ukázal. První čtvrtinou 18. století zámecký pivovar nad měšťanským jasně dominoval, a to pro všechny budoucí časy, řečeno dobovým jazykem. Panskou hegemonii následně stvrdila nová vrchnost, od roku 1728 představovaná Jeníškovskými z Kolovrat. Kola dějin se točila dál a pro měšťanské várečnictví budoucně žel špatným směrem.

„Blahověle“ nových vlastníků březnického zboží se ponejprv projevila už na konci první třetiny 18. století, kdy bylo měšťanům zakázáno ukládat led do sklepů, prý aby mohly více prosperovat tři panské výčepy ve městě. Jinak vše při starém, privilegia dále potvrzena až na

výše opsanou záležitost nepostrádající jistou křečovitost v myšlení pánů Krakovských. Fakt, že měšťany připravované pivo podobným opatřením nutně ztrácelo na kvalitě, bylo panské správě zřejmě jedno. Ve stejném časovém období, k roku 1735, máme k dispozici záznam o výhodách i povinnostech jménem neuváděného městského sládky, z něhož se dovídáme plat pivovarníkův, který činil 8 zlatých „rejnských“, k tomu něco žita s pšenicí, ječmene a hrachu, to vše za rok. V naturalíích se sládek musel podělit s pomahačem, dále od obecní správy dostával *ke každým výročním svátkům na maso 12 krejcarů, ke Štědrému večeru na kapra 15 krejcarů.* Při konané várci měl nárok na čtvrt sudu přívarku, tzv. baby, navíc zlatku za práci – opět k rozdělení s pomahačem. Zajímavějším přívlastkem se jevila taxa šesti krejcarů *od každého navařeného suda piva.* Stejný peníz dostával sládek s pomahačem od sudu *do města vystaveného piva z obecní kasy, od sousedů z krejcarů.* Nádavkem měl sládek nárok na pět věder řídkého piva z každé várky, džber mláta apod. Ředinu dostávali i pomahači a *bába, co v pivovare posluhuje, co mláta má mít jednu putnu.* Když byl v Březnici trh nebo jarmak, dostával „pan starý“ na napití a „přilepšenou“ tři penty hotového piva. V žádném případě nebylo v pivovare „zle“, když výdobytky byly různě měněny, většinou k lepšímu.

Narůstající přednost březnického vrchnostenského pivovaru se naplno

Březnice, zadní pozůstatky městského pivovaru s jím vévodícím věžovitým hvozdem, součástí to při něm se nalézající sladovny (foto autora, 1988).

prozrazovala v polovině 18. století, kdy se v něm ročně svařoval trojnásobek než v městském, tehdy vystavujícím zhruba 700 hektolitřů piva za stejnou časovou jednotku. Situace se neměnila ani v následném období. V tereziánských letech víme o dvou „chmelnicích“ a posléze, už za Josefa II., o opakujících se neúrodách, při nichž byli oba březničtí sládci, městský i panský, nuceni k várkám používat obilné náhražky, kterými se (určitě marně) snažili učiniti piva chutnějšími.

Za stavu k vrchnostenskému s podřízeností dospěl měšťanský pivovar v Březnici na práh 19. století, pro jeho funkci už posledního ve své úplnosti. Ještě druhou polovinou udaného věku byl okolní kraj poset řadou pivovarských podniků rozličné úrovně a výkonnosti, z nichž kolovratský i nadále vynikal, s městským březnickým si počal v patách, ale v účtyhodné vzdálenosti. Rokem 1872 se naposled změnila zdejší vrchnost, když březnický velkostatek převzal feudál uherského původu Eduard Pálffy z Erdödu. Vztah mezi oběma místními pivovarskými podniky se prozatím nijak neměnil, nicméně jejich společným působením se kraj kolem města postupně „odpivovával“ zánikem několika pivovárků, a to především v důsledku zrušení tzv. propinačního práva, kterým byla dána svoboda v podnikání a uvolněny ruce k nastavené konkurenci. V té si zpočátku březnický měšťanský pivovar, záhy transformovaný do právověrečného, nevedl špatně – zkraje 70. let vystavoval až 3 000 hektolitřů piva za rok, což však bylo spíše dáno soubudou přestavbou hraběcího pivovaru při zámku, který byl tehdy funkční jen zpola. Následně však docházelo k obratu, jímž městský pivovarský podnik vzal směr docela opačný a v jádru již zkázonosný. Činnost dvou pivovarů na malém prostoru se do budoucna nejevila reálnou a čekalo se jen na zaváhání jednoho z nich.

Císařským doporučením byl i měšťanský pivovar na Březnici od dob Marie Terezie propachtován, ovšem ne pravidelně a nastálo. Jména nájemců a sládků zasul čas, ale v poslední třetině 19. století ve městě působil nájemce Kreutzer, jenž roku 1874 zemřel a byl vystřídán zřejmě svým synem Hynkem, tehdy mladým začínajícím pivovarníkem, který se později prosadil v celé řadě českých, především pak pražských pivovarů. Hynek Kreutzer dosáhl svého profesního absolutoria ředitelováním v nově založeném Společenském pivovaru pražských sládků v Braníku. Vazba Březnice – Braník

měla mít ještě dohru, jak záhy shledáme. Jmenovaný byl zároveň posledním nájemcem a zřejmě i sládkem placeným městskou správou, respektive březnickými právověrečníky. Ti zřejmě pochopili bezvýhodnost svého činění, daného hlubokým poklesem produkce jimi vlastněného pivovaru, a nabídli jej k prodeji. Nechtějme sahat várečnickům do svědomí, na to uplynulo mnoho let a neznáme ani podnět či souvislosti, nicméně odezdání stále funkčního pivovaru do cizích rukou nese stopu hořkosti, možná i zbabělosti a v každém případě alibismu. Další osud starobylého měšťanského pivovaru mohli Březničtí už jen nezaujatě sledovat, dodejme rovnou, že ne dlouho.

V roce 1879 získal měšťanský pivovar, právověrečníky ponechaný naposob kolovní konkurenci, sládek František Sochůrek, který sem přišel ze Strakonicka a předtím byl činný v malém pivovare Osek u Radomyšle. Podnik převzal s výstavem sotva tisícihektolitrovým a s varem ve výši 34 hektolitřů vyražené mladiny. Pivovar byl zařízen na ruční pohyb a o modernosti v něm nemohlo být nepochybně ani řeči. Sochůrek zpočátku v nově nabytém podniku i sládkoval, později však přijal, spíše na danou funkci uvedl, Františka Šourka s dalšími dvěma následníky. Časté střídání sládků věstilo jediné – pivovar se pohyboval v kruhu a balancoval na pokraji propasti. Produkce se nijak nenavýšovala, spíše naopak.

V pozici neperspektivního podniku se pivovaru ujal Vilém Sochůrek, zřejmě předešlého Františka syn, který roku 1893 převzal i post sládky. Krize však pokračovala a vrcholila úmrtím Františka Sochůrka v roce 1894. Jeho pokračovatel situaci neustál a pivovar ještě před závěrem 19. století odkoupil březnický finanční podnik, Okresní hospodářská záložna. Důvod neznámý, v žádném případě „záchranářský“ či patriotský. Záloženská získala špatně si stojící pivovar Březnického měšťanstva v roce 1897. Následujícího léta přijali zkušeného a praxí prověřeného sládky Josefa Štekla (před březnickou štací pracoval krátce ve Štětí na Litoměřicku a především v Podkování, tamním zánovním pivovare místního společenstva), neboť byli vedení snahou oprástit tradici a chtěli především „něco“ vydělat. Štekl opravdu dosa- vadní bídnou produkci navýšil, jím sládkovaný podnik po delší pauze překonal tisícihektolitrovou mez ročního výstavu a do nového věku vstoupil s nadějami,

různější dokladovatelnými lety 1903–04, kdy pivovar vystavil už velice slibných 1 986 hektolitřů piva – jistě na dané poměry nemálo, avšak oproti sedminásobku tou dobou svařovaném v nedalekém hraběcímu podniku, množství respekt příliš nebudící. Sládek Štekl se snažil i obchodně a měl smysl pro určitou formu, dnes bychom řekli „marketingu“, a vystavované pivo stácel též do lahvi opatřených výraznou reklamou, v níž použil i své jméno. Historické lahve s napsaným „Josef Štekl sládek v Březnici“ mají nespornou hodnotu a jsou ozdobou sbírek. Není pochyb, že přidavkem lahvového piva se tíživá otázka další existence záloženského pivovaru nijak nevyřešila, pouze se prodloužila jeho agonie.

Zřejmě za sládky Štekla došlo k mírné úpravě varny, která dávala již konečný var 26 a 30 hektolitřů hořké mladinky, provoz však i nadále zůstal ručním. V roce 1906 vyhořel sousední zámecký pivovar, majitelé záloženského podniku ale dané situace nevyužili, neznámo proč. Za jistotu pak berme, že Josef Štekl se snad „vztekl“ a narychlo z Březnice odešel, protože podlehl vábení Anny Milnerové, majitelky humpoleckého pivovaru, jež hledala náhradu za tamního dosavadního sládky Bohuslava Sattru. Za vším hledejme ženu, není-liž pravda. Starý měšťanský pivovar v Březnici se stal bezprizorným podnikem, který už jen čekal na neúprosný ortel.

V roce 1907 se náhle na březnické scéně objevil nám již známý a staronový Hynek Kreutzer, zastupující rovněž již zmíněný branický pivovar. Pražští sládci si ztichly a dost možná už i nefunkční pivovar, stále vlastněný záložnou, propachtovali a zřídili v něm sklad se stáčírnou piva. Úloha Hynka Kreutzeru se v březnickém případě jeví hodně neurčitě, možná až spekulativně. Snad se opravdu snažil zanikající podnik zachránit, kdo už to dnes ví. Jím daný „dobrý tip“ však neměl dlouhého trvání, a tak se Braničtí ve městě neudrželi. Vedení záložny, kterému již došla trpělivost, prodalo beztak už nečinný pivovar Janu Nepomukovi Pálffymu, hraběti z Erdödu, majiteli místního zámeckého pivovaru. Obchodní transakce proběhla v roce 1911, jenž pokládejme za konečný, co se týče existence březnického pivovarského podniku původně měšťanského, posléze právověrečenského i privátního a záloženského. Pálffyovský pivovar, po ohňové lázni přebudovaný a zmodernizovaný, zůstal po letitém soudružství, někdy tolerantním a jindy zase ukázkově konku-

renčín, ve městě sám samotinky a jeho pole působnosti se mohlo plně rozvíjet.

Zbytek březnického měšťanského pivovaru je patrný hned ze dvou postavení – z náměstí vedené Rožmitálské ulice s restaurací vpravo s názvem, který nepotřebuje komentář. Hostinec s vedlejší hernou se totiž jmenuje Městský pivovar, čímž je řečeno vše. Vlastní pivovar však býval za stále funkční restaurací, v terénní prohlubni kdysi obsahující malý rybník a od severu ohraničené nyní již zatrubněným potokem s ulicí, nazvanou Obránců míru. Jmenovitě imaginární „obránci“ mír sice chránili, pivovar ale nikoli, což jim však nekladme za vinu. Pivovarský podnik si měla uchránit místní městská obec, právovárečníci, a ne složit zbraně před pálfyovskou správou.

Z pivovaru (dnes sloužícího k potřebám soukromé dřevozpracující firmy) zůstalo základní trojkřídlí s přestavěným a do přízemnosti sneseným západním traktem, když jeho stávající dominantou je do výše vyzvedlý sladovní hvozd, dokonce se zachováním horní lísky uvnitř hranolovité budovy. Hvozd má i schodištní díl a v nedávné době byly obě stavby opatřeny novou krytinou. Fakt svědčící o dobrém vztahu nynějšího uživatele ke starším stavbám. Kvitujeme s povděkem. Sladovní hvozd s přídatkem východního křídla byly dodatečným příspěvkem k původní sladovně, která se nalézala za ním, v severním bloku pivovaru. Sladovna je však už zcela přestavěna, její interiéry novodobě upraveny a přestropeny. I jinak je starý městský pivovar jen skrovnou, vskutku jen zmíněným hvozdem zajímavou připomínkou jeho činnosti, už bezmála století odváte a vešle do březnické historie, vlastně i české, potažmo jihočeské. Mnohem významnější záležitostí potom je druhý místní pivovarský podnik, původně vrchnostenský a zámecký, nyní známý pod firemním označením Herold. Chutě za ním již i proto, že produkt z něj vycházející je stále „k čuti“ a nám současníkům dosud předkládán.

Panský (zámecký) pivovar

Z dávných uživatelů osady a původního hrádku je jmenován jistý Budislav z Březnice, známý již od roku 1224 a rodově vzešlý z už zmíněných Buziců. Jeho potomci sídlili na Březnici až do počátku 15. století, kdy část zboží získal královský úředník Ondřej Huler z Orlíka. Krátce před vypuknutím husitských válek a na přání krále Václava IV. převzal

Březnice, průčelní část starého panského pivovaru. Archaičnost strážena nynější zpuštělostí s pocitem až do morku kostí mrazicím (foto autora, 2008).

Březnici tehdejší nejvyšší zemský mincmistr Petr Zmrzlík ze Svojšína, příznivec Husova učení i králův oblíbenec. Ten však již roku 1421 zemřel a zděděné panství získal jeho syn Václav. Podle posledních poznatků a prozkoumání dobových pramenů byl již tou dobou při panském sídle malý pivovar, což by původní informací o funkci březnického vrchnostenského pivovarského podniku, datovanou létem 1506, historicky posouvalo o téměř celé století nazpět. Nakolik je výše udaná zpráva o starší činnosti panského pivovaru spolehlivá, o tom třeba ještě diskutovat. Zdálo by se proto velice pravděpodobné, že starý pivovar býval buď přímo v objektu hradního sídla, jak již v úvodu řečeno a jak bývalo v dávnějších dobách vcelku běžnou záležitostí.

Zmrzlíkové vlastnili Březnici (mezi tím spojenou s Orlíkem) až do počátku 16. století, konkrétně do roku 1506 (už zmiňovaného), kdy ji od posledního zde sídlícího člena rodu, Václava Zmrzlíka, koupil Zdeněk Malovec z Chýnova a na Vimperce, nejvyšší královský písař a osoba ve své době velice vážená, a zároveň i mocná. Březnické zboží už bylo tehdy dosti rozsáhlé – kromě vlastního města s hradem a dvorem při něm obsahovalo dále devět vsí, pět dvorů a tři mlýny. K výčtu věcných položek přidejme též pivovar se sladovnou, hospodářské náležitosti již stoprocentně doložené a dokonce i písemně potvrzené. Pivovar byl činný pro krčmy ve městě i na panství.

Malovec starší pivovar zvětšil a zřej-

mě zároveň přenesl východněji od rovněž přestavovaného panského sídla, které získávalo renesanční podobu. Nový pivovar se výslovně připomíná k roku 1531, už za Jana Malovce, jenž rodové zboží tehdy postoupil svému bratru Petrovi. Mělo se jednat o nevelké přízemní stavení, které, považme, je v souboru hospodářských budov soustředěných kolem nynějšího pivovarského podniku a zámku dodnes vysledovatelné (!).

Petr Malovec si březnického majetku užíval jen do roku 1547, kdy mu byla Březnice pro aktivní přístup k rebelii vůči Ferdinandovi I. Habsburskému konfiskacním řízením odejmuta a létem 1548 předána Jiřkovci z Lokšan, původem cizozemci, řízenskému hejtmanu a říšskému místokancléři. Jím vstoupila do města a na panství nová šlechta, která poté Březnici pozdvihla nejen ekonomicky, ale i politicky, a navíc ji historicky zviditelnila. Páně Jiřkovou manželkou totiž byla jistá Kateřina, osoba neurozené krve, nicméně žena praktická a energická, která po vcelku brzkém úmrtí svého chotě dokončila renesanční přestavbu březnického hradu (počatou již za Malovců) na noblesnější zámek, v němž dokonce zřídila knihovnu, a jež se zasloužila o rozkvět města i tím, že z Březnice učinila společenské středisko soudobé aristokracie. Do dějin pak vešla svou shovívavostí a citem pro milostný románek, odehrávající se mezi její sestřenicí Filipínou Welserovou a následníkem trůnu, arciknížetem Ferdinandem. Na

tehdejší dobu šlo o přímo skandální záležitost, skrze kterou se mladý Habsburk musel vzdát vyhlídky na trůn a odejít do ústraní i se synem, kterého mu Filipína porodila. Toho všeho byly pozornými svědky nejen březnický zámek, ale i blízký pivovar s várkami tou dobou jistě už ne dětskými.

Pokračovatelem lokšanské linie byl syn předešle jmenovaných Ferdinand, který březnické panství držel až do roku 1603. Za jeho působení došlo k prvnímu střetu mezi zájmy městské obce s panskými, které měly vyznění roku 1575. Víme již z předešlého pojednání, týkajícího se dějin měšťanského pivovaru, že v udaném létě předal pán z Lokšan „svůj“ pivovar městu (dokonce „na věčné časy“), avšak k roku 1590 byl učiněn záznam poukazující na zcela jinou skutečnost. V urbáři panství je opisován lokšanský pivovar (plně funkční pro potřeby panství) takto: *Pivovar jest při téměř zámku pod jednou střechou se vším dostatkem; v něm se pivo vaří a každého týhodne se vystavuje bílého piva 24 věrtelů, do roka ječného se svařuje na 4 polouvary sutého a 4 věrtelů, patok několik varů, jak kdy, víc i méně. Při téměř pivovaru pod touž střechou jest: spilka klenutá jedna, hvozd prostorný klenutý jeden, humno klenutý jedno, štok cihelný jeden, pánev velká jedna, item od všelijakých potřeb cožkoli k tomu náleží s potřebou. Na téměř pivovare půdy na slady, chmele, též sejpy na všelijaké obilí... proti téměř pivovaru sklep na dvě přehrazený, buďto na stará nebo jakákoli piva, prostranný na množství sudův a nad téměř sklepem kolna, kdež se mohou buďto vozy, kolesy, saně, tenata, a cožbykoli chtěl, bezpečně chovati a zamykati. Chmelnice při téměř zámku ještě, v kteréž spotřeba chmele bývá a podle orody i za několik drahně kop se prodati může.* Uf, to byl „pivovár“. Jak se domníval objevitel výše udaného zápisu a autor publikace pojednávající o historii březnického pivovarnictví Ludvík Fürst (viz seznam použité literatury), tehdejší pivovar stával ve dvoře v blízkosti zámku, nepochybně v místech, kde nyní jsou byty šafářův a čeledí, a koňské stáje; sklep ještě nejspíše onen při bývalé sýrárně. Vše se dá dodnes vcelku dohledat. Městský pivovar byl už tou dobou jinde, v domě „Neczparovském“, též zvaném „Nachbarovském“.

Ferdinandovými následníky byli jeho synové Adam, Václav a Jiří, kteří se o zděděný majetek rozdělili s tím, že tak jistě vhodně oslavili své přijetí do panského stavu, které jim „zařídil“ ještě je-

jich starostlivý otec. Při dělení, konaném až pět let po jeho smrti, roku 1608, je opět připomenut pivovar *s pávní, spilkou se vším všelijakým nádobím pivovarským... i s těmi při pivovare studnicemi.* Z dokumentu vyplývá, že pivovar drželi všichni bratři společně, měli z něho i společný výnos a nesli k jeho provozu společně též náklady. Podobné „soudružství“ však nebylo to pravé ořečové, docházelo k nesrovnalostem, které nejstarší z Lokšanských, Adam, vyřešil tím, že roku 1615 svůj díl předal vlastní choti a nám už známé Ludmile, rozené Černinové, když on sám se dal na politiku. Nešťastník. V kritickém údobí naší země, v předvečer střetu s habsburskou mocí, stál na straně českých stavů, ba co hůře, byl dokonce komorníkem Fridricha Falckého, historicky znemožněného „zimního krále“. Rovněž Adamovi bratři byli zapojeni do povstání a drželi při sobě, takže se na Březnici po odeznění porážky stavovských zájmů vesele konfiskovalo. Ludmila (někde je psána jako Lidmila) svůj díl sice uhájila, ale už v roce 1623 jej prodala Příbíkovi Jeníškovi z Újezda, osobě nám rovněž již známé. Pan Jeníšek, co královský prokurátor a osoba podléající se na soudních záležitostech týkajících se pobělohorských konfiskačních řízení, přišel k březnickému majetku více než levně, což netřeba ani zdůrazňovat. Lokšanská éra skončila na Březnici osblavně, Adam zemřel tra-

gicky v cizině, rod zanedlouho vymřel po meči a z naší historie vymizel.

Příbík Jeníšek převzal lokšanský pivovar, i s díly patřícími Jiřímu s Václavem z Lokšan, přibližně v tomto stavu: *Při téměř zámku pivovar, od kamene dobře vystavěný, pod krovem cihlovým, v němž se předešle stále pivo vařilo, na ten čas v něm pánev není, paní manželka pana Jiřího Lokšana z tétož pivovaru ji nedávno vyzdvihla, pravíc, že jest její, kterouž že jest za své vlastní peníze koupila, mezi tím k ruce vrchnosti pivo se vařilo v pivovare městském a svařovalo se v téměř pivovare při zániku při nejmenším do roka 30 varů na 8 věrtelů a vystavovalo se do pěti krčem do vesnic k tomu dílu přínáležících, do roka 240 věrtelův... chmelnice k téměř pivovaru přínáležející dvě, na kterých bývá chmele pro domácí potřebu dosti, ty se při pivovare zůstávají.* Z předávacího zápisu vyplývá, že pivovar nějakou dobu nevařil, a ani nemohl, když v něm nebyla pánev. O jejím osudu dále nic nevíme, ale dá se předpokládat, že byla pouze skryta, což bývalo v nejistých dobách běžným zvykem. Kotel, většinou meděná vzácnost, byl pečlivě hlídán a při loupení se stával vyhledávanou kořistí. Březničtí se měli právem čeho obávat, už pro inklinaci Lokšanských ke vzbouřeným stavům.

Příbík Jeníšek z Újezda byl ortodoxním katolíkem, fanatickým klerikálem a věrným příznivcem císaře Ferdinanda

Březnice, odpolední idylličnost vytvářející obraz čestného dvora pálffyovského pivovaru už po přestavbě udané počátkem minulého století. Maně se nabízí otázka, kde je pivovarská chasa a kam se poděla. Snad nám již jménem neznámý fotograf navštívil ztichlý pivovar v neděli či jiný svátek... (archiv autora).

II. Habsburského, jemuž sloužil jako ka-rlštejnský purkrabí a nejvyšší písař království (což byly funkce jedny z nej-
přednějších a nejrespektovanějších).
Tímto feudálem, který se uvelebil v pro-
storách březnického zámku, nastala nová
éra panství a jeho dějin, vrcholící vý-
stavbou pokračujícího vrchnostenského
pivovaru. Avšak nepředvídejme a ne-
předbíháme. Jeníšek převzal zboží ve
zbedačeném stavu, a proto přímo prubír-
ským kamenem jeho počínající vlády nad
Březnicí byla právě nastalá válka, letitá
a trvající do bezmála poloviny 17. stole-
tí. Pán z Újezda jí byl účasten po celý
čas, a dokonce ji i přežil. Úroveň panství
však vinou válečných událostí upadala
a na roky lokšanské prosperity se vzpo-
mínalo u džbánů naplněných jen řídkým
pivem nevalné kvality – fakt, se kterým
se březnický panský pivovar měl v bu-
doucnosti potkat ještě několikrát a vždy
za tím stály války. Ty prostě pivu nesvěd-
čí, dá se říci.

Pracovně vytížený Příbík ustanovil na
získaném panství hejtmána, kterým byl
Oldřich Chlumčanský z Přestavlk, člen
vladyckého rodu, jenž se rovněž dosti
angažoval v protihabsburském hnutí
a byl též postižen citelnými konfiskace-
mi. Oldřich byl výjimkou a o to příklon-
nější k vítězné moci. Jím představované
správcovství se změnilo v drábovství,
Chlumčanský se choval neurvale a výno-
sy, vlivem nepříznivé válečné doby často

malé až sporadické, byly kladeny za vinu
poddaným. Pivovar se sladovnou skomí-
raly, nebylo z čeho vařit, když se pouka-
zovalo na nedostatek obilí ke sladování.
Posléze nebylo ani kým připravovat pivo,
neboť chasa se rozptýlila po kraji, i pro
koho, protože valem ubývalo obyvate-
lstva. Pravdou potom bylo, že v uvede-
ných těžkostech neuvízli Březničtí zda-
leka sami.

Nepříliš oblíbený, nicméně hodnotu
panství v rámci možností udržující Pří-
bík Jeníšek roku 1651 zemřel a v nástup-
nictví jej vystřídal jeho příbuzný Příbík
František z Újezda, další z plejády moci-
pánů s kořistnickými sklony. Druhý z Je-
níšků dosáhl vrcholu své kariéry tím, že
ke konci života se stal císařským radou,
královským místodržícím a taktéž nej-
vyšším písařem, v čemž následoval svého
předchůdce. Navíc dosáhl povýšení své
osoby do panského stavu, za kterým však
stál jeho strýc Příbík Jeníšek. Páni
z Újezda si zkrátka hráli do ruky, ale pro
nás je důležitou zvěstí, že vše udané by-
lo na prospěch nejen jim, nýbrž i břez-
nickému vrchnostenskému pivovaru, je-
hož význam po ukončení vleklé války
opět rostl. Podle berní ruly, datované ro-
kem 1654, v něm sládkoval Matouš Mi-
chálek, jménem první nám známý zdejší
pivovárník.

V roce 1661 zřejmě předčasně zemřel-
lého Příbíka Františka z Újezda v majet-
nictví březnického panství zastoupil

v pořadí už třetí „oujezdský“, stejno-
jmenný syn předešlého a opět vcelku br-
zy, už létem 1677, následovaný posled-
ním zdejším Jeníškem, svobodným pá-
nem Janem Josefem z Újezda. Teprve on
zdeděné panství s definitivní platností
zbažil pokleslosti a navíc je i poněkud
rozšířil. Zboží postupem let rostlo a po-
čátkem 18. století navázalo na předcho-
zí lokšanskou epochu. Pivovarský pod-
nik, opět zmiňovaný k roku 1662, bývá
*při téměř zámku s pávní velkou a nádo-
blou, při něm spílka, hvozd, humno, též
sladovna a sepkly, na níž se slady a obilí
ochraňuje, vše cihlami přikryté. V kterém-
žto pivovaře ročně 30 varů piva starého
na 15 sudů vařiti se může.* Vcelku nic no-
vého pod sluncem, pivovar setrval ve
stejném postavení a výrazně se neměnil.
Ze zápisů bylo zřejmé, že březnický pa-
nský pivovar měl solidní úroveň, co se tý-
če umístění jednotlivých provozních cel-
ků, když výraz „pod jednou střechou“
znamenal jediný, určité obdélčný objekt
s posloupností varny přes štok, spílku až
po sladovnu s humnem a hvozdem, vše
v celistvosti a pohromadě. Na danou do-
bu zcela jistě záležitost dosti pokroková
a svým způsobem moderní. Nic na tom,
že i takto koncipovaný pivovarský pod-
nik časem zastarával a měnil se v trilo
bitní.

K rozšíření odbytu piva nechal po-
slední březnický pán z Újezda nově
upravit lázničky v Dobré Vodě východně
od Březnice, při kterých dal zříditi hosti-
nec. Další podnik byl jeho vůlí postaven
v nedalekých Nestrašovicích. Přes výše
nádnesená negativa byla vláda Jeníšků
z Újezda pro Březnici a okolí přiměřeně
přínosná, což se týkalo i pivovaru. Sa-
motný uvozovatel místní moci, Příbík
Jeníšek, uvedl do města členy tovaryš-
stva Ježíšova, jinak nepopulární jezuitu,
což vyplývalo z jeho náboženského pře-
svědčení a vyznání. Donátor nechal vy-
stavět honosný barokní kostel (zasvěce-
ný zakladateli jezuitského řádu sv. Igná-
covi a sv. Františkovi Xaverskému) za
účasti renomovaného architektka italské-
ho původu Carla Luraga. Při kostele po-
sléze vznikla i řádová kolej, seminář a
později proslulé gymnázium. Význam
březnické jezuitské enklávy byl podpo-
řen jejím propojením s proslaveným
poutním místem na Svaté Hoře u Příbram-
i. Dále je nanejvyšší jisté, že „příbíkovo-
ské“ stavby (vznikající i po smrti první-
ho újezdského pána zásluhou jeho sy-
novce) byly bohatě dotovány penězi
vzešlymi z výdobytků zboží, potažmo
z pivovaru, což v pokračujících váleč-

Březnice, zevní pohled na pivovar ještě „předheroldovský“, s upomínkou na tou dobou
stále funkční chladičí štok umístěný v podstřeší novějšího provozního celku.
Před zmíněnou chladičí (uprostřed) dobře patrný rizalitní výstupek strojního výtahu
ze spodních sklepů (foto autora, 1988).

ných dobách (uvědomme si, že většina zmínovaných staveb vznikla před polovinou 17. století) nebylo vůbec jednoduchou záležitostí, a tím více je třeba ocenit příbívkový smysl pro hospodárnost a dobré vedení panství. Mimochoodem a ke zmíněné koleji – instituce nejenže sloužila ku vzdělání a byla po všech stránkách osvětovou, ale podle dochovaného zápisu dostávali v ní pobývající studentici *po obědě půl žejdlíku piva, v úterý, čtvrtek a v sobotu žejdlík celý*. Jistěže piva „panského“, tudíž jeníškovského, a to *ku zvelebení mysli a potřebě těla sloužícího*. Co vy na to, slovní rektorů univerzit všech zemí a krajů, české nevyjímaje...

Vláda Jeníšků z Újezda na březnickém zboží byla vskutku zvláštní a rozporuplná, historicky těžko zhodnotitelná. Negativa se prostrídávala s pozitivy, útlak poddaných se odrážel ve výstavnosti zámeckých i městských staveb s církevními v čele. Kontrast. Posledním z nich, už jmenovaným Janem Josefem Jeníškem k velkoleposti vykrytalizované panství mělo už pouze jedinou vadu – zastarávající a vůči úrovni zboží již nedůstojný pivovar. Věkem nemladý, nicméně energií stále kypící feudál dal proto opodál starého pivovaru a východně od něj i zámku s hospodářským dvorem postavit docela nový pivovarský podnik, na svou dobu veliký a již moderně pojedený. Do patra navýšený objekt měl za základ trojkřídlou půdorysnou dispozici ve tvaru písmene E, když střední dílek je činěn mírně vystouplým rizalitem pohledového charakteru. Boční křídla vymezují obdélný čestný dvůr obrácený k panskému sídlu. Březnice se tak přibližně od roku 1720 (letopočet vzniku stavby se různí) mohla pyšnit pivovarským podnikem, jenž v okolí nenacházel srovnání a působil přímo velkolepým dojmem. Těm umocňovaly plastiky na římsách a v kamenné kartuši vyvedený alianční znak s erby stavitelů budovy, pána z Újezda a jeho manželky rodem Vratislavovny z Mitrovic. Pivovar přímořavoval také pro Tochovice, tou dobou bez vlastního podniku, a svým produktem zásoboval i širé okolí. Novým podnikem vrchnostenské pivovarství s konečnou platností převýšilo místní měšťanské a Březnice se stala oblastním pivním magnátem.

Jak tomu někdy bývá, Jan Josef z Újezda si jím založeného nového pivovaru příliš neužil – zemřel již v roce 1728, kdy byl podnik teprve v rozjezdu a procházel „zahřívacím kolem“, řečeno motoristickou terminologií. Možná ne-

Březnice, bývalý panský pivovar – dnes Pivovar Herold (foto autora, 1988).

místnou. Co pak to, smrt je přirozeným koncem lidského bytí, ale Jeníšek odešel z tohoto světa bezdětný a neměl rodového následníka. Komplikovaným dědickým řízením přešlo březnické zboží do vlastnictví Viléma Albrechta, hraběte Krakovského z Kolovrat. Pro pivovar nastalo další dějinné období, předvrcholné, kdy pivo z něj vycházející požívalo všeobecné obliby, bylo vyhledávané a údajně svou kvalitou i chutí předstihovalo vše, co opouštělo ztemnělé sklepní prostory jiných pivovarských podniků vůkol. A mělo být ještě lépe.

V polovině 18. století vystavovalo se z hraběcího pivovaru v Březnici ročně přes 1 700 hektolitřů piva, což bylo množství na svou dobu dosti úctyhodné a v blízké oblasti nedosahované. Vyšší produkci se mohl honosit pouze měšťanský pivovar v Příbrami a též panský podnik ve Lnářích, k nimž přidejme pivní vary na Orlíku, uskutečňované ovšem hned dvojicí pivovarských provozů – vlastního orlického a slavoňovského. V roce 1761 byla do březnického panského pivovaru instalována nová varní pánev s obsahem 60 hektolitřů, na niž se prováděly tři várky ve dvou týdnech. Velikost kotle s počtem várek příliš nekorresponduje, někde tušme zádrhel. Zpravidla plativalo, že čím větší nádoba, tím i vyšší počet várek, ekonomika byla neúprosná i v barokních dobách. Zřejmě na možnou produkci piva nebyl dostatečný odbyt, neboť i tak kolovratský pivovar

s novým varným zařízením vystavoval přes čtyři tisícovky hektolitřů piva za rok, slovem hodně.

Ve výše popisovaných časech byl vlastníkem březnického panství s pivovarem a sladovnou Jan Nepomuk Josef Krakovský z Kolovrat a vrchnostenským sládkem Petr Pindl, prvně jménem uvozený k roku 1762. Jednalo se nepochybně o člena místního pivovarnického rodu, s jehož potomky se na Březnici shledáváme i v pozdějších dobách. Pindlové sládkovali v panském pivovaru (stále vedeném ve vlastní režii Kolovratů) nepřetržitě až do roku 1804, kdy se dalším „panem starým“ stal Václav Ludín, pivovaru profesně věrný téměř čtvrtstoletí a teprve v roce 1827 vystřídáný sládkem Martinem Fričem. V počátcích 19. století kovávalo se v pivovaru ročně v průměru 35 várek ročně, nejvíce potom v roce 1808, kdy jich bylo 42. Výkonnost pivovaru oproti minulosti dosti silně poklesla, když se předchozí počet varů (více jak 70 v dobách po roce 1761) snížil na polovinu. V udaném roce 1808 byl březnický výstavní deník „okrášlen“ hodnotou tří tisíc a něco k tomu hektolitřů toho léta vyprodukovaného piva. V provozu však byla nově upravená varna dávající míru varu už 73 hektolitřů horké mladiny. Pivovar se stále vyvíjel, což svědčilo o jeho pravidelném růstu a nekolísavosti. Nepochybně se dařilo, avšak všeho do času.

Zlom nastal patrně až působením sládky Friče, v pivovaru činného jen do

roku 1831, kdy odešel a hraběcí správa vše řešila jednoduše a tou dobou už běžně používanou metodou – dala pivovar do nájmu. Příčiny krize neznáme, ale ze všeobecné historie víme, že časovým údobím před polovinou 19. století procházely podobnými těžkostmi snad všechny naše pivovarské podniky s návazností na okolní svět, rovněž z pivovarnické stránky se dostávající do chmur a často i bezvýhodné situace. Pivovarství ve své původnosti bylo překonané, blížila se doba zásadních změn.

Prvním nájemcem březnického panského pivovaru byl sládek František Schönbeck s povinností 2 000 zlatých roční platby. Jmenovaný měl dále za úkol dávat ročně 165 sudů deputátního piva za náhradu tří zlatých daně a sypání dvou měr ječmene na jeden sud. Zdarma dostával pouze dřevo k hvozďení a várkám, ovšem jen určité množství, které mu muselo vystačit. Později si Schönbeck vymohl snížení pachtu, ale i tak vycházel jen ztěžka a v žádném případě nebohatl, a když, tak pouze „přiměřeně“. Na druhou stranu jistě nestrádal, protože se v pivovaře udržel až do své smrti v roce 1852.

Schönbeckovým následníkem byl sládek Jan Tille, stejně jako předchozí Pindlové příslušník věkovitého pivovarského rodu. S jeho potomky se na Březnici setkáváme ještě na počátku 20. století, když Rudolf Tille, ještě před nedávnem titulovaný jako „nestor českých sládků“, zemřel teprve roku 1998. Tille „prasenior“ sládkoval v Březnici 12 let a výroba za něj klesla na průměr tři tisíc ročně vystavovaných hektolitřů piva. Krize pokračovala stagnací, negativa dostupovala svého vrcholu, dával se o nějakej vůbec hovořit. Výše zmíněné údobí změn však už bylo na spadnutí.

Jana Tilleho rokem 1867 na příchů šest let vystřídal sládek Josef Těmel. Ocitáme se v časovém období očekávaných změn – patrně již dříve přešli březniční sládci na metodu přípravy piva podkvasným způsobem, k níž však bylo zapotřebí zbudovat ledniční hospodářství. Nedostává se nám zpráv, ale přesto je zřejmé, že zámecký pivovar se blížil k nutné přestavbě. Podstatnější vývojovou událostí smutného významu bylo úmrtí Jana Nepomuka Karla Krakovského, hraběte z Kolovrat, v roce 1872. Jednalo se o posledního člena březnické větve rodu, člověka velice oblíbeného (těšil se familiérnímu oslovení Hanuš), štedrého mecenáše, jednoho z podněcovatelů založení Národního muzea v Praze

a podporovatele Maticy české, slovem vlastence. Ve své závěti se Kolovrat zachoval stejným způsobem jako někdejší finální Jeníšek – veškeré zboží odkázal svému příznivci Karlu Eduardovi Pálffyho, hraběti z Erdődů, šlechtici uherského původu, ale rodem v Čechách dlouhodobě usazeného. Rovněž Pálffy, ač národností cizinec, se angažoval v českých zájmech, kupříkladu zasedal v říšské radě, kde se zasazoval o česko-rakouské vyrovnání. Na rozdíl od rakousko-uherského však k němu nedošlo, což si nový březnický pán prý až do smrti vyčítal. Rodinou Pálffyů získal zámecký pivovar v Březnici své poslední feudální majitele a nutno dodat, že nejen on – stejní vlastníci se uvázali v držení dalších velkostatků v Hradišti u Blovic a především v Merklíně na Plzeňsku, obou s pivovary, když z merklínského, původně nevelkého pivovarského podniku nechali na jiném místě zřídit zcela nový pivovar s březnickým v následnosti korporující.

V roce 1873 nastoupil na místo sládky březnického, již „pálffyovského“ pivovaru Čenek Šillinger, opět postava z rodu čistě sládkovského a místně rozvětveného (nebylo snad pivovaru na Podbrdsku, kde by se neobjevil některý ze Šillingerů), který na Březnici přišel ze Žebráku. Křestní jméno Čenek (v podstatě Vincenc) bylo v této rodině natolik oblíbené a časté, že se nám jeho nositelé často pletou. Ukliďniční přineslo až jejich pevné usazení v Cerhovicích u Hořovic, kde si nakonec koupili tamní obecní pivovar, který provozovali až do protektorátního období. Březnický Šillinger byl zároveň posledním zdejším pachtýřem, protože rokem jeho odchodu (1878) bylo nájemnictví zrušeno a hraběcí správa vedla zámecký pivovar opět ve vlastní režii. V době střídání Těmela se Šillingerem vystavoval jimi sládkovaný pivovar kolem dvou a půl tisíce hektolitřů piva za rok, var byl pouze s obsahem 36 hektolitřů vyražené mladiny, pohyb ruční. Z čísel vysvítá pokleslost podniku, stálá krize a jeho tápavost. Podprůměr, když jej produkčně překonával místní soupeřník, nyní ale již neúprosný rival, pivovar březnického měšťanstva.

Pro omluvu za přechodné snížení výroby je nutno dodat, že hraběcí pivovar procházel rekonstrukcí s následným rozšířením, za kterýmižto pracemi stál sládek Šillinger a především správce a tehdejší ředitel velkostatku Gabriel Tschapek. Do modernizovaného podniku byl instalován parní kotel, pohon se stal

strojním a ke sladovně přibyl nově zřízený dvojlískový hvozď vestavěný do středové, rizalitní části pivovaru. Rekonstruovaná varna dávala var 45 hektolitřů horké mladiny. Následná produkce takřka okamžitě stoupla – letech 1877–78 se vystavilo už podstatných 5 134 hektolitřů piva. Situace se obrátila, konkurenční právovárečný pivovar byl upozádněn a prioritní postavení březnické pivní produkce už provždy převzal zámecký pivovarský podnik.

V probíhající obrátě k lepšímu se Čenek Šillinger vzdal místa a na příchů 12 let jej zastoupil sládek Josef Šampalík, do té doby prakticky neznámý pivovarník, jenž si v Březnici „udělal jméno“ a za jehož působení dech nabírající pivovar velikostí své produkce hravě překonával osmístísícovou hranici ročních výstavů. Březnické pivovarnictví (bráno z pohledu zámeckého podniku) se probouzelo a pálffyovský provoz přímo zkvětal. Samozřejmě na úkor sousedního pivovaru měšťanského, který se čím dál více propadal v produkci a ztrácel formu zřejmě i co do obliby.

Šampalík měl k ruce podstaršího Jana Levého, který se stal rokem 1890 i jeho nástupcem. Za jeho pouze čtyřletého sládkování přišel do Březnice tehdy sotva třicetiletý František Jílek, původem z Křimic u Plzně, sládek, který se měl v zámeckém pivovaru náležitě proslavit. Už v prvním uceleném roce jeho zdejší činnosti vystavil zámecký pivovar (jak se mu již zvyklo říkat) 10 395 hektolitřů piva a krátce před koncem věku (v letech 1897–98) opustilo provozní místnosti podniku do té doby rekordních 11 070 hektolitřů chmeloviny. Pivovar se i nadále rozvíjel, Jílek hýřil aktivitou, sršel energií i nápady, které doplňoval a někdy i korigoval nový správce pálffyovského velkostatku Josef Nevrla. V osobách obou jmenovaných získalo březnické vrchnostenské hospodářství další impuls a strategii, hodnoty, s nimiž pivovar vstoupil do 20. století, období jistě netušících změn a obrátů.

Stoupajícímu zájmu o „jilkovské“ pivo přestal dosavadní podnik postačovat. Rozšiřovalo se. V letech 1900–01 byla za původním objektem pivovaru postavena nová kotelná zvýrazněná vysokým cihelným komínem, který se již zdálky stal viditelným vykřičníkem, přiznávajícím počínající tovární vzhled dosud čistě barokně se tvářícího pivovaru. Potřebou přímo bytostnou se však jevílo zřízení zcela nového sklepního hospodářství, tou dobou největší slabiny rychle se pro-

sazujícího podniku. Došlo k němu takřka okamžitě po dokončení kotelny, kdy pod pivovarem, v místech starých sklepů (částečně pojatých do novostavby) vrostla kompletní budova „chladného“ celku zahrnujícího v sobě v patře umístěný chladič štok se spilkou, lednici a vícemístnostní ležácké sklepy v podzemí, též opatřené ledničními prostory. Dílo vzešlo z projekční kanceláře vinohradské firmy Josef Rosenberg. Pálffy se v Březnici doslovně „plácnul přes kapsu“, vždyť zde v krátkém časovém sledu proinvestoval více jak 100 000 korun tehdejší měny a k této částce mělo ještě něco přibýt. První březnický pán z rodu Erdődü se ukončení nákladné přestavby ani nedočkal (zemřel v roce 1901), ale smělé prognózy měly pokračovatele v jeho synovi, pozdějším cestovateli s povahou někdy dobrodruha, Janu Nepomukovi Pálffym. Invence a bohorovnost obou majitelů, otce se synem, se odrazily i v téměř soudobé stavbě už výše zmíněného druhého rodinného pivovarského podniku v Merklíně, plně dokončeného ještě před vypuknutím 1. světové války. Pálffyové tím, sice oproti hospodářsky rozmáklejším Schwarzenberkům (případě Lobkovicům) skromnější, byli i tak jedněmi z mála feudálních vlastníků pivovarů, kteří se snažili zachytit duch doby s prudce nastupující průmyslovou revolucí danou koncem 19. a počátkem 20. století. Dodnes trvající funk-

ce březnického, tehdy ještě panského pivovaru je jejich neopominutelným pomníkem, a proto jim třeba vzdát poctu.

Současně se stavbou nových sklepů byla v zámecké oboře zřízena osm metrů pod terén zahloubená studna s přečerpávací nádrží, která sloužila k dodávkám vody pro várky. Dokončeno rokem 1903. Pod nádražím a železniční stanicí nechal mladý Pálffy postavit pivovarnickou restauraci, tehdy a na základě politických událostí přezdívanou Port Arthur, po jejích odeznění pojmenovanou Karlštejn. Jako Karlův Týn je hostinec činný dodnes, žel březnické (Herolda) v něm nečepují. Tedy prozatím. V počátečních letech 20. věku se skvěl březnický zámecký pivovar v plném lesku a sládek Jílek si získával reputaci na slovo vzatého odborníka a vyhlášeného pivovarníka. Správka velkostatku jistě nešetila chválou i dobrodiním. Všeho do času, praví jedno naše úsloví, které se v Březnici mělo vbrzku stát skutkem.

V polovině prosince 1906, večer, vypukl z nevyjasněných příčin na půdě nad Jílkovými bytem požár, jenž vzápětí zničil celé jižní křídlo pivovaru. Oheň se naštěstí nedotkla provozních částí podniku, dokonce i várky byly konány takřka bez přerušení a výpadek ve výrobě nebyl žádný. Neblahá událost Březnické nijak nezlomila, naopak, jejich úsilí ještě více podnítila. Sládek Jílek využil situace, vydobyl si na Pálffym a hraběcí správě další finance a během následného roku 1907 měl pivovar už opět pohromadě s tím, že 27. ledna roku 1908 byla konána první várka na nové varně! Její provoz slavnostně vysvětil březnický děkan František Šácha se dvěma kaplany, městským i zámeckým. Událost to byla věru veliká a v její záři uhasínala existence za náměstím se nacházejícího souseda, pivovaru kdysi měšťanského a ku konci vlastněného okresní záložnou. Inu, staré odchází, nové se dere k moci, z jedné strany slávy, z druhé...

Přestavbou po požáru vzniklo vlastně nové boční křídlo pivovaru, do něhož byly vmístěny varna (jednoduchá dvojnádobová garnitura s obsahem varu 72 hektolitřů horké mladinky), strojovna s parostrojem a dalším zařízením, to vše dodané z dílen bubenské firmy Novák & Jahn v Praze. Vářilo se již parou, bez přímého otopu. Do pivovaru bylo zavedeno elektrické osvětlení, dílo rovněž osvědčené firmy František Křížík. K výrobním provozům přibýly kancelář, byty sládků a chasy. Pivovar měl následnou kapacitu 20 000 hektolitřů piva ročního výstavu,

což se ale skutkem dlouho nestalo, za původních majitelů vlastně nikdy. Zarputilost Jílka, projevovaná jeho častou nespokojeností s prací podstarších, kterých se v Březnici prošťídalo hned několik (včetně Oldřicha Šicha, následného sládků a majitele pivovaru ve Strážkově u Benešova), naopak pozitivně dokladuje kontinuita výroby v pivovarech plynně pokračující po všechn čas staveb a rekonstrukcí. Klobouk dolů. V období vyhořené části pivovaru činil jeho výstav přes 14 000 hektolitřů piva za rok, v roce rozjetí nové varny už přesáhl šestnáctitisícovou mez a kulminoval na hodnotě 17 779 hektolitřů ve výrobním období let 1911–12, což byl páně Jílkův strop s maximem jeho místní dovednosti. Měl však mít neméně zdatného nástupce v osobě svého stejnojmenného syna, jak záhy seznáme.

Podobně jako kdysi Tschapek stál i za další modernizací březnického zámeckého pivovaru správce velkostatku a jeho ředitel, již zmíněný Josef Nevrla, po všech stránkách osobnost ve městě dodnes známá. S Nevrlovým jménem je spojován i pobyt tehdy ještě málo známého malíře Ludvíka Kuby na Březnici, jemuž byl vrchnostenský správce mecenášem a kolikrát potřebným dobrodínem. Profesně byl Nevrla koordinátorem jednotlivých stavebních prací konaných na pivovarech a určovatelem, co je třeba ještě vylepšit či provést. Byl to s největší pravděpodobností též on, kdo prosadil zprvu nájem a poté i koupi zanikajícího měšťanského pivovaru, v němž, skrze branickými pivovarníky v jeho objektech provozovaný sklad cizího piva, viděl nebezpečí pro zámecký podnik, a tudíž shledával v něm konkurenci, s níž je třeba provždy skoncovat. Víme již z třeba chozího pojednání o činnosti pivovaru březnických právovárečnicků, že se tak opravdu stalo.

Bezpochyby „zasloužilému“ sládku Jílkovi byla zvýšena kvalifikace a rokem 1913 se stal sládkem „vrchním“ – též proto, že byl na rok vyslán na stáž do druhého pálffyovského pivovarského podniku v Merklíně, kde rozvíjel výrobu nově zařízeného provozu a zaučoval v něm tamního sládku Tesaře. Práci v Březnici však nepřerušil, a měl tak na starosti oba pivovary, což pro stárnoucího sládku nebylo jistě jednoduchou záležitostí. Po dobu nepřítomnosti jej v březnickém pivovarech zastupoval podstarší Alois Padovec. V téže době pracoval v Březnici jako pivovarský elév Rudolf Tille, též už zmíněný a tehdy mladý, nic-

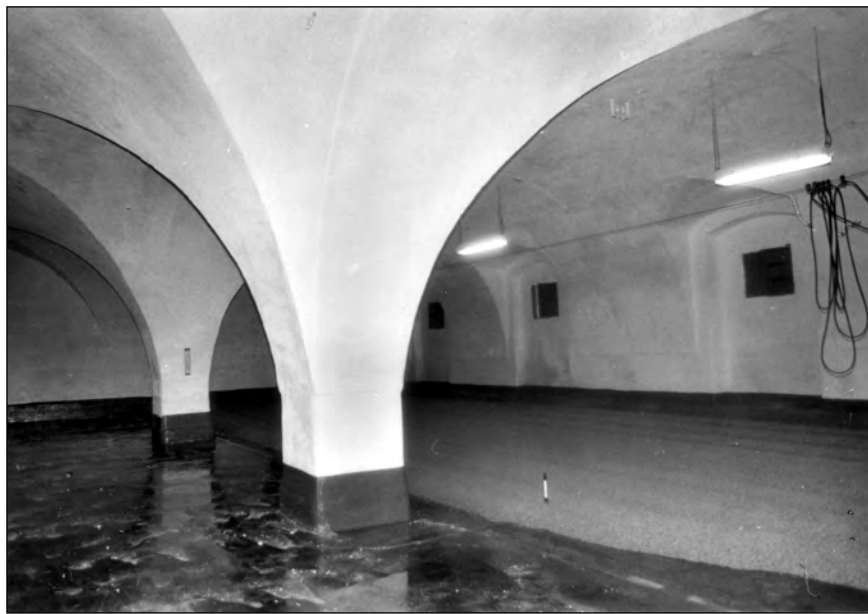
Březnice, alianční znak s erby stavitelů pivovaru (foto autora, 2008).

méně šikovný chasník s budoucností. Tille později ve svých pamětech na březnickou praxi nevzpomínal rád, František Jílek v něm viděl osobu ohrožující kariéru jeho potomka, kterému v Březnici pokorně vyšlapával chodníček a dával Tillemu své nesympatie okázale najevo. Není třeba snad ani dodávat, který to z mladých čekatelů dostal u Pálffyho přednost. Rudolfu Tillemu pak slouží ke cti, že později, už jako slavný, nad příkořím, které zažil v březnickém podniku, máchl rukou a dával je k dobru často až úsměvnou formou. I sládkovský chlebiček býval o dvou kůrkách, navíc tvrdých a ještě více tvrdnoucích tím, co mělo záhy nastat a už bylo cítit v kostech.

Po všech stránkách úspěšné období přestavěného a nově zařízeného zámeckého pivovaru, ve městě již osamoceného, narušila sarajevským atentátem nastartovaná válka, jež záhy přešla do celosvětového střetu. Odchody zaměstnanců na frontu, rekvizice strojního zařízení (pokud toto bylo z mědi, mosazi či jiných cenných kovů), nedostatek k přípravě piva potřebných surovin, jejich úředně stanovené přidělování, chybějící uhlí nutné k otopu pod hvozdem a parním kotlem – to vše a další problémy provoz březnického pivovaru nutně ztěžovaly a jeho produkce citelně poklesla. V letech 1917–18 dokonce pod třítisícovou hranici – jen 2 808 hektolitrů piva ovšemže mizerné kvality prošlo tehdy pivovarskými provozy, aby „oblažilo“ lidi ve městě a okolí. Bída, válka, byt „jen“ čtyřletá, vlekla se s nekonečností zimních nocí.

Mírem a vznikem samostatného Československa vlastní válečné martyrium sice skončilo, ale problémy pokračovaly, pravdaže ztenčenou mírou. Obilí i chmel byly i nadále do pivovarů dodávány v omezeném množství, Pálffyové se navíc potýkali s otázkami stran jejich původu a stavu majetku, na přetřes přicházelo „prorakouství“ členů rodu apod. Rokem 1921 odešel na penzi stále vrchní sládek František Jílek, předčasně, zřejmě ze zdravotních důvodů. Čas ukázal oprávněnost jeho kroku, neboť dosavadní březnický protagonista a tvůrce stále vyhlášeného piva už dva roky po odchodu v rodných Křimicích zemřel. Krátce po přečkané válce opustil tento svět též Jílkův nadřízený, ředitel velkostatku s pivovarem a prokurista v něm Josef Nevrla.

Novým sládkem podniku, zapsaného pod firmou „Pálffyho zámecký pivovar v Březnici“, se stal člověk s příjmením

Březnice, původní část sladovnických humen i s nastírkou obilného zrna na podlaze. Sladuje se (foto autora, 2008).

pro pivovar přímo charakteristickým – Chlad, jménem Josef. Podstarším mu byl František Jílek junior, jako nadsladovního známe Aloise Říhu a Nevrlovým nástupcem byl jmenován F. Štěpán. Více méně samá nová garnitura, se kterou naदेशlo období další činnosti pivovaru i nadále významného a pro kraj více než potřebného.

Poválečný výstav stoupal zvolna a teprve v letech 1923–24 se přenesl přes desetitisícovou hranici, nicméně tímto datem nastal obrat k lepšímu, produkce šla nahoru přímo aritmetickou řadou, sládek Chlad zrovna hořel a rozpaloval svou aktivitou vše, co bylo kolem něho. Koncem 20. let už měl na dosah kapacitní možnost pivovaru, když ve výrobních letech 1929–30 vystavil jím sládkovaný podnik 19 265 hektolitrů piva. Případné slavení a očekávání vytožené „dvacitky“ však mělo jedinou vadu – za oceánem hřmělo na newyorské burze, nastal její krach a svět opět ovládla deziluze v podobě hospodářské krize. Její ozvuky dorazily nejen do Evropy, jejího středu, ale též do oblasti Březnicka a ovlivnily i funkci pálfyovského pivovarského podniku, opět ze slibného vývoje sraženého do kolen. Sestupné tendence nebyly sice dramatické, ale projevovaly se a měly doznívání téměř desetileté. Sládkem Josefem Chladem vyvolávaný horokrevný optimismus „vychládal“ jak mladina na štok, pivovar byl svým výkonem zprůměrován a jeho výstav měl

pohyb v hodnotách kolem 13 000 ročně svařovaných hektolitrů piva. Chladovo působení na Březnici pak více chvalme než naopak. Snažil se. Jeho zvláštním přičiněním bylo rozšíření sklepů, instalace myčky na lahve a poloautomatické stáčírny sudů s vykulovačkou. K varně (zmodernizované a dávající var 80 hl) byl dodán nový šrotovník. Zrekonstruován byl i sladovný hvozď, v němž našlo uplatnění úsporné topení uhelným mourem. Rozvoz piva, kromě tradičních potahů, zajišťoval i nově zakoupený nákladní automobil. Spolu s klasickým výčepním pivem vařily se též světlý ležák a polotmavý granát, zvláště v mimosezonním období. Odbytově byl březnický pivovar svázán s městem a okolím, když do vzdálenějších oblastí jeho produkt pronikal jen občasné, narážejí v tomto směru na poměrně velkou konkurenci, kterou vytvářely blízké a na dosah se nacházející pivovarské podniky s nevyjímajícím z nich v Příbrami, provozovaným tamním právovárečenským měšťanstvem. Pivovaru ku prospěchu byla kvalita jeho sládky připravovaného piva a konkurenční zpravidla překonávaného, takže „březnické“ znali i daleko za hranicemi města, už zmíněnou Příbram nevyjímaje. Činností pálfyovské správy a zvýšené kadenci březnického pivovaru „padl“ za obět drahenický pivovar, též patřící velkostatku a nalézající se sotva hodinu cesty od Březnice na jih. V nejbližším okolí města však i nadále praco-

val malý pivovar na Hrádku Starosedle, privátní a vlastněný místním zatvrzelcem, sládkem Františkem Novákem, původně schwarzenberský knížecí podnik. Mít možnost vrátit se na Březnicko o nějakých sedmdesát, osmdesát let nazpět, dalo se v místních hostincích okusit pivo z půl tuctu regionálních pivovarů – a pak že byla krize, takovou bych si přál prožívat každý den...

Rokem 1936 skončivší Josef Chlad myslel na budoucnost a již řadu let si k sobě vychovával podstaršího, Františka Jílka mladšího, dlouho a bez otcovské péče trpělivě čekajícího na svou sládkovskou příležitost. Ta kýženě nadešla a teď ukaž, co umíš. Jílek začal skromně – prvním rokem jeho sládkovství se v Březnici vystavilo 12 582 hektolitry piva, nejméne za posledních dvanáct let, a to můžeme k dané hodnotě přičítat dobrou pětistovku hektolitřů piva vyzískaných soudobým zánikem výše zmíněného pivovárku ve Starosedle, který už konkurenčně neustál kritické hospodářské poměry. Nicméně březnický pivovar nabíral gradaci a jeho produkce se blížila k velice přijatelným patnácti tisícům ročně vystavovaných hektolitřů. Čas však zase pracoval „proti“ a západně od naší hranice houstla atmosféra, zahrmělo v podobě Mnichova a místo kvalitního piva se v metropoli Bavorska „uvařila“ neblaze proslulá smlouva oklešťující tehdejší Československo o pohraniční území, vedoucí k protektorátnímu zřízení s okupací a přinášející další světovou válku. Sládkci Jílkové měli zkrátka pech, oba si ve svých březnických funkcích „užívali“ a války jim byly osudem.

Březnický pivovar zůstal i za války v činnosti, když do svého výrobního kontingentu zkrátka převzal produkci v daném období pozastavených pivovarských podniků v Milíně a Rožmitále pod Třemšínem. V roce 1942 dokonce vystavil 15 308 hektolitřů piva – sice „válečného“ a úsporného v chuti i obsahu alkoholu v něm, nicméně jednalo se o největší produkci od chladových let. František Jílek mladší si tím ustanovil jeho osobou asi nepřilíhš vnímanou krajní mez svařeného piva, kterou už on sám neměl šanci překonat. Situace pokračující války vedla ke snižování výroby až k propadu nastalému v posledním protektorátním roce 1945, kdy pivovar rozvezl jen 8 223 hektolitry piva, evidentní ztráta, možná zaviněná i krátkodobou nečinností pivovaru v samém závěru války.

Republika se dočkala osvobození, na které její obyvatelé toužebně čekali

a doufali v ně celých dlouhých šest let. Radost se snoubila s pomstychtivostí, skrze níž „Jana Nepomuka Pálffyho zámecký pivovar v Březnici“ byl na ráně. Ještě neuvadly šeríky na kapotách osvoboditelských tanků a na veškerý pálffyovský majetek byla uvalena národní správa, v pivovare nezůstal kámen na kameni. Pouze Jílek byl na svém postu ponechán, odešel dlouholetý správce a ředitel velkostatku Jan Kovář, za kterého byl posléze dosazen Jaroslav Zoubek. Ve funkci národních správců se během dvou let vystřídali pánové Pinta a Bohuslav Partika. Pivovar, v podstatě konfiskát, létem 1947 převzalo město a na příští období nesl úředně zaprotokolovanou firmu „Městský pivovar v Březnici“, což pro jeho historii znamenalo skoro výsměch a totalní nepochopení souvislosti, vždyt městské pivovarnictví se v Březnici odvíjelo ve zcela jiných intencích a úplně odloučeně. Účtovalo se, ano, minulost měla být zapomenuta, šlechtictví se stalo anachronismem a málem kletbou. O osudu Pálffyů raději pomlčme, Československo se transformovalo do jiné republiky, odlišné od předchozí a mělo být ještě jinak, určitě ne lépe.

Ukončením války (na osvobozování Březnice se podílely americké i sovětské jednotky, když jedna z potyček s ustupujícími Němci se měla odehrát při zámeckém areálu a místní si dodnes v prvních květnových dnech, už spíše recesisticky, připomínají „bitvu o pivovar“) a dobou následnou byl zdejší pivovarský podnik náhle pokropen živou vodou, dalo by se s nadsázkou říci. V roce 1947 se vystavilo už významných a na danou dobu podstatných 15 086 hektolitřů piva, sice stále ještě slaběstupňového a co se týká kvality s předchozím (myšleno prvepublikovým) jen těžko srovnatelného. Nepršelo, ale kapalo a ladilo se na optimistickou melodii tehdy populární vejvodky „Vyvalte sudy...“. V roce komunistického puče však náhle zemřel sládek František Jílek, jehož prozatimně zastoupil dosavadní podstarší Jan Richter. Rok na to vzal uprázdněné místo březnického sládky další z plejády „postpálffyovských“ pivovarníků, sládek Alois Schneeberg, který do Podbrdí přišel až z Kašperských Hor na Šumavě. Firma byla opět přejmenována na „Pivovar města Březnice, komunální podnik“, jenž jako takový rokem 1949 vyprodukoval dále navýšených 16 322 hektolitry piva. Rozjezd byl tudíž více než uspokojivý.

Město v držení pivovaru setrvalo jen krátce, když v 50. letech nastalo období

víceřerých reorganizací, často až kotrmelcových. Březnický pivovar se stal postupně členem národních podniků Chodské pivovary (to by se Kozina divil, kam až dosáhli jeho soukmenovci) a Plzeňské pivovary (co vy tuto tady), pod nimiž pracoval až do roku 1952. Následovalo zařazení do již logických Brdských pivovarů s podnikovým ředitelstvím v Berouně a trvající šest let. V tomto období bojoval březnický pivovar o přežití, neboť v rámci budoucích rozvoje našeho pivovarnického průmyslu měl být výhledově zrušen jako nespolehlivý a málo rentabilní podnik, což se v kolokviu Brdských pivovarů „zdařilo“ u Litně, provozu oproti březnickému téměř dvojnásobně výkonnějšímu. Po jistě nepříjemném vyjednávání byla Březnický dána šance do roku 1966 (rovněž okolní pivovarské závody, včetně Příbrami, měly budoucnost „nalajnovánu“ pouze do 60. let), což se nestalo skutečností. Tedy pouze v případě Březnice, ostatní na „vypracovanost“ daného projektu skutečně dopltily.

Rokem 1956 nahradil Alois Schneeberka nový sládek, Ladislav Černý, když podstarším i nadále zůstával osvědčený praktik Jan Richter, březnická pivovarská stálice a člověk pro všechno. Pivovar produkčně narůstal a za Černého i jeho krátkodobého nástupce Jaroslava Flosmana dosáhl svých kapacitních možností, dvacetitisícového ročního výstavu. V provozu byla i sladovna dávající v průměru 350 tun hotového sladu za kampaň. Vařilo se pouze světlé výčepní pivo dodávané do hostinců v okolí a dovážené též do Příbrami. Oblast, díky silné a pokračující industrializaci, počínala trpět nedostatkem piva, především zásluhou přibramského hornictví. Dnes můžeme konstatovat, že z hlubin uranových dolů vylézající umouněné party dobře placených chlapíků pivovary daného regionu zaměstnávaly natolik, až plánovači žasli, a udělat škrť či zlomit dokonce nad některým z nich hubl, se rovnalo politické sebevraždě. O podobný čin se nepokusil ani ten největší propagátor centralizace a koncentrace. Avšak všeho do času.

Vzlinavost produkce Březnice (rokem 1958 opět včleněné do n. p. Plzeňské pivovary) však nešla ruku v ruce s potřebnou modernizací, pouze se flikovalo a inovovalo jen v rámci povolené blahovůle. Pivovar bez investic nutně chátral, což nahrávalo křiklounům volajícím po jeho zrušení. Jistým počinem byla instalace „nové“ varné soupravy, opět jednoduché a dvojnásobové. „Nové“ proto, že

mladivová pánev s vystírací kádí byly přivezeny z mezitím zaniklého pivovaru v Mělnice-Podolu a v Březnici tak našly až druhotné použití. Zařízení bylo zprovozněno v roce 1959 a jen pro dokreslení – je funkčně dodnes! Kotel, naposledy kalibrován v roce 1952, dával var 140 hektolitřů horké mladiny, otop se i nadále děl parou.

Zánovní varna poněkud vyprudila představenstvo, aby se březnickému pivovaru věnovala větší pozornost. Novým určovatelem dění se od roku 1960 stalo společenství Středočeských pivovarů, národního podniku se sídlem ve Velkých Popovicích, v jehož objetí přečkala Březnice téměř třicetiletí a byla jeho součástí až do samého závěru trvání socialistického zřízení. Téhož roku se dalším zdejším sládkem uvádí Václav Slavík, do budoucna výrazná osoba a březnický pivovarník z profesního rodu dávnějších Jílků či Josefa Chlada.

Začalo se zgruntu. Prvním počinem byla výstavba nové kotelný, stejně jako původní vytápěné uhlím. Slavíkovi konání nahrálo zrušení hned dvou okolních pivovarů, uskutečněné již v roce 1961, jejichž výrobní kontingent mohla Březnice zčásti převzít, a tím i navýšit vlastní. Jednalo se o pivovarské podniky v Mirovicích a především v Příbrami, pro zdejší věkovitě konkurenční, který nakonec doplatil na vládnoucí režim. Slavobránu Březničtí jistě nestavěli, pravdou však bylo, že uzavírá obou zmíněných pivovarů se okamžitě odrazila na radikálně zvětšeném výstavu jejich podniku, který ještě do poloviny 60. let dosáhl třicetitisícové míry roční produkce. Jaksi „za odměnu“ bylo sládku Slavíkovi povoleno sávit po letech prvních ležák, světlou dvanácti, pivařům v plav danou rokem 1964. Tady už byla radost na místě, i zdálo se, že březnický pivovar přežije a plánovači ostrouhají. Zdání nezklamalo, ovšem viděno až dnešními očima.

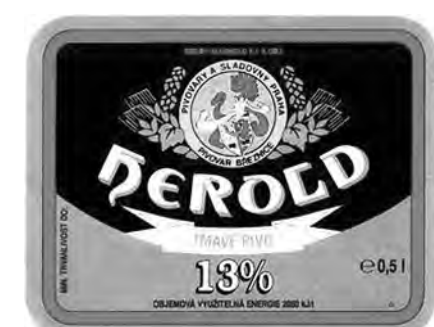
Z téhož úhlu pohledu se jeví březnická 60. léta jako období největšího vzepětí zdejšího pivovaru, srovnatelného s přelomem 19. s 20. stoletím. V poměrně rychlém sledu za sebou došlo ke zřízení nové spilky s moderními kvasnými káděmi nahrazujícími původní dřevěné, nově byla instalována stáčecí linka pro lahvové pivo, myčka sudů a v roce 1967 vybudované nové umělé chlazení, definitivně odsouvající tradiční zimní ledování do historie. O náhle nepotřebné lednice byly rozšířeny ležácké sklepy a sklad lahvového se sudovým pivem. Produkce pivovaru zdárně narůstala a „padesátka“

(míněna výroba vrcholící hranicí padesát tisíc ročně vystavovaných hektolitřů piva) byla na spadnutí. Nutností se ukázalo zvětšení kotelný a zřízení trafostanice s laboratoří, do sklepů byl koupen křemelinový filtr. Na sklonku výše udaných let se začalo i s výměnou dřevěných nádob ve sklepech za ocelové ležácké tanky s vnitřní smaltovou úpravou. Pivovar přímo vzkvátal, avšak pouze co se týče vnitřního, technologického zařízení, jeho zevnějšek strádal na opravách, což je ostatně záležitost přetrvávající až do dnešní doby.

Slavíkovské počínání bylo přímo neutuchající a pokračovalo i v následném desetiletí. Pozornosti se dočkala těžsladovna, v níž byl změněn otop na hvozdu z uhlí na páru s pozdější ventilací pro zvýšení tahu teplého vzduchu, pracně ruční vidrování na hvozdech zčásti zastoupil nově zakoupený maltomobil. Na pivovar se nezapomínalo, když došlo k rozšíření umělého chlazení, opraveno bylo i vodní hospodářství. Stále stoupající produkce lahvového piva si vyžádala reorganizaci stáčírny, její přestavbu a koupi nové automatické linky. Už v roce 1970 se vystavilo 50 425 hektolitřů piva, vysněná hranice padla a dávní březničtí sládci vstávali z mrtvých, obrazně řečeno. Radost bylo až nad hlavu. Roku 1979 se mezitím už ředitel Václav Slavík „rozezpíval“ k rekordnímu, už poté nepřekonatelnému výstavnímu rekorduru s hodnotou 55 299 hektolitřů piva. Věc ta však měla jedno vysvětlení – v průběhu 70. let postupně zanikaly další okolní pivovary, na jejichž chybějící produkci Březničtí zákonitě vydělávali. Pouze pro dokreslení: „pomocí“ se pro Březnici jevíly uzavírký menších pivovarů v Jincích a na Dobříši, koneckonců i Berouna, kde však vznikala nová velkostáčírna plzeňských pivovarů, která měla v budoucnosti jistou vzletnost březnického provozu náležitě „umravňovat“, byt byla svou funkcí určena především pro Prahu a berounské příkraji. Nicméně činnost pivovaru v Březnici byla místně a oblastně náhle nezastupitelná i potřebná. Mračna uvažovaného zrušení tohoto provozu se zdála být zahánána a podobné nebezpečí zažehnáno. Opravdu tomu ale tak bylo?

Vrcholný výkon má ještě jedno vysvětlení a neopominutelnou okolnost, proč k němu došlo. Koncem 70. let, a jako důsledek krize daného období (krizi ovšem bylo vícero, hlavně hospodářské), dolehla na pivovary státem určená tzv. rajonizace, dle níž byla každému podniku striktně vymezena oblast, kterou musí

a je povinen zásobovat svým produktem, v tomto případě pivem. Zásadou byla vzdálenost výrobního místa od odběratele, samozřejmě co nejkratší. Výjimku měla pouze „značková piva“, výhradně ležáky z pivovarů Prazdroj, Budvar, Staropramen a Velkopopovický kozel, pokud jde o Čechy, které se mohly distribuovat jen do vybraných restaurací mimo rajón výrobce. Okres Příbram, stále ještě disponující dvojicí pivovarů – březnickým a vysokochlumeckým – měl byt proto odkázán na odběr piva z těchto provozů, plus tamní restaurační podniky měly možnost vytipovat sobě několik exponovaných míst, kde se dala čepovat výše zmíněná značková piva. Co nastalo, nedá se slovy popsat. Zvláště v příbramském případě je slovo „brajgl“ dosti odpovídající. Hornická metropole, město Příbram, hospoda na každém rohu a v ní z valně většiny Staropramen, výčepní s ležákem, výtoče enormní, pípy otevřené od otevíračky do zavíračky a náhle místo „starouše“ březnické, pro místní „takypivaře“ nedůstojné a jimi podceňované? Brrr, nechceme, my jsme horníci a kdo je víc! Smysl pro hospodárnost se zvrátil a nastal politický problém. Zde si neodpustím jako autor jednu osobní vzpomínku. Pracoval jsem tou dobou ve smíchovském pivovare v oddělení odbytu, když se „na obchodní jednání“ dostavil nejenovaný vedoucí restaurace Baník z Příbrami (dnes Velký kotel) s tím, že mu byl doručen přípis o povinném odběru březnického piva místo Staropramenu. Nutno podotknout, že příslušný hostinec měl obrovskou výtoč, měsíčně dobře pětisethektolitrovou, zásobován musel byt i dvakrát týdně a pivo se do něj vozilo v tuplících. Zkrátka zákazník jako hrom. Příbramský soudruží zprvu hrozil, mával papírem a odkazoval se na kontakty tam i tam... My oponovali, heleďte, nejde to, příkaz shora (za porušení hrozily sankce v podobě krácení pře-

Březnice, etiketa březnického piva Herold (sbírka Vladimíra Linhartu).

mí apod.) soudruh přeládal na poněkud smířlivější postup, nabízel a hlas mu přeskakoval, nakonec se skoro rozplakal s tím, že až se vrátí, hosté ho zlynčují, když nepořídí. Ptáte se, jak vše dopadlo? Příbramák sice odešel v beznaději, nicméně asi za týden nato byl do pivovaru adresován dopis, vlastně příkaz, aby Baník byl vyňat ze soupisu nevydodavatelných odběrných míst a dostalo se mu výjimky. Během několika měsíců byla Příbram opět „smíchovská“, a to v plném sortimentu. Tu máš, čerte, kropáč!

Z výše uvedeného textu vysvítá neomalenost především příbramských pivních konzumentů, jejich arogance a bezbřehá zpupnost. Dodejme tehdejší. Nicméně zmíněná rajonizace svůj dopad měla a právě březnický pivovar byl v tomto směru příkladným důsledkem tohoto bezdouchého opatření, vracejícím naši zem do minulosti a připomínajícím, byť trochu jinou formou, dávno odezdnělý propinační zákon vzešlý ještě ze středověku. Pravdou potom je, že především menší venkovské pivovary na daném zákonu zprvu vydělaly, později ovšem se vše vrátilo do vyjetých kolejí a opak byl skutkem. Neúspěšná rajonizace se stala bumerangem i pro Březnici, kde místní pivovar stáhl svůj předešlý výstav, jenž se posléze pohyboval v hodnotách kolem čtyřiceti tisíc ročně produkovaných hektolitřů piva. I tak šlo o množství slušné a pro funkci podniku více než přijatelné.

Václavu Slavíkovi nelze jinak než vzdát povinnou úctu. Byl to on, kdo vedl březnický pivovar z opominutelnosti a zbavil jej pocitu neperspektivnosti. Dokázal prosadit řadu rekonstrukcí, jako sládek a ředitel zredukoval výrobní sortiment na klasické dvanácti (desítku) s omezenou produkcí čtyřnásťky, ležáku, pro který bylo vymyšleno obchodní označení Čápo var, míněné sice jistě v dobrem, ale později se právě toto označení stalo často terčem vtipů i přezíravosti. Nešťastnost. A proč zrovna „čápo var“? Na komíně staré kotelniny, už nepotřebném a tudíž nekouřícím, si čápi udělali hnízdo a každoročně jej navštěvují. Březniční čápi jsou již po generace patrony pivovaru a jeho sezónními pozorovateli. Co víc, čápo vitost dobře koresponduje s jihočeskostí Březnice, víc než tí nejmenovaní krajinoznalci, kteří město s okolím vřadili do středočeského regionu. Avšak tuto kapitolu jsme již probrali.

Následníkem Václava Slavíka se na sládkovském postu stal Karel Bosák, dosavadní podsládek a člověk z pivovarského rodu. Prolistujeme-li stránky této

Březnice, „chladné“ hospodářství pivovaru Herold (foto autora, 2008).

publikace a začteme-li se do kapitoly pojednávající o pivovaru v Lažanech u Blatné, dojdeme ke jménu jeho předka, tamního a bohužel místně posledního pivovarníka, sládka stejného jména i příjmení. Otec se synem, Karlové Bosákové a sládkové starého punce. Březnický Bosák, spolu se svým nástupcem Ondřejem Hájkem, jenž přišel do města z Jinců, byli u shora uvedeného maximálního výstavu zdejšího pivovaru datovaného už zmíněným rokem 1979. Tak to všechno bylo. Slavík, Bosák, Hájek a bude ještě jeden Slavík.

Přelom 70. a 80. let minulého věku byl pro Březnici obdobím změn. Václav Slavík odešel na odpočinek, s ním i Karel Bosák. Ondřej Hájek byl jmenován „vedoucím provozovny“ a funkce sládka se ujal Jaroslav Slavík, syn předešlého a krátký čas funkční jako podstarší. Druhorodý Slavík se stal sládkem roku 1981. Nedostí chvalitebnou záležitostí bylo zaražení pivovaru, firemně vedeného jako provoz, pod nově zřízanou příbramskou sodovkárnu, která mu byla náhle „šéfovni“. Opět se připomíná možná neohrabaný příměr o starých sládcích obracejících se v hrobech. Nealko s alkem, nedobrá kombinace, tak trochu předcházející budoucnost. Navíc opět „ta Příbram“, pro Březnici vždy znamenající cosi škrabavého a vtíravého.

Vývoj pivovaru byl v podstatě dokončen. Přechodem z dřevěných na hliníkové transportní sudy a kompletním zatančováním ležáckých sklepů ztratilo smysl i bednářství, které tímto odešlo do vý-

služby a oblasti vzpomínek. Pivovar se obrnil místem svého působení a pivem zásoboval především nejbližší okolí – kromě Březnicka i Příbramsko, Mirovic, Rožmitálsko a pronikal i severněji ke Zdicím a Hořovicím. Po zrušení pivovaru v Blatné roku 1978 část piva dodával i na jih, do Bělčic apod. Při stavbě Orlické přehradní nádrže se pivo vozilo až k vltavským břehům. Za minulého režimu disponoval březnický pivovar přibližně 150 odběrnými místy. Jeho funkce se ustálila a zůstávala v neměnnosti až do závěru socialistického údobí, kdy opět přišla na přetřes existence pivovaru, jenž se pro nadřazený podnik, sídlící ve vzdálených Velkých Popovicích, stával stále větší přítěží. V době probíhající „perestrojky“ přibližující krach už neudržitelného režimu se pro nepohodlný pivovar na pomezí středních a jižních Čech hledalo využití. Není snad ani třeba zdůrazňovat, že „sila“ březnického pivovarského podniku slábla a ztrácela se.

V situaci již skoro kritické se k pivovaru přihlásilo tehdejší ředitelství pivovarů a sladoven z Prahy, především jemu podřízený Výzkumný ústav pivovarský a sladařský, jehož pracovníci hodlali učinit z březnického pivovaru „pokusného králíka“, laicky řečeno. První aktivita v podobě ústavem vyvinutého a v Březnici vyrobeného „pivního šampusu“ s poněkud nešťastným názvem Gejzír byla totálním propadem. Na podobné experimenty nebyla česká pivní veřejnost připravena a konzervatismus, který je našemu pivaři vlastní, vyhrál na celé čáře

a Gejzír vyšuměl do ztracena. Nicméně háček byl zaseknut a ryba, ani se příliš nezmítající, uvízla v keseru. Ostatně, Březnickým ani nic jiného už nezbyvalo, vždyť Středočechy již spíše opomíjený pivovar načas přestal i vařit a pouze se v něm stáčely zbytky piva ze sklepů. Psal se rok 1989, komunistická pytlovina jemněla, a ještě než zesametovatěla, 1. září téhož léta, Březnice změnila majitele, kterým se stalo výše zmíněné ředitelství a VÚPS v Praze. Pivovar tím byl zachráněn.

Pivovarští chemici vzali věc pěkně od podlahy. Několik týdnů, měsíců se v odstaveném pivovaru jenom uklízelo, sanitovalo, zkrátka „smejčilo“, vše podle přímé úměry čistota rovná se dobré pivo. Zároveň se pilně investovalo, to když v průběhu rekonstrukce byl obnovovaný podnik vybaven uzavřeným systémem chlazení mladiny (náhradou za funkčně zrušený klasický chladič štok), CIP stanicí, novou trafostanicí, byly posíleny vnitřní rozvodní kapacity a zajištěny nové vodní zdroje. Došlo k instalaci sprchového pasteru a etiketovacího stroje, což umožňovalo adjustáž tří etiket na lahve. Všechny investiční akce měly za cíl především zvýšit výrazně kvalitu produktů prodloužením jejich trvanlivosti. Představa byla vcelku jasná: naplnit kapacitu pivovaru stanovenou roční výrobou 50 000 hektolitřů piva s tím, že část výstavby měla jít na export. Kromě klasického výčepního piva, určeného pro domácí trh, „gró“ produkce představovala příprava speciálních a originálních piv, často vícestupňových, tmavých, polotmavých i pšeničných. Pamatovalo se i na várky nízkostupňových a nealkoholických nápojů připravovaných na pivní lázky. Na svou dobu se jednalo o přímo revoluční nápad a čin, vždyť si uvědomme, že za dřívějšího státního systému se v českých pivovarských podnicích, v běžném ročním období kapacitně přetěžovaných a v podstatě „nestačících“, vařila jen běžná výčepní piva a klasické ležáky. Tu a tam, spíše ojediněle, byly připravovány speciály, většinou jen na Vánoce či Velikonoce, celoročně podobná piva k máni nebyla. Absolutní výjimkou tehdy byla proslavená flekovská třináctka, ovšem kolik konzumentů české národnosti chodívalo tehdy do staropražské hospody U Fleků jen tak „na pivo“, když tato bývala doménou Němců, především nepříliš populárních „enderáků“. Všechna výše zmiňovaná piva a jejich přípravu dostal na starost další březnický sládek, Pavel Kortus.

Březnice, filtrační stanice. Jedna z místních modern (foto autora, 2008).

Pracovně „nadržení“ pivovarníci, kteří se chtěli ukázat, chrlili nápad za nápadem, ale jeden podstatný chyběl – totiž jak budoucí pivní produkt nazvat. Předchozí neblahá zkušenost s Gejzírem varovala. Požadavek pak byl jednoznačný s cílem absolutně vylíčit místo původu piva, Březnici, jejíž připomínka evokovala nedobrou zvučku z minulosti. Hledaly se vzáby na místní historii a dávné majetnické březnické pivovary. Prakticky okamžitě byl zavřen název „Lokšan“, víme, že se jednalo o feudály vlastníci Březnici ve druhé polovině 16. století a z města odešli počátkem třicetileté války. Jenže pivo stejného pojmenování se již kdysi v Březnici vařilo a navíc výraz byl shledán poněkud „šišlavým“. V nouzi nejvyšší byl ku pomoci vyzván výtvarník a grafik, zároveň tak trochu propagační specialista, jenž se zdál být po ruce – z tehdejšího smíchovského pivovaru oslovená moje maličkost, když kontaktní osobou se stal kolega a šéf obchodního s propagačním oddělením Pivovarů a sladoven Josef Knapp. Přes propast času, skoro dvacetiletí, si dobře vzpomínám na první setkání v Lípové ulici, sídle výše uvedené firmy, kterému předsedal nad věcí se pohybující ředitel Jan Veselý, za výrobu zodpovídající, a tím i opatrný Petr Dvořák, věčně usměvavý pohodář Luboš Doležel, mající na starosti ekonomickou stránku věci, a sarkastický, nevěřičně se tvářící oponent všeho, Šíma, technik. Pepa Knapp mě představil jako člověka schopného

vyhovět požadavkům, které na něj budou kladeny. Vzhledem k okolnostem, a sice skomírajícímu, nicméně stále ještě účinnému systému „a la bolševik“ však nebyla cesta k případnému nápadu jistá a dostatečně prokleštěná. Pivovarskou „radou“ mi byl předložen její záměr, nové pivo nazvat Kolowrat, dokonce s dvojitým „w“ postaru. Přiznávám, že mě představenstvím předložený návrh překvapil a měl jsem jej za odvážnou záležitost. V zásadě nebyl nikdo proti, pouze závěr názvu „...wrat“ mi připadal poněkud smysluprázdny, především z pohledu češtinářského a s poukazem na typické naše vlastnosti za vším cosi hledat, ponukat a všeobecně jistě věci zlehčovat, nihilizovat. Jinak jistě s minulostí v názvu zajisté byla, vždyť Krakovští z Kolovrat založili jsoucí pivovar, ale ten vrat, vrat, vrat. Mumlal jsem si navrhovaný výraz celou cestu zpět v tramvaji, kde mě mohli mít společníci za cvoka. Mímno jiné jsem dospěl ke slovům pseudolidového popěvků pojednávajícím o člověku, co jdouce „okolo vrat, viděl tam svou milou...“ a dal tím na vlastní intuici, že podobný „nápad“ je cesta do nikam.

Zadavatelé chtěli název vycházející z tradice, který nemusel být nutně pivovarského kalibru. Cosi zvláštního, dobře pamatovatelného, slovně přímočarého a vzhledem k uvažovanému exportu i nadnárodního, světového, ne ryze českého. Nutno uznat, že Kolowrat těmto požadavkům odpovídal, ale nakonec ve

finále neprošel. Při jednom samostatném sezení s Pepou Knappem, člověkem více přístupným mému naturelu, jsem se mu s opatrností zmínil o slůvku Herold, ale jemně, abych jej nezakoštil. Reakce byla okamžitá, Knapíkovi spadla čelist, drcl do stolu, div že nepřevrátil své oblíbené duplkafe, kterému dával přednost před pivem. Náhle se zklidnil, dal kouř a řekl něco v tom smyslu *ty vole, to je dobrý, skoro až moc a pro ně škoda...* Při výrazu „pro ně“ pohodil neurčitě hlavou. Už vídám, jak v *londýnskéjeh vobchodáčích Heroldův prodávám Herolda*, dodal a plně tím podpořil svou image anglofila. Modré kouřové obláčky z Pepových spart ve tvrdé krabičce stoupaly ke stropu hostince, kde jsme spolu rokovali. *Hele, připrav to v kresbě, já je navnadím, jdeme do toho.* Tímto jsme oba debatou uzavřeli, odplili a rozešli se. V následném sezení se všemi zainteresovanými můj nápad, po vcelku nedlouhé debatě, při které oponoval pouze nevyzpytatelný Šíma, prošel a dá se říci, že vyhrál v plném znění. A tak v čase tušených, avšak dobou přesně neznámých politických změn vstoupil do hájemství pivních značek březnický Herold, řádně a podle charakteru co toto slovo vlastně znamená – přinést zprávu, zvěstovat a oznamovat příchod něčeho důležitého, výjimečného, předcházet osobnost. Jistou úlitbou, nikoli však nikým zatracovanou, bylo užití erbu Kolorvratů (červenostříbrné orlice v modrém poli) ke slovnímu piktogramu. Úkol byl splněn, nyní byli na forhendě výzkumníci a pivovarští s jimi vymyšleným pivem, které se počalo pod novým názvem vystavovat už po Novém roce 1990 a více než úspěšně. Výše uvedenou stať o vzniku názvu Herold neberte jako chloubu pisatele těchto řádků, jde pouze o připomenutí souvislosti a „aby se vědělo“. Věci vymýšlejí lidé z masa a kostí a ne samostroje či roboti. Tak tomu bylo i s Heroldem.

Zmrtvýchvstalý pivovar se uvedl vskutku bombovitě. Záměr s utajením domocilu se zdařil, Herold byl opravdu univerzální značkou a pivo samo v ničem nepřipomínalo minulou chuť někdejšího „čápovaru“. Desítka, ležák (vše ve světlém provedení), ale především polotmavý granát (altbier) sklízely úspěchy u pivařů snad všech kategorií. V pražské Ječné ulici, mezi Pivovarským domem a kostelem sv. Ignáce, vznikla první „heroldovská“ pivnice, hojně navštěvovaná, když další byly očekávány. Lahvové pivo bylo běžně k dostání přímo v Pivovarském domě, sídle ředitelství Pivovarů

a sladoven i výzkumného ústavu. Bohužel, raketový nástup měl brzké doznění, nikoli pokračování. Do světa piva, námi zvládaného poněkud naivně a bez zkušeností zpoza hranic, se Herold vrátil sice svědomitě, nikoli však všeobecně. Chyběla mediální podpora, na kterou nebyly finance. Ceny získávané na pivních soutěžích byly zajisté potěšením, ale k podpoře prodeje nepřispěly. Navíc zastřešovatel celého projektu, pivovarské ředitelství, byl transformován do jiné společnosti, lidé z něj se rozešli po svých aktivitách a chemici postavili do čela březnického pivovaru Stanislava Janošíka, člověka nepřilíh průrazného a průbojného. Startovala éra pivovarnických mutantů, postupně se odnárodňujících a vedených cizozemskými majiteli. Sládek Kortuz vzal náhrdku pracovat v nově založeném pivovárku v Kácově, a březnický Herold se opět ocitl v pozici outsidersa. Kruh byl opsán a jevil se začarovaným.

Zavedení Heroldu budilo nadšení, přičemž se ale tak trochu pozapomnělo na zadní vrátka. Ve snaze dosíci „světovosti“ si uživatelé pivovaru nedokázali uvědomit, že zásadou každého produktu, pivo nevyjímaje, má být nutnost s ním ovládnout nejbližší trh, neboť ten je vždy pro výrobu nejpříhodnější a vyznačující se levnou dopravní silou. A tak zatímco se Herold prezentoval v hlavním městě i v jiných větších aglomeracích, Březnicko se mu odcizovalo, což ve své podstatě trvá dodnes. Najít poblíž či v Březnici samotné (Pivovarskou restauraci vynechávám) šenk s místním pivem, je záležitostí přímo průkopnickou, zapeklitou a často až nadlidskou. Jiným symptomem opětné ztráty těžko nabývaných pozic byla už nadnesená přehršel nápadů s typy piva. Některé z nich se neujaly a situace vrcholila jistým „přeslád-

kováním“, když každý z chemiků prosazoval vlastní vtípek, bojoval za ten „svůj“ přínos a to výroby „remcali“ všichni přesně podle úsloví „všeho moc škodí“, místo stokrát nic někdy znamená víc. V ještě schopném rozpoložení se stal dalším březnickým sládkem, druhým „heroldským“, do nynějška na tomto postu jsoucí František Pinkava, povahou srdcař a v pivovare působící již řadu let předtím.

V polovině 90. let se pivovar stal souručenstvím firmy podivného názvu S-Progres, s. r. o., s jednatelem Alexejem Samikem v čele. Produkce se omezila na přípravu světlého výčepního piva se stejně světlým ležákem (o stupňovitosti 10 a 12), třináctku polotmavou a pšeničné světlé pivo kvasnicového typu. Roční výstavy se pohybovaly v intencích 25 000 hektolitřů piva, k nim nutno přičíst zhruba dvoutisícové množství hektolitřů nealkonápojů. Sládkem byl už výše jmenovaný a rokem 1993 na svou funkci dosazený Pinkava. Čas však šel k dalším změnám, v Březnici se střídajícím jak roční období. Na scéně se objevil americký zájemce o dění v českém pivovarnictví.

Nejdříve projevil o stagnující pivovar v Březnici zájem nechvalně známý klauský podnikatel Stehlík s tím, že by se v něm připravovalo nízkostupňové pivo, prý pro jím vlastněné hutě. Nápad zůstal viset ve vzduchoprázdnu. Následně se objevili dva lidé, kteří se potkali na rekreačním fotbálku – v Čechách krátce žijící Američan Charles Corry a David Hořejší, vzděláním chemik pivovarník a potomek staré sládkovské rodiny (pradědeček byl světoběžníkem činícím se v několiklka pivovarech, dědeček pak dlouholetým sládkem v smíchovském Staro prameni). Pánové si padli do oka a vedení zájmem o koupi některého z našich pivovarů zaměřili svou pozornost právě na Březnici. Pivovar si zprvu od VÚPS jen najali, ale již rokem 1999 založili akciovou společnost a daný podnik v červnu téhož léta od výzkumníků koupili. K názvu nové společnosti využili literární reflexi, když k ponechané značce připojili titul z dílka anglického romantického básníka Lorda Byrona – pivovar byl dále veden pod firmou Childe Herold, ta se po provedené transformaci změnila na zaprotokolovanou „Pivovar Herold Březnice“. Název města se tak vrátil do označení společnosti, v níž se Charles Corry stal předsedou představenstva a David Hořejší ředitelem. Sládkem i nadále zůstal František Pinkava.

Pivní tácek z období předmnichovské republiky (sbírka Vladimíra Linharta).

Pivovar se tou dobou nacházel v opět skoro kritickém stavu a jeho roční výstav činil pouze 10 000 hektolitřů piva, navíc redukováného na produkci tří druhů výrobků. Společnost znovu zprovoznila sladovnu, v předchozím období zrušenou, nevyužívanou a v roce 2000 jí vedení pivovaru dodal na trh náhle výrazných 25 238 hektolitřů piva v provedení světlého výčepního, polotmavého výčepního (desítky), světlého ležáku (dvanáctky), 13% speciálu (tmavého) a speciální světlé čtrnáctky. V omezeném množství bylo vystavováno i nealko, produkce sladu převyšovala pětisetunovou hranici, což bylo množství v klasickém sladu pro potřebu podniku plně postačující. Dukupovaly se pouze barevné a speciální slady. V roce následném došlo k přípravě obvyčejného světlého piva, osmičky. Oba výše zmínění protagonisté se však téhož léta profesně rozešli, když David Hořejší založil novou společnost s koupí odstaveného pivovaru v Kácově. Březnický Herold opět prožíval recesi a jeho produkce poklesávala, vystavovalo se i méně než 20 000 hektolitřů piva za rok. Přesto si zdejší pivo udržovalo jistou oblibu, šenkovalo se také v Praze ve známé pivnici „U Glaubiců“ na Malé Straně a na dalších, většinou turisticky exponovaných místech. Herold se stával klasikou a pivem vyhledávaným hlavně pivními vyspělci. Těch však, v opaku než si namlouváme, není mnoho a naše země jimi neoplývá, pouze verbálně, když většinu konzumentů tvoří lamači rekordů ve vypitosti půllitrů a „takypivaři“ horující pro pivní „pochutiny“ v podání velkých pivovarů. Úloha Herolda – zvěstovatele – byla odsouvána do zpětného rytmu.

V roce 2005 vstoupil do společnosti Corryho krajan David Porteous, jenž byl následně jmenován ředitelem. Herold už se honosil pozicí exportního pivovaru (konečně a po dlouholetém čekání) a jeho vývoz směřoval především do rodné země obou výše jmenovaných, USA, ale též na anglický trh apod. Pivovar se vrátil k zapomenutému „čáparu“ a právě pro cizí kraje v něm vznikl světlý ležák Old Stork, Starý čáp... Už předtím se vařilo i pšeničné pivo, svrchně kvašené a dodávané v přírodní, nefiltrované podobě. Přes veškerou snahu však v roce 2005 vystavil pivovar pouhých 9 379 hektolitřů piva. Málo, a podnik tak připomínal přesýpací hodiny, následkem čehož deziluzemi stížený Corry zmizel za oceánem. Hlavním představitelem březnického pivovaru byl jmenován Da-

vid Porteous, sládkem zůstal František Pinkava.

Roku 2006 si březnický pivovar připomněl 500. výročí svého oficiálního vzniku. Změnil logo, ale při názvu Herold zůstal. Oslovy byly skromné, spíše žádné a odbývané formou propagace produktu blízké i vzdálenější veřejnosti. Významně narostl export, pro jehož podporu byly „zangličtiněny“ některé tradiční pivní značky v pivovare připravované, ve své podstatě poněkud problematická záležitost. Tak například z klasického světlého ležáku se stal Herold Bohemian Blond Lager, z tmavého speciálu vyvstal Herold Bohemian Black Lager atd. Portfolio výrobků se rozrostlo o novinky v podání piva Herold Bastard (v lahvi dodávaný světlý speciál s obsahem alkoholu 6,1 objemového), Herold Golden Revolution (pivo porterovského typu s obsahem alkoholu 9 %) či Herold Midnight Wheat, „půlnoční pšeničné“, tmavý kvasnicový ležák. V současné době produkuje březnický pivovar mezi osmi až deseti typy piv rozličné stupňovitosti, barevnosti a druhů adjustáže, kterých je i více. Minulostní raritou, nyní již neprodukovanou a výrobně opuštěnou, byla příprava zahuštěné mladiny v zakonzervovaném stavu. Jednalo se vlastně o pivní koncentrát, k němuž byly dodávány sušené kvasnice, co se týče piva jeho polotovaru. Mladina, hustá kašovitá hmota, se dala rozpustit ve vodě a přidáním kvasinek, vše činěné v otevřené nádobě (spilka), vzniklo pivo, po ulehnutí v chladu již připravené ke konzumaci. „Domácí pivo“ bylo původně určeno na export do krajů a oblastí, kde je běžné pivo nedostatkovou záležitostí a vlastní výrobou nedostupné (často byly v marketingovém záměru zmiňováni kupříkladu kanadští dřevorubci), ale učit na něm se mohli i začínající domácí pivovarníci. Výrobek se příliš neujal, slabinou byly především špatně a zdlouhavě pracující kvasnice, nicméně Herold se jeho přípravou stal předchůdcem dnešních „houmbrůvinkářů“, nadšenců zabývajících se domácí výrobou vlastního pivního moku, pro který je výraz „pivo“ kolikrát nadnesenou hřívnou. Bez urážky a vzdáním pocty těm, kteří doma pivo udělat umějí.

V polovině roku 2008 získala březnický pivovar soukromá společnost, které předsedá Marek Šoltés, pražský podnikatel, ředitelem podniku je Miroslav Abrahám. Sládkem i nadále zůstává František Pinkava, v tomto směru žádná změna. Ty se však dají předpokládat časem,

hlavně v úpravách sortimentu pivovaru.

I stať věnovanou březnickému pan-skému pivovaru, v konečném případě podniku Herold, zakončíme jeho popisem. Základem pivovaru je trojkřídlý komplex budov nalézající se východně od zámku a v nejjazším okraji hospodářského dvora za ním. Zámecko-hospodářský areál je posazen do přírodního prostředí parku s původní oborou ze dvou stran obtékanou říčkou Skalicí, Vlčavou chcete-li. Sám pivovar v zeleni přímo tkví a zvláště kdysi s ní byl doslovně srostlý. Novodobá zástavba, vycházející z městečka k vlakovému nádraží, už tento původní dojem poněkud setřela a pivovar v ní ztrácí výsadu nejhodnotnějšího objektu dané oblasti, po zámeckém ovšemže. Střed dvora zaujímá nedávno zřízená restaurace se sezením uvnitř i v prostoru před ní a pozvolna rozšiřovaná výše do dvora, v podstatě již nijak zvlášť nevyužívaného. Mezi restaurací a pivovarským sklepním hospodářstvím, ztraceně a stíněně, je vklíněn nevelký přízemní objekt evidentně starobylého původu, navíc s podsklepením, z větší dílu už nepřístupným a zaniklým. Obdélná budova, určitě kratší, než bývala a opatřená polovalbovitou střechou, kamenná a doplněná cihelnými přízdívkami, má být podle místního podání starým pivovarem, lépe řečeno jeho částí a pozůstatkem. K ní je nutno podotknout a přiznat zadržný, ale dosud patrný průchod do sklepních prostor nalézajících se pod pivovarem a kudy se zřejmě odbýval výstav piva. Podobně jako většina budov ve dvoře nad ním ani prapůvodní pivovar nemá v současnosti žádného využití a víceméně chátrá, což je vzhledem k jeho dávné důležitosti každopádně škoda.

Současný pivovar má podkovovitou podobu, když z jeho středního a hmotově největšího traktu, směrem do dvora, vystupuje mírně rízalit, takže celý objekt připomíná tvar písmene E. Objekt je jednopatrový a opatřený kvalifikačními mansardovitými střechami. Zvlněná třetí kolmo na sebe napojených křídel vymezuje nevelký čestný dvůr obrácený k západu a k zámeckému areálu. Zatímco severní boční křídlo obsahuje obytný celek, hlavní s druhým bočním, jižním, v sobě skrývají vlastní výrobní provozy pozůstávající ze sladovny v podání zdvojených humen v přízemí, ječmenných a sladových pūd v patře i podstřeší a hvozdu, vestavěného do severnější poloviny již nadnesené rízaliti přístavby a přiznaného zevně jen komínovým pár-

níkem vyneseným nad střechu pivovaru. Hvozď je dvojlískový a vytápění je činěno párou, horní lískové zařízení má sklápňovací mechanismus. Sladuje se ječmen z místních zdrojů (zemědělci recipročně odebírají mláto), dělá se pouze klasický český slad. Speciální (i barevně) Březničtí odebírají ze sladovny v Táboře a z Litovle. Vlastní kapacita sladovny je 700 tun hotového sladu, avšak ta není zcela využívána. Humna jsou v úrovni terénu, proto je sladování čistě sezónní záležitostí vykonávanou v pozdně podzimním, zimním a někdy i jarním období. Vše se řídí počasím. Původní humno je trojlodím sklenutým na zděné pilíře, novější a zřízené v rámci přestavby pivovaru na přelomu 19. a 20. století, vyznačuje se modernějším pojetím charakterizovaným ocelovými pilíři s vyzdženými potavci. Sladovní březnická humna nezapírají svou krásu, ba, dávají jí zcela nepokrytě najevo.

Z hřebene sladovního traktu dodnes zřetelně vystupuje válcovitý komínek bílého omítnutí, ovšem nejasného určení, se kterým je proto problém. Komín nemá spodní uvození, visí doslova v prostoru a sloužíval buď k odvodu zplodin z pradávného sladovního hvozdu (valachu), nebo (což je rovněž nepotvrzeno) k potřebám staré varny, která měla být v prostoru později zřízeného nového humna. V koutě mezi sladovnou a jižním bočním křídlem pivovaru však bývala též bednárna, k jejímuž provozu a pro požah s potřebou ohně byl komín též nepostradatelnou záležitostí. Toliko ke středovému křídlu pivovaru, když k jeho uvození přidejme i výtvarné ztvárnění této vzhledově určitě nejhodnotnější části podniku – už z předchozího textu vzpomínání alianční znak stavebníků pivovaru a dvojici barokních kamenných soch instalovaných na zděných soklech, které vystupují z čelních střešních říms a tvoří s daným erbem působivou emoční trojkombinaci.

Březnickým stavitelům Bierhanzlem nově zbudované jižní boční křídlo pivovaru obsahuje vlastní srdce provozů – varnu se strojovnou, elektrickou centrálu a kancelářské s obytnými prostory. Vchod do objektu zvýrazňuje v kovu vyvedený erb stavebníka, Pálffyů. Varna sama je stáříchovou záležitostí, má dvojúrovňovou tvářnost s uzavřenými kotlem a kádí. Stíněná soustředěnost do čtvercového půdorysu ovládaného centrálním železným pilířem s ozdobnými prvky. Bubenská firma Novák & Jahn v plně prezentaci, kromě nádob, které, jak už

víme, pocházejí ze zaniklého podniku na Mělníce. Varna jeví silnou opotřebenost, sice se drží, ale jedná se nepochybně o největší současnou slabinu březnického pivovaru a potřebuje nutnou investiční injekci. Kotel s kádí jsou železné a po úpravách jsou schopny pojmout várku maximálně stotřicetihektolitrovou, což není zpravidla naplňováno. Voda k várkám je vedena z již též vzpomínané studny v zámecké oboře, odkud je po čerpání k pivovaru spouštěna samospádem. Vodní materiál je v přírodním stavu. Vodní materiál je vyznačen se jednotnou kvalitou. Mimochodem, studna je od pivovaru vzdálena více jak 300 metrů a vodárna má dataci k roku 1903. Užitek vodu pochází ze dvou nezávislých zdrojů nacházejících se rovněž mimo areál pivovaru, studní o hloubce téměř 50 metrů, které pocházejí z dob zřizování renesančního pivovaru. Místem zvané „radenínské louky“ byly využívány pro stavbu městského vodovodu a odbočky k zámku s pivovarem již v lokšanských časech. Ve své době se jednalo o technický unikát a nezanedbatelný pokrok v myšlení i konání tehdejších vlastníků březnického panství.

Vzadu za pivovarem, východněji a dodnes připomenutou soliterně stojícím cihelným komínem hranolovitě založení, nalézáme starou kotelnu, torzo, pozůstávající už pouze z obvodového zdívaného krytého ve vegetaci a zahrádkách patřících k blízkým bytovkám. Komín sám je stále působivým kompozičním prvkem pivovaru a slavný je i tím, že v hnízdě na jeho věnci sídlí místní čapí rodinka. A to již po desetiletí, když březnický „čápar“ měl odtud svůj prapůvod.

Charakterem svého objektu se březnický panský pivovar řadí do skupiny provozních celků tzv. zámeckého typu, v našich krajinách poměrně vzácného a v jižních Čechách zastoupeného kupříkladu Chlumem u Třeboně. Blízkou analogii má místní podnik v Jincích, když tamní (též původně panský) pivovar byl zřízen ze skutečného staršího vrchnostenského sídla. Už proto pokládejme Březnici s dnešním Heroldem za významný architektonický počín, u průmyslových pivovarů dřívejšího data ojedinelý a z tohoto důvodu pozoruhodný.

Pivovaru se sladovnou stavebně neodpovídá, nicméně provozně ano, polohou protější komplex chladného hospodářství, soubor technologických celků, ve kterých se pivní polotovar, mladina, transformuje v hotové pivo. V místech starších sklepení vyrostl v přestavbovém

Březnice, mladinová pánev dvojnádobové varny, provozně sloučená se rmutovacím kotlem (foto autora, 2008).

období mohutný blok sklepů se spilkou a lednicemi, jenž ve směru od varny uvozuje podstřešní chladnice, do tří bočních stran větratelný prostor chladicího štoku doplněný kdysi hřebenovým párníkem. Víme již o zániku původního štoka, když funkci zchlazování mladiny s odstraňováním kalů dnes zastupuje vířivá kád. Spodní sklepy obsahovaly lednice, z nichž největší, střední, není nyní využívána a může tím být případným rezervním prostorem k možnému rozšíření kapacity pivovaru, které je však v současných podmínkách zřejmě nerealizovatelným přáním.

Původní spilka bývala v přízemí poplivané budovy, avšak později byla její funkce přenesena do části sklepů a na jejím místě vznikly už zmíněné stáčírny a sklad piva s jeho výstavem. Současná spilka je trojdílná, kádě v ní jsou jak starší železobetonové, tak nové z nerez. Patří k ní i skrovná kvasničkárna, kvasničné hospodářství je kupováno z Plzně, což se na výsledné nahořklosti heroldovského piva dosti výrazně projevuje. Do dejme, že v dobrém.

Sklepy disponují čtyřicetkou ocelových ležáckých tanků různých velikostí, což je přibližnou desetinou původnosti, kdy se v nich nacházely jen ještě dřevěné nádoby. Kapacita sklepů je však dnes podstatně vyšší, než bývala, a jejich provoz je i zracionalizován. Nalézáme v nich též filtrační oddělení s dalším,

sloužícím k umístění přetlačných tanků. Kdysi byl jejich součástí i dopravní výtah, nyní už zaniklý. Prostory sklepů se spilkou jsou valeně klenuty a materiálově se v nich střídají kamenné i cihelné vyzdívky. Celek byl naposledy rozšířován známou pražskou firmou Novák & Jahn v počátcích 20. století, od té doby slouží, bohužel už ne ve zcela úplném stavu (viz výše zmíněná zazděná lednice).

Opodál pivovaru a sklepů se stáčírnamí a výstavem se nalézá kotelná připomenutá především vznosným komínem, zřetelnou vertikálou sblížující zemský povrch s oblohou. Pro pivovarský areál poněkud stavebně cizorodý prvek, snad zlidštěný jen hromadou uhlí, kterým je zdejší parní kotel vytápěn a pivovar veden k činnosti. „Zlidštěný“ proto, že právě kopek topiva navozuje poznámku z páně Hrabalových *Postřižín* inu co si o ponechání uhlí na odív „ať každý vidí, že na to máme...“, dnes už okřídlená věta, jež má v Březnici své vyznění.

V současnosti disponuje březnický pivovar nenaplněnou kapacitou odvíjenou v hodnotě 48 000 hektolitřů piva ročního výstavu. Slavíkovské rekordy jsou dávnou minulostí, nicméně v případě „odbourání“ zazděné lednice a instalací dalších tanků, jakož i dodávkou dalších nádob na spilku apod. je možné kapacitu navýšit až k míře 78 000 hektolitřů produkovaného piva ročně. Chiméra, ale představe si v podobnosti nedávno ještě podceňovaný a charakterově k Březnici příkladný pivovar ve Svijanech, nyní vystavující už 300 000 hektolitřů piva za rok a v nedávných letech odsuzovaný k uzavírce. Vše je v rukou ne božích, jak se často lidé odvolávají na nebeskou instituci, nýbrž na invenci, nápadech pozemšťanů, jejich bláznovství spojeném se srdeční záležitostí. V tomto směru mají Březničtí co dohánět a ne pouze čekat na nějaký zázrak, americký v to počítaje. Poměrně rozsáhlá kapitola věnovaná historii a dějinám pivovarství v jihočeské Březnici má tímto své ukončení, když místní (již poslední) pivovar doufáme že nikoliv. Už pro tradici a věkovitost zdejšího pivovarského podniku, jehož je nynější Herold jen novodobou připomínkou.

BŘEZNICE U BECHYNĚ

Tuto podstatně méně známou Březnici než proslavenější (i pivovarně) a ležící u Příbrami nalezneme asi hodinu chůze jihovýchodně od Bechyně, v údolí poto-

ka kousek pod vsí přecházejícího ve vyhlášenou Židovu strouhu, levobřežní přítok Lužnice. Avšak i v „bechyňské“ Březnici býval kdysi pivovárek.

Ves je známa už z konce 13. století, kdy v ní hospodařil Štěpán z Březnice. O století později ji vlastnili vladykové Majnušové, které v roce 1510 vystřídal Jan Čábelický ze Soutic. V té době stávala v Březnici původem ještě gotická kamenná tvrz s opevněním pozůstávajícím z rybníka a příkopů nadýmaných vodou z již zmíněného potoka. Původní tvrz byla za Čábelických rozšířena a doplněna i nevelkým pivovarem, prvně doloženým k roku 1543 jako součást březnického panství s dvorem, které v té době obsahovalo celkem pět vsí s částmi dalších dvou. Tehdejší panství už bylo poměrně rozsáhlé a pivovar se jistě užíval.

Správa Čábelických skončila na Březnici rokem 1589 (uvádí se též letopočet o tři roky starší), kdy celé zboží odkoupil Petr Vok z Rožmberka a jako takové je připojil k bechyňskému panství. V soupisu březnického dominikálu je opět připomenut pivovar, spolu s dvorem a chmelnicemi. Bohužel, tato zpráva o pivovaru je zároveň poslední. Jeho produkci nahradil pivovarský podnik rožmberské vrchnosti v Bechyni – jistě větší a lépe zařízený. Rovněž březnická tvrz ztratila svou původní funkci sídla centra panství a celek se stal hospodářským zázemím bechyňského statku. Pivovar, zřejmě součást tvrze, byl později upraven na vinopalnu, koncem 19. století rozšířenou v lihovar. Provoz lihovaru byl

ve 20. letech 20. století zgruntu přestavěn, čímž došlo ke značnému narušení do té doby stále patrné starobylosti v jádru ještě středověkého celku.

Areál hospodářského dvora s lihovarem je dnes v soukromém vlastnictví. Lihovar však v roce 2002 vyhořel, takže Březnici zbyly jen oči pro pláč – především pozůstatky staré tvrze volají po záchraně a zachování pro další generace. Vše je otázkou financí, když ochoty a vůle by bylo jistě dosti. Březnice s dohledávkou dávného pivovaru je tak určitým mentem s nečitelným rukopisem a stejně nejasnou budoucností.

BUDISLAV

V údolí protékáném Černovickým potokem a od východu stíněna smrkovitě zašpičatělou Budislavskou horou, za hrází mocně ji tísnicím Zámeckým rybníkem staví své domky ves Budislav. Ze severní strany je uvozená věží starobylého kostelíka Nanebevzetí Panny Marie, stejně jako obec středověkého původu. Ke zmíněnému rybníku se zadní části obrací i zdejší zámek, vyzdvihžený rovněž v dobách dávných a ve starém podání původní tvrz. Budislav nalézáme severovýchodně od Soběslavi a blíže Choustníku, jenž krajině majestátně vévodí zalesněným svého temene, které skrývá zříceninu historického hradu. Místo více než působivé.

Jihočeská Budislav, na rozdíl od jiné obce stejného jména, jež se nalézá u Li-

Březnice u Bechyně, dvůr ve druhé polovině 19. století – v popředí vinopalna, původně starý panský pivovar na kresbě Karla Liebschera (převzato z Hradů, zámků a tvrzí Království českého Augusta Sedláčka).

tomysle, je poněkud mladší a má svůj původ někdy v polovině 14. století. K roku 1357 je zde písemně doložen zeman Erhart z rodu Vyhnaniců, následovaný Příbíkem Kastenem a Oldřichem Babkou, jenž jako první místní vladyka se po Budislavi i psal. Ještě před koncem uvedeného věku vznikla při statku vedle kostela i tvrz, ta je však prvně doložená až v roce 1518, kdy se budislavský majetek dělil mezi čtyři členy rodu Doudlebských z Doudleb, držícího zboží od konce 15. století. V roce 1529 získali budislavský statek (dosud bez pivovaru) Tučapští z Tučap, v podstatě sousedé, kteří vlastnili zdejší panství až do Bílé hory. Ještě před osudovou bělohorskou bitvou bylo budislavské zboží rozšířeno koupí o blízké Záluží s tvrzí a pivovarem, který následně zanikl. Je proto i zřejmé, že v době spojení obou statků (v roce 1594 – dle jiných pramenů připadla část Záluží k Budislavi už dříve) musel být v Budislavi pivovar již v provozu, jeho činnost však nemáme doloženou.

Poslední známá osoba z dynastie tučapských rytířů, Hynek, „včas“ zemřel, a tak se konfiskace panství fyzicky nedočkal. Potrestání se ale nevyhnul a jeho pozůstalost byla postoupena válečnému harcovníkovi Hanibalů ze Schaumburghu, nositeli vojákého křestního jména, ve skutečnosti plukovníkovi císařského vojska. Budislav šla po celý zbytek 17. století z ruky do ruky a zboží mělo nevalnou úroveň. Není uváděn ani pivovar, a je proto možné, že v dobách častého střídání majitelů panství nebyl v činnosti a v blíže neznámém čase zanikl.

Mezi tehdejšími držiteli budislavského zboží nalézáme i Jana Aleše Maxmiliána Koňase z Vydrů, mimo jiné hejtmána Bechyňského kraje, dvorního radu a zemského soudce, povýšeného z rytířského stavu na svobodného pána. Avšak ani tato bezpochyby významná osobnost úroveň Budislavi příliš nepozvedla, a panství si na své znovuvzkříšení muselo ještě počkat. Zlom nastal s příchodem nové vrchnosti, hraběcí rodiny Caretto-Millesimo.

Teprve k létům 1710–12 máme s jistotou budislavský pivovar uveden, a to i s produkcí, která ovšem nebyla nijak slavná – vystavovalo se maximálně 130 hektolitrů piva ročně s várkami něco málo přes šest hektolitrů mladiny. V době další změny vlastníka, v polovině 18. století, kdy Janem Václavem Caretto-Millesimem nabízené zboží koupil Jiří Vavřinec Escherich, vystavoval budislavský pivovarský podnik pivo v tákra nezme-

Budislav, bývalý pivovar, posléze lihovar (foto autora, 2006).

něných hodnotách, což sice svědčilo o jisté jeho vyrovnanosti, ale zároveň i poukazovalo na pouze regionální význam. Do escherichovské éry je kladena přestavba staré tvrze na čtyřkrídlý barokní zámek, čímž se panství konečně dostalo na kýženou úroveň, nastartovanou Caretto-Millesimy a Escherichy dovršenou. Všeho ale do času, jak praví jedno rčení.

Už na počátku 19. století se opět v Budislavi střídali majitelé. Po hraběti Cavrianim, Vratislavech z Mitrovic a Janu Schmiedlovi ze Schmiedlů koupil v roce 1839 budislavské zboží, krizi zase stížen, Jindřich Eduard, kníže Schönburg-Hartenstein, jenž zdejší statek i s pivovarem sloučil s Červenou Lhotou. Nový vlastník velkostatku, který tímto vznikl, vytvořil na tehdejší dobu průměrně rozsáhlé panství, na němž však zároveň přistoupil ke koncentraci hospodářských provozů i výrobních jednotek. Budislavský pivovar tak ztratil svou dosažitelnou pozici a roku 1842 byl zrušen. Zaniklý pivovar našel nové uplatnění po úpravě na lihovar, díky čemuž se ovšem stavebně zachoval až do dnešních dnů. Jeho původní funkci na příští půlstoletí převzal vrchnostenský pivovar na Červené Lhotě.

Bývalý pivovar i pozdější lihovar zaujímá východní blok budislavského hospodářského dvora, jenž vyplňuje jihozápadní prostor předzámčí. Budova pivovaru, původně jednoduše obdélná a stavěná do mírného stoupání, je zadním štítem obrácena skoro kolmo ke středu zámeckého průčelí. Smělý pohled, pravda. A půso-

bivý. Po úpravách k lihovarským účelům je však pivovar své původnosti dosti nepodoben, dokonce i kdysi tu ještě patrné sklepy jsou již zazděny. V podstatě se dá určit jen obvodové zdvoje s mile působícími slunečními hodinami ve štítu dolního jižního průčelí. Těž lihovar už dávno do-sloužil a jinak nepřilíš udržovaný dvůr je i s ním dnes využíván k dílenským potřebám místního zemědělského podniku. Za zmínku pak stojí dvě barokní plastiky skryté ve výklenkových kaplích – znázorňují sv. Václava, jinak patrona sladovníků, a sv. Jana Nepomuckého, taktéž při pivovarech často umístovaného a uctívaného. Obě kapličky jsou zabudovány do předkostelní ohradní zdi, která obkružuje bývalý hrbitůvek, jistě schraňující kosti nejednoho budislavského sládky a pivovarníka. O pamětnících zdejších piva ani nemluvě. Navíc, ve vsi dodnes žijí příslušníci rodiny Spilků, což rovněž na leccos poukazuje. Tradice tu nezmrtvěla a Budislav jistě nebylo marné místo k narození i žití.

BUKOVANY

Skryty v kopcích, čnicími nad levým břehem východně tekoucí Vltavy, dnes navýšené vodami Orlické nádrže, a jakoby v jejich záhradě roztrušují své domky Bukovany. Údolí je posázené trojicí na sebe navazujících rybníků – horního Kovárního, Prostředňáku a dolního Podzahradního, z nichž druhý jmenovaný měl kdysi nést název Pivovarský. Proč asi... Hlavní díl vesnice zaplňuje rozsáhlý zá-

mecký komplex (dnes dětský ústav) uvozený prostorem, kde stával pivovar. Valná jeho část byla zbořena již před drahnou řádkou let, ale kousek z něho zbyl. Začneme však historií.

Pomineme-li legendou opředenou zkazku o původu Bukovan zásluhou hrdinného Jaroslava ze Šternberka, údajného pokořitele Tatarů v bitvě u Olomouce, tak první hodnověrnější zprávu o existenci Bukovan máme doloženu až k roku 1316, kdy na zdejším statku hospodařil zeman Zachař, zřejmě prapředek následně odtud vzešlých Pintů řečených Bukovanských z Bukovan. Vladycký rod Pintů sídlil na tvrzi (rokem 1543 zapsané do zemských desk) a spravoval zprvu jen malé zboží až do první třetiny 17. století. Ve své době se jednalo o věc téměř nevidanou, aby jeden statek držela rodina pohromadě více jak tři století a je tím i jisté, že letitá stabilita pintovského panství byla patrně už záhy podpořena i pivovarem, jenž vznikl v sice blíže neznámé době, avšak zcela jistě v průběhu 16. století. V témž věku byla stará a nepochybně ještě středověká tvrz přestavěna na rozměrnější renesanční zámek, následně zmonumentalizovaný dvojicí osmibokých věží vystupujících ze severozápadního a jihozápadního nároží trojkřídle budovy. Při zámku a dělicí jej od jádra vsí byl Bukovanskými zřízen pivovar, od samého počátku stojící patrně mimo vlastní objekt panského sídla a mající tak pro svou činnost samostatný prostor. Na svou dobu jistě pokrokový čin. Srovnajme to kupříkladu s jen přes kopec ležícími Zbenicemi, kde byl pivovar po celou dobu své působnosti sevřen ve zdech nevelkého zámku, který rovněž povstal ze starší tvrze. Bylo pak, jak ješ-

tě zvíme, jistou ironií osudu, že zbenický pivovarský provoz bukovanský nakonec pracovním přežil.

Prokazatelně se na Bukovanech vařivalo pivo již v roce 1590, kdy Přibík Bukovanský zavrhl žádost mocného souseda Petra Voka o finanční půjčku pro rozmařilého Rožmberka s poukazem, že *poddaní nemají peníze, aby platili za pivo...* Míněno samozřejmě bukovanské. Pivovar, coby hospodářská instituce, je pak zaznamenán až k roku 1623 při tehdejších konfiskačních řízeních, z něhož však Pintové vyšli „bez ztráty“ na svém jmění a které v tu dobu spravovala vdova po zemřelém Janu Bukovanském Alžběta, rozená z Mnichu.

Roku 1632 zemřel v Bukovanech poslední mužský člen rodu Pintů, Václav, a Bukovanští tím z českých dějin nadobro vymizeli. Panství s pivovarem po něm převzala další vdova, Alena Saloména, podruhé provdaná za Jindřicha Morla z Letin, jejichž potomci hospodařili na zdejším statku až do počátku 18. století. Koncem předchozího věku se však zboží dostávalo do „červených“ čísel, stagnovalo a bylo i na prodej. Hlavním uchazečem o koupi zadluženého panství byla orlická vrchnost, tou dobou představovaná Eggenberky. V roce 1692 tamní hejtman Gub zapsal jednotlivé položky bukovanského panského hospodářství, ve kterých figuroval i pivovar. Zápis hovoří o tom, že tu je *kotel na 10 sudů spolu s dobrými štoky... podle pivovaru spilka klenutá a do níž se 15 sudů položit může, vše z kamene šindelem přikryté, vedle spilky klenutá síň, světnice se dvěma kancelářemi, po schodech nahoru jsou světnice a dvě komory na obilí ... hvozd klenutý a při něm humno velké pro dělání*

sladů. V něm pak štok močící z velikého kamene udělán jest ... nad hvozdem válečky, kde se slad válí a nad humnem sypky pro sypání ječmene a pšeníc k dělání sladů, to vše postavené z kamene a šindelem rovněž přikryté. Podle hvozdu je světnička a komora pro bečváře, zahrada a v ní hezka chmelnice... Z daného popisu vysvítá, že pivovar byl jednopatrový a stavěný patrně v jednoduté budově. Sklepy jsou v páně Gubově elaborátu zmiňovány dva pod zámek, kde *podzemní lochy, z nichž velký může piva, vína mnoho sudů mítí a v každém led až do sv. Bartoloměje vydrží.* Zřejmě menší sklep býval i pivovarem – ten však sloužil za vězení... Odporná představa. Gub si zároveň povšiml „špatné pánve“. Pivovar pracoval tehdy pro pět šenků – domácí bukovanský, dále pak pro krčmy v Těchnicích, Kozárovicích, Chrašticích a Nestrašovicích. Do nich se dodávalo ročně dohromady na 130 sudů piva. Spolu s deputátními dávkami a spotřebou pro panskou čeleď i těchnického faráře se odhadovala produkce pivovaru až na 400 hektolitřů piva ročně. Podobný trend se udržoval i v počátcích následného století, když var poněkud poklesl – na osmisdudový (necelých 20 hektolitřů) – a snížil se i výstav.

Orličtí nakonec Bukovany nekoupili a statek i s pivovarem nadále setrval v morlovských rukách. Avšak jen do roku 1716, kdy celé panství od Josefa Vladislava Morla koupil Ferdinand František z Řičan. Zboží se stalo „nestálým“ a v krátké době opět měnilo majitele. Po epizodním rytíři Janu Felixovi Chanovském-Krasilovském z Dlouhé Vsi (na němž imponuje pouze jeho „dlouhé“ jméno) je roku 1725 koupila Barbora Věžníková, jež zde nastolila na ženu až

Bukovany, pivovar v pohledu od rybníka se zámekem v pozadí (foto autora, 2006).

Bukovany, torzo panského pivovaru (foto autora, 2006).

nezlykle tvrdou vládu, která však panství i notně pozvedla. Za Věžníků se v polovině 18. století vystavovalo z bukovanského pivovaru ročně přes 600 hektolitřů piva – oproti minulosti jeho produkce o polovinu vzrostla, což bylo nepochybným důkazem provozního zvětšení s následnou větší hospodárností regulovanou vrchnostenskou správou. Samotný výnos z pivovaru představoval až 40 procent z celkového příjmu hospodářství, což samo o sobě říká vše.

Počátkem 19. století, a to hlavně vymezením samostatné schwarzenberské větve se sídlem na Orlíku, tamní knížecí správa zaměřila svou pozornost na Bukovany znovu. A tentokrát úspěšně. Roku 1816 je zakladatel orlické sekundogenitury, Karel Filip Schwarzenberk, koupil (za značnou sumu skoro tři čtvrti milionu zlatých) a zboží přivtělil k orlickému panství. Provoz bukovanského pivovaru byl zakrátko zrušen a zastoupen podniky v sídle panství na Orlíku a především ve Zbenicích, kde tou dobou byl už rovněž pivovar se schwarzenberským statutem. „Převálcování“ Bukovan Zbeničky muselo zdejší pivovarníky a patrioty obzvláště pokořovat, vřdyť po celá léta pivovar v Bukovanech zbenický produkčně překonával a též pivo z něj bývalo prý žádanější, a nyní tohle. O část výtěžku přišel zřejmě i mlynář v přivltavské Těchničce, kde se po celou dobu existence bukovanského pivovaru semílaly pro něj slady.

Pivovar zaujímal severní předzámčí, když se k němu ze směru od vsi těsně přimykaly prostřední bukovanský rybník, dříve řečený Pivovarský. Podle starého popisu protáhlo budovu pivovaru zpředu uvozovaly maštale a teprve za nimi následovaly jednotlivé provozní pivovarní části. Objekt už je zbořený a jeho místo zaujímá parčík s notně vzrostlými stromy. Demolicí pivovaru se uvolnil pohled na za ním stojící zámek, což je pozitivem jen částečným. Neexistence pivovarského stavení mrzí už proto, že bylo velké starobylého pivodu.

Stát však zůstal zadní díl pivovaru s krátkým bočním křídlem, vystouplým z hmoty původnosti k severu a ke hrázi rybníka. Zbytek pivovaru obsahuje ve svém přízemí příčně založenou valeně klenutou místnost, dle všeho sloužící jako spílk. Následný díl objektu, jednopatrový a zachovávanější si starožitnost, je obytný s novodobým přístavkem na něj od východu navazujícím. Má tu být i ve starém popisu zmíněný sklep, též zvaný „kabát“, s bývalou věznicí.

Býšov, tvrz s hospodářským zázemím, snad pivovarem (foto autora, 2000).

Areál zámku se zbytkem pivovaru je dnes ve stavu více než dobrém, což však už neplatí o sousedním, málo využívaném hospodářském dvoře. Bukovany tím mají dvojí tvářnost, když kladná jistě převládá.

BÝŠOV

V dnes už prakticky nenavštěvované krajině a v „podvěží“ temelínské atomové elektrárny, poblíž kvůli ní zaniklých a vystěhovaných vsí, stojí skrovné zbytky osady Býšov – respektive jen býšovský hospodářský dvůr, ale nastojte! Se středověkou tvrzí a s pozůstatky neméně starého pivovaru. Odmyslíme-li si vsudy přítomné elektrárnské monstrum na severozápadním obzoru, docela idylické a vřavy prosté místo, s potokem Strouhou a lesem pokračujícím až k břehům hněvkovické přehradní nádrže dole na Vltavě. Posudte, kde jinde nalézt současný supervěk a starobylost v tak ostrém kontrastu jako právě tady.

Býšov je prvně doložen k roku 1395, kdy na zdejších statku sídlili vladkové Arnošt a Kuník, předkové odtud později vzešlých Býšovců (Bejšovců) z Býšova. Někteří z Býšovců pak vystavěl při statku s dvorem tvrz, písemně doloženou poměrně pozdě – až k roku 1545, ačkoli její stavební prvky jsou zřetelně starší a vznik objektu lze klást do období doznívající gotiky. Většina příslušníků býšovcovského rodu pracovala v rožmberských službách, když patrně nejdále to

dotáhl jistý Albrecht, na počátku 16. století hejtman a posléze purkrabí na Hluboké. Páni z Býšova, kteří se postupem doby rozrostli na několik větví, vlastnili rodové zboží až do prvních let 17. věku, nicméně značná „rozplemeněnost“ jeho členů vlastní jmění silně devalvovala a statek se dělil. Při něm jsou k roku 1573 u tvrze zmiňovány sladovna s hvozdem a pivovar hned se dvěma spilkami.

Kolem roku 1615 získal býšovské panství Dětmal Malovec z Malovic a nově získané zboží připojil k Hluboké. Zdá se pak, že tuto prvotní koncentraci vrchnostenského dominikálu býšovský pivovar ještě přežil, ale po roce 1628, v němž Hlubokou s okolními državami převzal pobělohorský zohatlík a vojácký kořistník don Baltazar de Marradas, zmínky o pivovaru v Býšově záhy mizí. Ostatně, sítím právě nastupujícího válečného běsnění nepropadl sám – stejný osud potkal i nedaleký a pod stejného vlastníka patřící pivovar ve Chvalešovicích. Z marradasovských pivovarských podniků v dané oblasti zůstal v činnosti jen jeden, dríteňský. Krátce po skončení třicetileté války přešel Býšov do vlastnictví rodu Schwarzenberků, ale to již byla jiná doba, na předchozí ani zbla nenavazující. Stará tvrz byla upravena na sýpku, z pivovaru se staly chlév a maštale, při původním hospodářství vznikl nový dvůr, a celek tak získal zcela jiný charakter. Nicméně, starobylost to tu dýchalo dál...

Hospodářskému areálu dodnes tvrz dominuje a její kvadratická, do téměř